

**INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ȘI PROIECTĂRI
ÎN DOMENIUL AMENAJĂRII TERITORIULUI, URBANISMULUI
ȘI ARHITECTURII, CU FUNCȚII TERITORIALE
“ U R B A N P R O I E C T ”**

MD-2012, Chișinău, str. Constantin Tănase, 9, tel (022) 24-21-64

Obiect nr. **15818**

**PLANUL DE AMENAJARE A TERITORIULUI
INTERCOMUNAL "REZERVAȚIA CULTURAL-
NATURALĂ ORHEI VECHE"**

VOLUMUL I

MEMORIU GENERAL

CARTEA I

Dezvoltarea socio-economică

Director general	Iu. Povar
Arhitect-șef INCP "Urbanproiect"	V. Bocacev
Inginer-șef INCP "Urbanproiect"	V. Carlov
Director DAT și U	L. Mămăligă
Inginer-șef proiecte	S. Vorobiova
Arhitect-șef proiecte	O. Ganicenco

or. Chișinău 2017

Borderou materiale

A. Piese desenate

PATI

1. Contextul teritorial.	Sc. 1:300 000
Integrarea în teritoriul național și regional	1:100 000
2. Rețeaua de localități	Sc. 1:20 000
3. Zonificarea teritoriului. (situația existentă)	Sc. 1:10 000
4. Proprietatea terenurilor. (situația existentă)	Sc. 1:10 000
5. Caracteristica hidrogeotehnică	Sc. 1:10 000
6. Populația. Infrastructura socială. Economia (situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
7. Protejarea patrimoniului istorico-cultural. Aree protejate	Sc. 1:10 000
8. Infrastructura turismului (situația existentă)	Sc. 1:10 000
9. Infrastructura turismului (propuneri)	Sc. 1:10 000
10. Zonificarea teritoriului (propuneri)	Sc. 1:10 000
11. Infrastructura de transport (situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
12. Alimentare cu apă (situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
13. Canalizare (situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
14. Alimentare cu gaze naturală situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
15. Alimentare cu energie electrică (situația existentă / propuneri)	Sc. 1:10 000
16. Protecția civilă	Sc. 1:10 000
17. Protecția mediului	Sc. 1:10 000
18. Elemente ARH	

PUG

1. Încadrarea în teritoriu	Sc. 1:25 000
2. Situația existentă. Zonificarea teritoriului	Sc. 1:5 000
3. Caracteristica hidrogeotehnică	Sc. 1:5 000
4. Reglementări. Zonificarea teritoriului	Sc. 1:5 000
5. Reglementări. Căi de comunicație și transport	Sc. 1:5 000
6. Reglementări. Alimentare cu apă	Sc. 1:5 000
7. Reglementări. Canalizare	Sc. 1:5 000
8. Reglementări. Alimentare cu gaze naturale	Sc. 1:5 000
9. Reglementări. Alimentare cu energie electrică	Sc. 1:5 000
10. Protejarea patrimoniului istorico-cultural	Sc. 1:5 000
11. Protecția mediului	Sc. 1:5 000

B. Piese scrise

Memoriu general
Memoriu de sinteză

Volumul I
Volumul I

Varianta electronică CD

Conținut

Cartea 1

Compartimente – Dezvoltarea socio-economică a teritoriului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" și a zonei de protecție

	Pag
Colectivul de elaborare.	7
1.0. Date generale.	8
1.1. Scopul și necesitatea documentației.	8
2.0. Analiza contextului internațional și național.	11
3.0. Protejarea patrimoniului istorico-cultural.	12
3.1. Clasificarea monumentelor.	12
3.2. Categoria monumentelor.	13
3.3. Sistemul zonelor de protecție.	13
3.4. Principiile de stabilire a zonelor de protecție.	16
3.5. Utilizarea actuală a monumentelor.	17
Anexe.	24
4.0. Infrastructura turismului.	28
5.0. Auditul factorilor dezvoltării.	36
5.1. Caracterizare generală a teritoriului.	36
5.1.1. Cadrul natural.	36
5.1.2. Zone naturale protejate.	38
5.2. Protecția teritoriului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" și a zonei de protecție împotriva proceselor geologice periculoase.	39
5.3. Demografia.	45
5.3.1. Situația existentă.	45
5.3.2. Prognoze demografice.	49
5.4. Potențialul economic.	53
5.4.1. Situația existentă.	53
5.4.2. Dezvoltarea economiei.	58
5.5. Locuințe.	60
5.5.1. Situația existentă.	60
5.5.2. Dezvoltarea fondului de locuințe.	60
Anexe.	62
5.6. Infrastructura socială.	64
5.6.1. Instituții de educație.	65
5.6.2. Obiective de ocrotirea sănătății.	66
5.6.3. Obiective de cultură și sport.	66
5.6.4. Comerț și alimentație publică.	67
Anexe.	68
5.7. Soluții de planificare spațială și arhitecturală.	75
5.7.1. Situația existentă.	75
5.7.2. Disfuncționalități și priorități.	76
5.7.3. Propuneri de proiect.	77

Cartea 2
Compartimente - Infrastructura edilitară a teritoriului intercomunal
"Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" și a zonei de protecție

5.8	Infrastructura de transport.	6
5.8.1.	Comunicațiile de transport.	6
5.8.1.1.	Caracterizarea sistemului de transport existent.	6
5.8.2.	Proгноza dezvoltării sistemului de transport pentru perspectivă.	8
5.9.	Infrastructura edilitară.	9
5.9.1.	Alimentare cu apă.	9
5.9.1.1.	Starea actuală a sistemului și instalațiilor de alimentare cu apă.	10
5.9.2.1.	Debitul de calcul al apei.	10
5.9.2.2.	Sursele de alimentare cu apă.	10
5.9.2.3.	Schema de alimentare cu apă.	10
5.9.2.4.	Indicii tehnico-economici pentru sistemul de alimentare cu apă.	11
	Anexe.	12
5.10	Rețeaua de canalizare menajeră.	14
5.10.1.	Situația existentă.	14
5.10.2.	Soluții de proiect.	14
5.10.3.	Calculul investițiilor pentru construcția rețelelor și instalațiilor de canalizare.	16
	Anexe.	17
5.11.	Salubritatea teritoriului raionului.	25
5.11.1.	Situația existentă.	25
5.11.2.	Soluții de proiect.	26
5.12.	Alimentare cu gazele naturale.	29
5.12.1.	Situația existentă.	29
5.12.2.	Soluții de proiect.	29
5.13.	Alimentare cu energie electrică.	30
5.13.1.	Situația existentă.	30
5.13.2.	Soluții de proiect.	31
	Anexe.	32
5.14.	Sisteme de încălzire.	49
5.14.1.	Disfuncționalități.	49
5.14.2.	Propuneri.	49
5.15.	Telefonie. Rețele de comunicații.	49
5.15.1.	Disfuncționalități.	49
5.15.2.	Propuneri.	50
5.16.	Protecția civilă și apărarea împotriva incendiilor.	50
5.16.1.	Pericole cu caracter naturale și tehnogen, apariția cărora este posibilă pe teritoriul intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" și a zonei de protecție.	51
5.16.2.	Probleme în domeniul apărării împotriva incendiilor și căile de soluționare a acestora.	54
5.16.3.	Măsurile de contracarare a calamităților naturale, avariilor, catastrofelor (CNAC).	54
	Lista surselor utilizate.	54
5.17.	Protecția mediului.	55
5.17.1.	Aspecte ecologice a condițiilor naturale și resurselor teritoriului "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi".	56
5.17.2.	Analiza situației existente a mediului înconjurător.	60
5.17.3.	Evaluarea complexă a situației actuale din mediului înconjurător.	66
5.17.4.	Complexul măsurilor de protecție a mediului înconjurător.	68
5.17.5.	Proгноza stării mediului și a componentelor sale, ținând cont de perspectiva dezvoltării socio-economice.	71
	Anexe.	74

6.0.	Analiza SWOT.	76
7.0.	Strategia de dezvoltare: punctele de vedere, obiective, măsuri.	82
7.1.	Viziune și obiective strategice de dezvoltare.	85
8.0.	Indicii tehnico - economici.	95
	Anexe. Materiale inițiale.	97

Colectivul de elaborare

La elaborarea proiectului "Planul de Amenajare a Teritoriului Intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi" au participat specialiștii INCP "Urbanproiect" ca autori ai proiectului:

INCP "Urbanproiect"

1.	Arhitect	Iurie Povar	- director general institut
Certificat seria 1266 nr. 0375
2.	Arhitect	Vladimir Bocacev	- arhitect – șef institut
Certificat seria 2014-P nr. 1020
3.	Arhitect	Lilian Mămăligă	- șef Departament Amenajarea Teritoriului și Urbanism
Certificat seria 2016-P nr. 1590
4.	Inginer	Vladimir Carlov	- Inginer-șef al INCP "Urbanproiect"
5.	Inginer	Svetlana Vorobiova	- șef Atelier Amenajarea Teritoriului
6.	Arhitect	Olga Ganicenco	- arhitect – șef proiect
Certificat seria 2015-P nr. 1395
7.	Inginer	Galina Mîndru	- șef grupă, specialist în domeniul urbanism și economie
8.	Inginer	Sergiu Severin	- inginer – coordonator în domeniul urbanism
9.	Inginer	Oleg Corotaev	- inginer – coordonator în domeniul urbanism
10.	Inginer	Svetlana Pînzari	- specialist principal, șef atelier Infrastructură Edilitară
Certificat seria 2014-P nr. 1041
11.	Inginer	Veceaslav Kovalenco	- specialist principal alimentare cu apă
12.	Inginer	Victor Grinico	- șef Departament Proiectări Industriale și Asigurări Edilitare
13.	Inginer	Ala Lîcova	- Specialist principal alimentare cu gaze naturale
14.	Inginer	Eugenia Galicovscaia	- specialist principal alimentare cu energie electrică
15.	Inginer	Victor Davidenco	- specialist principal - hidrogeolog
16.	Inginer	Tatiana Mironova	- specialist principal în domeniul transportului
Certificat seria 2015-P nr. 1408
17.	Inginer	Vitalii Mutaf	- specialist principal protecția civilă

Ministerul Culturii

1	Consultant științific, arhitect	Sergius Ciocan	- doctor în arhitectură, șef Direcție patrimoniu cultural
2	Consultant pe patrimoniu, arhitect,	Constantin Andrușciac	- consultant Direcția patrimoniu cultural

Autoritățile publice raionale

1	Raionul Orhei	Ion Platon	- Arhitect-șef raion
2	Raionul Criuleni	Veaceslav Vatamaniuc	- Arhitect-șef raion
3	Raionul Dubăsari	Grigorii Morarenco	- Arhitect-șef raion

1.0. Date generale

1.1. Scopul și necesitatea documentației

Proiectul Planului de amenajare a teritoriului intercomunal Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" este elaborat de institutul "Urbanproiect" în conformitate cu Tema-program și Subcontractul nr. FPS-2016-005/15818.

Proiectul este executat în corespundere cu "Instrucțiunea privind conținutul, principiile metodologice de elaborare, avizare și aprobare a documentației de urbanism și amenajare a teritoriului" (NCM B. 01.02.2005).

Planul de Amenajare a Teritoriului este documentul coordonator în dezvoltarea armonioasă a tuturor componentelor teritoriului care include localitățile rurale în corespundere cu statutul și rolul socio-economic în sistemul de localități și este parte din Planul de amenajare a teritoriului raionului Orhei.

Planul de Amenajare a Teritoriului stabilește parametrii principali al potențialului socio-economic, prevede direcțiile și volumul utilizării resurselor naturală și reglementează zonarea funcțională a teritoriului - ca temei pentru utilizarea optimă a acestuia cu respectarea cerințelor de protecție a mediului.

Sarcina principală a proiectului "Planul de Amenajare Teritoriului Intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" este axată pe aplicarea politicilor naționale și regionale sectoriale în teritoriu și armonizarea cu practici europene privind dezvoltarea spațială și principiile adoptate de către Uniunea Europeană și Consiliul Europei în diverse documente specifice pentru perioada de până la anul 2036.

La elaborarea proiectului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" sunt aplicate documente și acte de nivel național și internațional în vigoare:

"Principiile directoare privind dezvoltarea teritorială durabilă a continentului european" - document CEMAT, Hanovra 2000 sunt:

- promovarea coeziunii teritoriale prin intermediul unei dezvoltări socio-economice echilibrate și prin creșterea competitivității;
- promovarea dezvoltării funcțiilor urbane și dezvoltarea relațiilor urban-rural;
- promovarea condițiilor de accesibilitate mai echilibrate;
- dezvoltarea accesului la informație și cunoaștere;
- reducerea agresiunii asupra mediului;
- valorificarea și protejarea resurselor și a patrimoniului național;
- valorificarea patrimoniului construit ca factor al dezvoltării;
- dezvoltarea resurselor energetice, concomitent cu asigurarea securității;
- promovarea turismului de calitate și durabil;
- diminuarea preventivă a efectelor catastrofale naturală.

Caracterizarea succintă a obiectului

Orheiul Vechi este o rezervație cultural-naturală și complex arheologic, este un muzeu în aer liber situat între satele Trebujeni și Butuceni, la 60 km nord-est de Chișinău și una dintre destinațiile turistice cele mai vizitate din Moldova. Din cauza semnificației sale istorice și culturale, rezervația Orheiul Vechi este una dintre principalele site-uri turistice care urmează să fie dezvoltat în cadrul proiectului Competitivitate.

Rezervația "Orheiul Vechi" este protejată prin Legea nr. 251 (din 4 decembrie 2009) ca patrimoniu cultural și natural. În cadrul proiectului actual va fi întocmit un plan de urbanism și un plan de dezvoltare a turismului, care se vor aproba prin Hotărârea Guvernului. Aceste documente strategice vor asigura conservarea și dezvoltarea durabilă a Orheiului ca un site vechi de turism. În plus, proiectul va oferi sprijin pentru mai multe pensiuni din mediul rural din zonă pentru a spori

calitatea serviciilor și a organiza mai multe acțiuni pentru dezvoltarea comunitară (cum ar fi: iluminat public, plantarea de copaci, zone de parcare comune, de gestionare a deșeurilor, etc.).

Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" este situată în estul regiunii centrale a Republicii Moldova, pe teritoriul administrativ al autorităților locale de primul nivel Trebujeni, Ivancea, Piatra, Susleni, Mașcăuți, Mărcăuți, Morovaia și Holercani, respectiv fiind teritorial adiacente trei raioane Orhei, Criuleni și Dubăsari.

Aria Rezervației este delimitată în conformitate cu Hotărârea Guvernului nr. 228 din 23.03.2009 privind stabilirea Rezervației cultural-naturale Orheiul Vechi cu suprafața totală de 11,064.56 ha din care rezervația acoperă 4978.99 ha, iar zona de protecție - 6085.57 ha.

Potențialul turistic al Rezervației cultural-naturale Orheiul Vechi este unul din cel mai important din Republica Moldova. Turismul devine activitatea principală, care va aduce venituri suplimentare comunităților locale.

Caracteristicile naturale și culturale ale teritoriului Rezervației sunt subiecte de interes major pentru orice tip de vizitatori: în primul rând tipurile de relief; cultura și modul tradițional de viață al oamenilor din zonă (arhitectură, tradiții, îmbrăcăminte, ocupații, agricultura, etc.); floră și faună; istorie.

La elaborarea proiectului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi" sunt aplicate documente și acte de nivel național și internațional în vigoare:

Baza documentară și bibliografică:

- Strategia de dezvoltare a turismului "Turism 2020" (Hotărârea Guvernului RM nr. 338 din 19.05.2014);
- Strategia de transport și logistică pe anii 2013-2022" (Hotărârea Guvernului RM nr. 827 din 28 octombrie 2013);
- "Strategiei naționale de gestionare a deșeurilor în Republica Moldova pentru perioada anilor 2013-2027" nr. 248 din 10.04.2013;
- "Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030" (Hotărârea Guvernului RM nr. 102 din 05.02.2013);
- Strategia națională de dezvoltare "Moldova 2020" (Legea nr. 166 din 11.07.2012);
- Strategia privind aprovizionarea cu apă și canalizare a localităților din Republica Moldova" (Hotărârea Guvernului RM nr. 662 din 13.06.2007);
- "Strategia dezvoltării durabile a sectorului forestier din Republica Moldova" (Hotărârea Guvernului RM nr. 350-XV din 12 iulie 2001);
- Legea privind deșeurile nr. 209 din 29.07.2016;
- Legea privind evaluarea impactului asupra mediului nr. 86 din 29.05.2014;
- Legea apelor nr. 272 din 23.12.2011;
- Legea privind monumentele de for public nr. 192 din 30.09.2011;
- Legea privind protejarea patrimoniului arheologic nr. 218 din 17.09.2010 .
- Legea privind autorizarea executării lucrărilor de construcții nr. 163 din 09.07.2010 (în redacție nouă);
- Legea privind constituirea Rezervației cultural-naturale "Orheiul Vechi", nr. 251-XVI din 04.12.2008.
- "Legea cu privire la rețeaua ecologică" nr. 94-XVI nr. 94-XVI din 05.04.2007;
- Lega cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în Republica Moldova, Nr. 352 – XVI din 24 noiembrie 2006.
- "Legea cu privire la Programul de stat de regenerare și împădurire a terenurilor fondului forestier pe anii 2003-2020" (Hotărârea Guvernului RM nr. 737 din 17 iunie 2003);
- Legea cu privire la muzee, Nr. 1596-XV din 27.12.2002.
- "Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova" nr.764-XV din 27.12.2001;

- "Legea privind fondul ariilor naturală protejate de stat" nr. 1538-XIII din 25.02.98; nr. 631 - XI din 15.10.99;
- Legea cu privire la resursele naturale / Nr. 1102-XIII, 06.02.97;
- "Legea privind protecția aerului atmosferic" (Hotărârea Guvernului RM nr. 1422- XII din 17.12.97;
- Legea privind ocrotirea monumentelor, Nr. 1530-XII din 22 iunie 1993.
- "Legea protecției mediului" (Hotărârea Guvernului RM nr. 1515-XH din 16.06.93;
- "Legea regnului animal" (1995);
- "Legea privind principiile urbanismului și amenajării teritoriului" Nr. 835 din 17.05.1996;
- "Legea cu privire la zonele și fișiile de protecție a apelor râurilor și bazinelor de apă" Nr. 440 din 27.04.1995;
- Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 719 din 06.06.2016 "Cu privire la măsurile de protejare și valorificare a Rezervației cultural-naturale „Orheiul Vechi”.
- Hotărârea Guvernului nr. 923 din 12.11.2014. “Pentru aprobarea Regulamentului de funcționare a Parcului Național Orhei”.
- Hotărârea Parlamentului nr. 201 din 12 iulie 2013 „Privind fondarea Parcului Național „Orhei”.
- Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 228 din 23.03.2009 „Cu privire la constituirea Rezervației cultural-naturale Orheiul Vechi”.
- Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 476 din 21.04.2003 „Cu privire la atribuirea unor terenuri Complexului muzeal "Orașul medieval Orhei"
- Hotărârea Guvernului despre aprobarea Regulamentului privind zonele protejate naturale și construite nr. 1009 din 05.10.2000.
- Convenția europeană a peisajului, Florența / 20.10.2000 (ratificată de RM la 12.10.2001);
- Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită), La Valeta / 16.01.1992 (ratificată de RM la 11.10.2001);
- Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, Granada / 3.10.1985 (ratificată de RM la 11.10.2001);
- "Programul Național în domeniul turismului "Drumul Vinului în Moldova" (Hotărârea Guvernului RM nr. 554 din 24.05.2004);
- "Programul național de gazificare a Republicii Moldova" (Hotărârea Guvernului RM nr. 1643 din 19.12.2002);
- "Programul de stat complex al protecției localităților Republicii Moldova împotriva proceselor geologice periculoase și inundațiilor", Ministerului Dezvoltării Teritoriilor, Construcției și Gospodăriei Comunale al Republicii Moldova, 1997;
- Carta Europeană a Amenajării Teritoriului, adoptată în 1983 de Consiliul Europei, care constituie actul fundamental ce definește marile obiective care trebuie să orienteze politicile de amenajare a teritoriului, printre aceste obiective înscriindu-se și dezvoltarea armonioasă a localităților;
- Carta Urbană Europeană adoptată de Consiliul Europei în 1993, care reunește într-un text unitar principii diverse și universale asupra calității și dezvoltării localităților urbane, a bunei gestionări la scară locală a localităților din fiecare țară din Europa, sub deviza "Orașe pentru viață";
- Declarația de la Rio de Janeiro "Carta Pământului" adoptată de Conferința Națiunilor Unite asupra Mediului și Dezvoltării, din 1992;
- Documentele finale ale Conferinței Națiunilor Unite pentru Așezări Umane - Habitat III, ce a avut loc la Istanbul în 2016;
- Principiile directoare pentru dezvoltarea teritorială durabilă a continentului European.

- Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, aprobat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova, Nr. 1531-XII din 23 iunie 1993.
- "Concepția salubrității localităților din Republica Moldova" (Hotărârea Guvernului RM nr.486 din 02.05.2007);
- Codul funciar;
- Codul subsolului;
- Codul silvic (1979), modificat în 1996;
- Normele metodologice și criteriile de clasificare a structurilor de primire turistică cu funcțiuni de cazare și de servire a mesei (Hotărârea Guvernului RM nr. 643 din 27.05.2003).

2.0. Analiza contextului internațional și național

Republica Moldova este situată în partea de sud-est al Europei, vecinându-se cu România și Ucraina. Din 2007, anul în care România devine stat membru al Uniunii Europene, Moldova se află la hotarul UE, fapt care influențează vectorul dezvoltării economice, sociale și politice. Membră a Parteneriatului Estic, Republica Moldova și-a anunțat oficial intențiile de integrare în Uniunea Europeană.

Republica Moldova își capătă independența în anul 1991. După destrămarea URSS, Republica Moldova trece printr-o perioadă de tranziție, propunându-și ca scop democratizarea, modernizarea și integrarea pe toate planurile în comunitatea internațională ca stat suveran și independent.

La 3 ianuarie 1992 Republica Moldova devine membru al OSCE (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa). La 26 februarie Moldova a semnat Actul Final de la Helsinki care consfințește calitatea sa de membru cu drepturi depline în această organizație.

Un eveniment de mare importanță în afirmarea Republicii Moldova pe arena internațională a fost admiterea ei, cu o unanimitate de voturi, la 2 martie 1992 ca membru al Organizației Națiunilor Unite, fapt care a semnalat recunoașterea în mod practic a independenței sale.

La 21 aprilie 1994 au demarat negocierile oficiale asupra Acordului de Parteneriat și Cooperare, finalizate la 28 noiembrie 1994 prin semnarea, la Bruxelles, a APC.

La 27 iunie 1995 Sesiunea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și-a anunțat avizul, pronunțându-se pentru aderarea Republicii Moldova la CE (Consiliul Europei).

La 10 mai 2001, a fost semnat Acordul privind aderarea R. Moldova la OMC (Organizația Mondială a Comerțului).

La 2 iulie 2014 în plenul Legislativului a fost ratificat Acordul de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană. Iar la ședința plenară a Parlamentului European din 13 noiembrie 2014 s-a votat în favoarea ratificării acestui document.

Totodată s-au făcut demersurile necesare pentru integrarea în spațiul cultural internațional. Pentru care fapt Republica Moldova este determinată să-și reevalueze potențialul patrimoniului material și nematerial.

Republica Moldova a ratificat Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural în 2002. Patrimoniul mondial UNESCO din Republica Moldova include un singur monument – *arcul geodezic Struve*, care reprezintă o rețea formată din 265 de puncte de observație, reprezentate prin cuburi de piatră cu latura de doi metri, dispuși pe o traiectorie relativă între Hammerfest (Norvegia) și Necrasovca-Veche (Ucraina). Această rețea a fost concepută cu scopul evaluării parametrilor tereștri, forme, dimensiunii. Arcul geodezic Struve, numără 34 puncte de observație, incluse în patrimoniul UNESCO din anul 2004. Alte două obiecte sunt în lista de examinare: *Cernoziomurile din Stepa Bălțului* și *Peisajul Arheologic „Orheiul Vechi”*.

Totodată *Obiceiul colindatului de ceată bărbătească* a fost înscris în lista Patrimoniului cultural imaterial UNESCO, la cererea României și Republicii Moldova.

Planul de Amenajare a Teritoriului Intercomunal al Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi” vine în această ordine de idei să contribuie la integrarea elementelor cultural-naturală ale Republicii Moldova în rândul patrimoniului mondial. Iar odată cu includerea Peisajului Arheologic „Orheiul Vechi” în patrimoniul mondial UNESCO, va crește prestigiul țării și totodată atractivitatea zonei pentru turiști.

În contextul dat se urmărește includerea Republica Moldova în circuitul turistic European.

3.0. Protejarea patrimoniului istorico-cultural

Introducere

Monumentele – sunt obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale a populației și sunt înscrise în Registrul monumentelor ocrotite de stat.

Toate monumentele situate pe teritoriul Republicii Moldova fac parte din patrimoniul ei cultural și natural și se află sub protecția statului.

Monumente care fac parte din patrimoniul cultural sînt considerate:

- operele de arhitectură, sculptură sau pictură monumentală, elementele sau structurile cu caracter arheologic, inscripții, grote și grupuri de elemente care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;

- ansamblurile: grupuri de construcții izolate sau grupate, inclusiv zone construite, care, datorită arhitecturii, unității și integrității lor în peisaj, au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;

- siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului, precum și zonele incluzînd terenurile arheologice care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, estetic, etnografic sau antropologic.

Monumente care fac parte din patrimoniul natural sînt considerate:

- formațiunile fizice și biologice care au valoare națională sau internațională din punct de vedere estetic sau științific;

- formațiunile geologice și fiziografice și zonele constituind habitatul speciilor animale și vegetale amenințate de dispariție, care au valoare națională sau internațională din punct de vedere științific sau al conservării;

- siturile naturale sau zonele naturale care au valoare națională sau internațională din punct de vedere științific, al conservării sau al frumuseții naturale.

Patrimoniul arheologic este elementul esențial care definește vechimea și originalitatea culturii, a istoriei și a tradițiilor fiecărui popor, stat sau a unui spațiu cultural în raport cu alte popoare, state sau spații etnoculturale. Fiecare popor are obligația de a-și păstra bunurile culturale și de a le valorifica în beneficiul întregii umanități.

Patrimoniul arheologic al Republicii Moldova – componentă de bază a patrimoniului cultural național, supus unor grave amenințări de degradare, atît ca urmare a intensificării procesului de realizare a proiectelor majore de amenajare complexă, de noi construcții și de exploatare a terenurilor, cît și din cauza riscurilor naturale, săpăturilor clandestine sau insuficienței de informare a publicului – necesită a fi protejat, integrînd organic politica de protejare a patrimoniului arheologic în politicile culturale, educaționale, de mediu, de dezvoltare urbanistică și de amenajare a teritoriului, de administrare a terenurilor agricole, a solurilor și a pădurilor.

Una din direcțiile prioritare ale activității urbanistice este axată pe valorificarea maximă a patrimoniului republicii, ca fiind unul din factorii de bază în formarea conștiinței naționale a populației, educarea tinerei generații și are un rol important în dezvoltarea continuă a turismului ca sector al economiei naționale.

Evidența patrimoniului istorico-cultural impune un șir de restricții asupra activităților urbanistice, legate de prezența zonelor cu regim de ocrotire, pe de o parte, pe de altă parte – dă un impuls puternic pentru continuitate în dezvoltarea armonioasă a mediului urban și zonelor valoroase landșafto-recreative.

3.1. Clasificarea monumentelor

Monumente sînt obiecte sau ansambluri de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale

dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale, și care sînt înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat.

Monumente de for public - – bunuri imobile: lucrări de artă plastică monumentală (compoziții spațial-volumetrice, monumente, busturi, plăci cu relief sculptural), troițe, cruci, construcții sau amenajări neutilitare, avînd caracter decorativ, comemorativ sau religios, amplasate în spații publice, în zone de protecție, pe terenuri aflate în domeniul public al statului ori al unităților administrativ-teritoriale, excluzîndu-se cele amplasate în cimitire și cele amplasate pe terenurile persoanelor fizice și juridice ce nu pot fi văzute sau vizitate liber;

Situri arheologice - ansamblu de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice;

Opere comemorative de război - mormintele și operele comemorative de război sunt considerate așezăminte social-culturale, fiind supuse regimului juridic stabilit de lege.

Sistematizarea și lista completă a monumentelor, ariilor naturală protejate, clasificarea și amplasarea în aspect teritorial al "Rezervația cultural-naturală „Orheiul Vechi” este reflectată în "Registrul monumentelor ocrotite de stat" tab. 1.5.2.1.1. Anexă.

3.2. Categoria monumentelor

În scopul evidenței și protecției monumentelor sub formă de bunuri imobile, ele se divizează în monumente cu valoare națională și locală.

La monumentele de istorie și cultură cu valoare națională se referă monumentele de istorie, arheologie, arhitectură și urbanism, de artă, ansamblurile și complexe lor, care au importanță științifică și culturală în dezvoltarea civilizației, culturii spirituale și materiale a popoarelor continentului European.

Datorită stării nesatisfăcătoare a unor monumente, valorificării și protecției lor, apare necesitatea creării rețelei raionale de patrimoniu istoric, avînd la bază experiența țărilor europene. Pentru aceasta este rațional de a continua lucrările de cercetare și restaurare ale monumentelor, precum de a actualiza Registrul monumentelor în conformitate cu exigentele în vigoare.

Monumentele și baza materială a acestora amplasate în intravilanul localităților, necesită renovare, restaurare și delimitare a zonei de protecție în corespundere cu planurile de amenajare a teritoriului și planurile urbanistice ale localităților.

În proiectele de sistematizare a localităților este oportun de a delimita zonele de ocrotire a monumentelor, zonele de reglementare a construcțiilor și zonele ariilor naturală în conformitate cu documentele normative în vigoare.

Organizarea protecției complexe a monumentelor are ca scop consolidarea funcțiilor de protecție a muzeelor, monitorizarea problemelor ce țin de punerea în valoare, studierea și ocrotirea monumentelor.

3.3. Sistemul zonelor de protecție

Sistemul zonelor de protecție este predestinat diverselor categorii de monumente în dependență de importanța, amplasarea și utilizarea lor la nivelul contemporan.

Teritoriul istoric format al orașului contemporan poate fi privit ca un mediu arhitectural integru și în același timp în dezvoltare continuă, unde se ciocnesc și vin în anumite contradicții condițiile de existență a vechiului și noului.

Paralele cu sporirea culturii urbanistice, o atenție deosebită se acordă conservării patrimoniului național, care se axează pe conceperea importanței primordiale a lor pentru societatea contemporană, pentru dezvoltarea specificului culturii naționale.

Rețeaua zonelor de protecție constă în stabilirea zonei de ocrotire a monumentelor, zona de reglementare a construcțiilor, zonele de protecție a peisajelor naturale, zona de protecție a învelișului vegetal și a rezervațiilor.

Aceste zone formează un sistem coordonat reciproc și se deosebesc prin regimul de utilizare. În limitele acestor zone se interzice executarea lucrărilor agricole, de construcție și alte tipuri de lucrări, precum și orice activitate economică fără a dispune de autorizație eliberată de autorităților republicane de ocrotire a monumentelor naturale și construite.

Zona de protecție a monumentelor

Zona de protecție – teritoriul aferent teritoriului monumentului, care este preconizat pentru asigurarea protecției monumentului și a mediului din apropierea lui, utilizarea rațională a monumentului și percepția vizuală a lui.

Hotarele zonelor de protecție a monumentelor, care nu influențează negativ asupra mediului înconjurător pot fi combinate cu hotarele teritoriului monumentului, ca exemplu, cu hotarele istorice ale moșiilor cu conace boierești. Regimul de exploatare a zonelor de protecție prevede:

- inițierea lucrărilor ce țin de reînnoirea elementelor de sistematizare istorică a construcțiilor, restaurare cu conservare, reînnoirea edificiilor și instalațiilor cu valoare istorică;
- salubritatea și iluminarea nocturnă, montarea standelor și vitrinelor ce țin de tematica monumentelor și nu încalcă caracterul peisajului și condițiile, imaginea monumentului.

Zona de reglementare a construcțiilor – teritoriului, necesar pentru conservarea sau reînnoirea sistemului de sistematizare format de-a lungul istoriei, caracterul arhitectural sau natural al teritoriului din jurul monumentului, valoarea lui ca obiect, care formează aspectul urbanistic al localității și asigură armonia dintre construcțiile noi și cele care s-au construit de-a lungul istoriei.

Principalele condiții de reconstrucție în hotarele zonelor de reglementare a construcțiilor se stabilesc reieșind din următoarele cerințe:

- păstrarea construcțiilor cu valoare istorică sau fragmentele ei păstrate pînă în prezent, elementele de peisaj, consolidarea și restabilirea importanței monumentelor în organizarea arhitectural spațială a localităților, desființarea sau reamplasarea construcțiilor care împiedică valoarea monumentelor.
- **zonă de protecție a siturilor arheologice reprezintă** spațiu cu regim special de protecție, stabilit perimetral în preajma sitului arheologic pe o lățime de la 50 la 200 m, în funcție de tipul și importanța obiectivului.

Zona de protecție pentru peisaje

Păstrarea ansamblului tradițional format din construcții și natură este una din sarcinile de bază a reconstrucției locurilor istorice. În acest scop este oportun de a stabili zonele de protecție a peisajelor.

Condițiile de protecție a peisajelor nu se extind asupra teritoriilor, care nu fac parte din zona de reglementare a construcțiilor și nici în hotarele localităților. Aceste zone se delimitează pentru conservarea peisajelor cu valoare unică, care influențează asupra percepției vizuale a complexului de monumente, amplasate în localitate sau mediul natural.

Regimul de valorificare a teritoriilor zonei de protecție a peisajelor se stabilește reieșind din:

- conservarea reliefului și lacurilor naturale;
- restabilirea aspectului istoric al peisajului și legăturii cu mediul natural, desființarea clădirilor, construcțiilor, plantațiilor care deformează peisajul;
- conservarea și protecția vegetației;
- delimitarea zonelor de restabilire naturală a pădurilor;
- protecția luncilor și teritoriilor de litoral împotriva alunecărilor, eroziunii, consolidarea pantelor ravenelor, înverșinarea lor.

Pe teritoriul landșaftelor protejate se admite activitatea economică (cositul ierbii, pășunatul, lucrări de câmp și cele de grădină) care în consecință nu accelerează distrugerea peisajului natural. În lista măsurilor de protecție și valorificare a teritoriului zonei de protecție a landșaftelor trebuie să fie incluse și acțiuni ce țin de asigurarea condițiilor ecologice favorabile pentru existența componentelor landșaftului natural.

Unul din principalele tipuri de monumente arheologice este stratul cultural. Valoarea acestuia pentru știința istorică, care este o sursă de bază în cunoașterea tradițiilor populare și modului de viață a poporului, culturii, perioadei de formare și dezvoltare a localității, necesită crearea condițiilor optime pentru investigații arheologice și stabilirea zonelor de protecție a lor.

Zonele stratului natural se stabilesc și se fixează pe toată perioada cercetărilor arheologice, apoi se nominalizează zona de protecție pentru monumentele de arheologie descoperite și ocrotite.

Monumente ale naturii

În legătură cu sporirea gradului de utilizare a resurselor naturală tot mai stringentă devine necesitatea conservării obiectelor naturii și a complexelor naturală separate, care reprezintă segmente caracteristice, unice sau locuri pitorești ale localității valoroase din punct de vedere științific, istorico-cultural, economic, estetic și recreativ.

Fondul ariilor naturală este constituit din următoarele categorii de obiecte și complexe naturală:

- evidențiate în corespundere cu clasificarea Uniunii internaționale a protecției naturii: rezervații, parcuri naționale, monumente ale naturii, rezervații naturală, rezervații landșaftologice, rezervații de resurse, teritorii multifuncționale, rezervații a biosferei;
- arii care nu sunt incluse în clasificarea Uniunii internaționale a protecției: grădini botanice, grădini dendrologice, monumente de arhitectură peisageră, grădini zoologice.

Protecția complexelor și obiectelor naturală poate fi eficientă numai cu condiția introducerii și respectării anumitor regimuri de protecție, care se stabilesc individual ținând cont de condițiile specifice, starea, precum și de scopul și sarcinile stabilite pentru fiecare caz în parte.

Pe teritoriul complexelor naturală protejate de stat în raza de 100 m se interzice:

- pe sectoarele landșaftelor naturale, monumentelor geologice, geomorfologice și paleontologice – extragerea pietrei, prundișului, nisipului, argilei și altor zăcămintele, distrugerea peșterilor și grotelor, construcția edificiilor locative, industriale, economice, etc., trasarea liniilor cu transmisie electrică și altor comunicații, pășunatul, colectarea semințelor, ciupercilor, pomușoarelor, plantelor medicinale;
- pe teritoriul monumentelor hidrologice - poluarea izvoarelor cu deșeuri, spălarea mașinilor, construcția bazinelor pentru adăpatul vitelor, accesul mijloacelor de transport pe teritoriul monumentelor;
- în sectoarele cu păduri foarte prețioase, vegetație de stepă și alte tipuri de vegetație – tăiatul lemnului, aratul, cositul ierbii, pășunatul, colectarea semințelor, ciupercilor, pomușoarelor, materialelor pentru ierbare, flori ale plantelor medicinale, vînatul animalelor, distrugerea cuiburilor și vizuinilor.

În parcuri, alee, perdelele forestiere de protecție, pe sectoarele cu arbori seculari și arbori unici, cu specii rare ale florei și faunei se interzice reconstrucția și amenajarea în lipsa proiectelor avizate; tăierea copacilor, pășunatul, vînatul animalelor, colectarea florilor, materialelor pentru ierbare și plantelor medicinale, trasarea drumurilor, organizarea picnicurilor, aprinderea rugurilor.

Principalele măsuri de restabilire și dezvoltare a mediului natural se concentrează pe:

- extinderea fondului ariilor naturală în scopul conservării ecosistemelor vulnerabile la schimbările climei (pădurile zonei de nord, stepelor în zona de tampon);
- concretizarea regimurilor de protecție a teritoriului rezervațiilor (ecosistemelor, elementelor florei și faunei) și metodelor de gestionare a zonelor de tampon, ținând cont de direcția schimbării climei, zonarea flexibilă a hotarelor rezervațiilor, suprapunerea hărților generale a vulnerabilității tipurilor și ecosistemelor cu hotarele geografice ale rezervațiilor și

teritoriilor protejate, în scopul evaluării posibilităților rezervațiilor privitor la protecția organismelor aflate în pericol;

- regenerarea tipurilor critice în ecosistemele naturală, crearea rezervei biosferice, inclusiv a colecțiilor vii de specii rare și vulnerabile;
- crearea sau restabilirea între fragmentele și blocurile de habitate a "coridoarelor de migrare" pentru sporirea legăturilor funcționale între ele și posibilitatea emigrării tipurilor dintr-un mediu biologic în altul;
- elaborarea metodelor de combatere integrală a dăunătorilor, bolilor și incendiilor;
- precizarea regimului de protecție a teritoriului rezervațiilor (ecosistemelor, elementelor florei) și metodelor mai eficiente de gestionare a zonelor de tampon;
- realizarea lucrărilor de restabilire a pădurilor și plantarea culturilor noi;
- crearea centrelor noi de conservare a biodiversității;
- protecția speciilor rare pe teritoriul rezervațiilor prin implementarea măsurilor orientate spre optimizarea mediului ecologic.

3.4. Principiile de stabilire a zonelor de protecție

Principalele informații pentru stabilirea zonelor de ocrotire a monumentelor de istorie și cultură servesc planurile de reper topografic - urbanistice, care sunt rezultatul investigațiilor istorico-arhitecturale ale orașului sau localității. Transpunerea monumentelor de arhitectură, artă, istorie, arheologie, monumentelor de arhitectură peisageră, sectoarele mediului istoric al orașului pe planul de reper contribuie la punerea în valoare a unităților de patrimoniu.

Pentru fiecare monument (ansamblu) zona de protecție necesită mod de abordare individual, care depinde de legăturile existente între arhitectură, artă și locul monumentului în rețeaua ansamblului construit.

La elaborarea documentației de urbanism, proiectelor de organizare și dezvoltare a sectoarelor economiei naționale a se ține cont de amplasarea obiectelor sau complexelor din fondul teritoriilor protejate.

Monumente de istorie și cultură

Unul din factorii de bază, care influențează gradul spiritual de percepere a construcțiilor cu valoare istorico-arhitecturală (monumentele) este legătura reciprocă între mediul construit și peisajul natural. Evaluarea legăturilor compoziționale ale monumentelor de arhitectură cu mediul înconjurător este principalul compartiment în investigațiile și studiile preliminare.

Cerințele de bază, referitoare la stabilirea suprafeței și configurației teritoriului ariilor naturală, constă în:

- asigurarea bunei vizibilități a monumentelor în limitele sectorului și a căilor de acces către el;
- considerarea hotarelor de vizibilitate din direcțiile principale către compoziția inițială;
- includerea în zona de protecție a construcțiilor, care formează fondalul în scară istorică a monumentelor de arhitectură;
- aplicarea exigențelor moderne de utilizare a monumentului ținând cont de căile de acces pentru pietoni, circulația locală și amenajarea parcarilor pentru transport, locurile de reper pentru grupurile de turiști, amplasarea terenurilor pentru fotografiere.

Hotarele zonelor de reglementare a construcțiilor se stabilesc reieșind din condițiile concrete de combinare a monumentelor cu construcțiile noi, care exclud posibilitatea impactului negativ a construcțiilor noi asupra structurii istorice de sistematizare.

Hotarele zonelor de ocrotire a peisajelor se stabilesc în dependență de relieful localității, hotarele naturală, caracterul monumentului ocrotit și condițiile de vizualizare a acestora, precum și de gradul de urbanizare a teritoriului adiacent obiectului protejat.

Până la elaborarea studiilor de fundamentare a zonelor protejate, conform p. 3 (Capitolul IV) al Regulamentului privind zonele protejate naturală și construite aprobat prin HG nr. 1009 din 05.10.2000, raza de protecție a monumentelor în localități urbane este de 100 m, în localitățile

rurale 200 m și în afara localităților 500 m, începînd de la limita exterioară a terenului aferent monumentului.

Zona de protecție a monumentelor arheologice se stabilește în dependență de suprafața teritoriului ocupată de monument, importanța monumentului, configurația hotarelor localității pe teritoriul reconstruit, tipul monumentului:

Lățimea zonei de protecție:

- pentru monumentele, hotarele cărora nu sunt stabilite cu precizie – 50m;
- pentru localități și tumuli care se urmăresc – 25m;
- pentru movile și valuri – 10m;
- pentru movile și necropole – 50m;
- pentru intrări în grote (paliolit) – 300m.

Monumente ale naturii

Organizarea zonelor de protecție a teritoriilor naturală și ale rezervațiilor prevede ocrotirea teritoriilor nominalizate de influența antropică negativă, menținerea calității înalte a mediului natural, conservarea biosferei, genofondului etc.

Suprafața minimă a zonei de protecție (zonele – tampon) constituie 100m în jurul monumentului naturii. Criteriul de stabilire a suprafeței maxime pentru zona de protecție a monumentelor naturii este axat pe raza nivelului de poluare a mediului înconjurător de întreprinderile de producere, transport și comunicații tehnico-edilitare. Conform normativelor în vigoare distanța de la monumentele de istorie și cultură pînă la hotarul întreprinderilor de producere, comunicațiile de transport și edilitare, trebuie aplicată în modul:

- de la obiectele industriale cu diverse grad de nocivitate și comunicațiile de transport – 50-100 m;
- de la rețelele magistrale de apeduct, canalizare și alimentare cu căldură – 15 m;
- alte rețele tehnico-edilitare subterane – 5m.

3.5. Utilizarea actuală a monumentelor

Conservarea monumentelor naturală, de istorie și cultură permite utilizarea lor conform destinației funcționale în scop științific, estetic, de instruire și educație. Utilizarea monumentelor în scop economic sau alte scopuri se permite numai în cazul cînd aceste activități nu cauzează prejudicii conservării monumentelor și nu diminuează valorii istorico-culturale ale monumentului.

Utilizarea monumentelor de toate categoriile se realizează conform următoarelor principii:

- limitarea utilizării monumentelor în scopuri locative;
- interzicerea utilizării monumentelor în scopul organizării locurilor de muncă cu caracter industrial, instituțiilor medicale și educative;
- extinderea modului de utilizare a monumentelor în scopuri culturale și estetice;
- utilizarea rațională a monumentelor în scopul dezvoltării turismului și organizării odihnei populației.

Actualmente monumentele de arhitectură se utilizează, în general, ca obiecte muzeale pentru organizarea activităților culturale, naționale, deservirea turiștilor. Monumentele de arheologie este oportun să fie păstrate în muzee.

Monumentele arhitecturii peisagistice cu landșafte valoroase din punct de vedere istorico-arhitecturală se exploatează ca monumente – muzee conform regimului reglementat de vizitare

Prezența pe teritoriul Rezervației cultural – naturale Orheiul Vechia unei liste bogate și diverse de obiecte cu valoare cultural-istorică, a tendinței de studiere etapizată și sistematice, față de păstrarea și reabilitarea lor va permite crearea în timpul apropiat a condițiilor pentru sporirea cantumului soțiumului uman.

În scopul sporirii atractivității monumentelor este necesară:

- sporirea calităților estetice prin realizarea lucrărilor de reconstrucție, tehnico-edilitare de amenajare, salubritate;
- elaborarea sistemului de mediatizare a monumentelor, prin editarea prospectelor publicitare, instalarea panourilor de informare în apropierea principalelor monumente;
- editarea ghidurilor și materialelor informaționale în mai multe limbi de comunicare internațională, implementarea programelor de sensibilizare și informare prin intermediul mijloacelor moderne de difuzare și informare (presă, televiziune, radiou, internet);
- amenajarea căilor de acces spre diverse obiecte, locuri pentru cazarea vizitatorilor;
- organizarea conferințelor științifico-cognitive, expozițiilor și simpoziunilor, activităților culturale la nivel național și internațional.

În scopul ocrotirii monumentelor este necesară organizarea complexului de măsuri reconstructive și de amenajare a lor. În legătură cu acest fapt este oportun de efectuat inventarierea monumentelor existente, stabilirea stării tehnice, volumul necesar de lucrări de reconstrucție, investițiile necesare pentru realizarea măsurilor preconizate.

Principalele monumente de importanță națională pe teritoriul Rezervație cultural – naturale Orheiul Vechi sunt prezentate pe harta-schemă "Monumente de istorie, protejate de stat"
Sc. 1:20 000, 1: 10 000.

Caracterizarea succintă a patrimoniului istorico-cultural al complexul muzeistic Orheiul Vechi

Complexul muzeistic Orheiul Vechi reprezintă un sistem de monumente istorice și landsafturi naturală amplasate pe promontoriile meandrice, formate de albia sinusoidală a Răutului între satele Trebujeni și Butuceni.

Peisajul Cultural "Orheiul Vechi" reprezintă un fenomen cultural-natural de excepție, care este o ilustrație perfectă a procesului de interacțiune dintre om și natură din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre. Așezat în defileul râului Răut, Peisajul Orheiului Vechi, cuprinde vestigii arheologice deosebite, inclusiv, mai multe stațiuni ale omului preistoric, un ansamblu de așezări fortificate geto-dace, urmele a două orașe medievale (Șehr al-Cedid și Orheiul Vechi), schiturile monahale rupestre din stâncile priporoase etc. Totodată, peisajul, este completat de trei sate originale din preajmă, Trebujeni, Butuceni și Morovaia, populația cărora păstrează în continuare stilul de viață tradițional rural și arhitectura vernaculară. Acest site, declarat prin lege drept "rezervație cultural-naturală", ocupă șapte promontorii formate de râul Răut, care secționează podișul alcătuit din calcare cu multiple fosile de o deosebită valoare științifică ale fostei Mări Sarmatice.

Situl Trebujeni-Lutărie

Este amplasat la marginea de nord-est a satul Trebujeni, pe terasa a VII-a a r. Răut, pe locul lutăriilor vechi. Reprezintă o așezare din perioada eneoliticului (mileniul III î. Hr.), aparținând culturii Cucuteni-Tripolie, etapa B-II.

Situl Trebujeni-Valea Țigăncii

Este amplasat la distanța de 1,7 km spre nord-est de la s. Trebujeni, pe malul de nord al defileului de la care începe râpa Morova, într-o vâlcea denumită Valea Țigăncii. Reprezintă o așezare pluristratigrafică, alcătuită din trei orizonturi culturale: perioada mileniul III î. Hr. – așezare de tipul Cucuteni-Tripolie, etapa tardivă; secolele III-IV – așezare de tipul Sântana de Mureș-Cerneahov și secolele VI-VII - așezare medievală timpurie.

Situl Trebujeni-Selitra

Este amplasat la marginea de sud-est a Rezervația peisagistică Jeloboc-Furceni denumit de localnici Selitra, la distanța de 2,3 km spre nord-vest de satul Trebujeni. Reprezintă o cetate geto-

dacică cu val de pământ și un șanț adiacent din secolele IV-III î. Hr., amplasată pe malul de est al defileului Selitra la deschiderea acestuia către râul Răut.

Situl Trebujeni-Scoc

Este amplasat pe malul de dreapta al r. Răut, la distanța de 1,40 km spre nord de satul Trebujeni, la poalele promontoriului Mihăilașa, sectorul de nord-est.

Arhitectura rupestră

Coloritul deosebit și unicitatea Peisajului Cultural Orheiul Vechi sunt determinate în mare parte de prezența complexelor rupestre în stâncile de calcar sarmațian din preajma satelor Butuceni și Trebujeni. Complexele rupestre reprezintă un exemplu clasic de conlucrare a omului cu natura timp de secole în șir. Omul avalorificat în scopuri sacrale sau de apărare grote și peșteri carstice - opere ale naturii create timp de milenii, a dezvoltat aceste complexe prin extindere, a creat încăperi rupestre noi pe care le-a adâncit în masivul de calcar sarmațian.

Complexele rupestre concordă perfect cu alte tipuri de monumente, inclusiv arheologice și arhitecturale, dar și cu mediul ambiant din cadrul Peisajului, formând o unitate organică de elemente culturale și naturală, care oferă un tablou unic și inedit al activităților culturale de milenii ale omului și interacțiunii sale cu natura.

*Complexe rupestre, latura de Nord
promontoriului Butuceni*

Apariția complexelor rupestre în regiunea dată, a fost favorizată de caracterul calcarelor, care permite o prelucrare relativ ușoară a acestora, fapt ce a și condiționat construcția intensă de peșteri de locuit. În total, în zona dată sunt cunoscute circa 350 complexe rupestre, dintre care în jur de 100 reprezintă încăperi săpate de mâna omului în scopul creării de locașuri pentru călugări, sihaștri creștini, iar circa 250 sunt grote carstice formate de procesele naturală, unele dintre acestea fiind folosite de către om în scopuri de adăpost sau de apărare.

Complexele rupestre monahale creștine din zona Orheiului Vechi, sunt datate pe baza unor inscripții rupestre în perioada secolelor XVII-XIX. În același timp, ținând de contextul arheologic general, cronologia lărgită este stabilită în perioada secolelor XIV-XIX. Complexele rupestre se concentrează pe suprafața a doi versanți: versantul de nord al promontoriului Butuceni din stânga Răutului și versantul de nord al terasei Mașcăuți din dreapta Răutului, aflat vis-à-vis de promontoriul Butuceni.

Pe suprafața versantului Butuceni sunt amplasate 4 grupuri de complexe rupestre de bază:

- *Complexul rupestru Butuceni* – circa 255 încăperi, inclusiv 72 încăperi artificiale și 183 grote carstice;
- *Complexul rupestru Mănăstirea pârcălabului Bosie* - 10 încăperi artificiale;
- *Complexul rupestru „Cariera Trebujeni”*- 25 încăperi, precum și un șir de complexe rupestre izolate – 10-15 grote.

Complexul rupestru Butuceni

Complexul rupestru Butuceni se află pe versantului de nord cu același nume, pe o suprafață cu lungimea de circa 460 m. Este alcătuit dintr-un sistem de grote foste încăperi ale călugărilor-sihastri și un centru monahal, ultimul fiind cunoscut sub denumirea Schitul Peștera. Suprafața promontoriului în sectoarele nominalizate este înclinată de la est spre vest, având o înălțime de circa 50,0-55,0 m de asupra oglinzii apei Răutului.

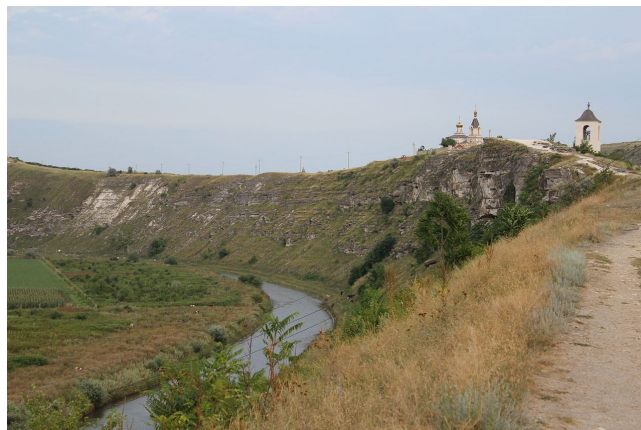
Complexul rupestru Butuceni

În spațiul ocupat de Complexul rupestru Butuceni, sunt înregistrate 72 încăperi lucrate de mâna omului și 63 grote naturală dintre cele din urmă 9 purtând urme de activități umane. La cele menționate se adaugă cel puțin 120 goluri carstice (grote naturală) neînregistrate, din partea centrală și de răsărit a complexului, astfel, că numărul total de grote carstice se ridică în jurul la 185-200 unități.

Printre obiectivele rupestre ale complexului Butuceni se evidențiază schitul Peștera, amplasat la mijlocul versantei, la o înălțime de circa 40 m mai sus de apa râului. Este alcătuit din două unități: Biserică și Corp de chilii monahale.

Complexul rupestru Schitul Peștera

Biserica, clopotnița și crucea de piatră

Dimensiunile generale ale complexului sunt de circa 25,0x8,0-12,0m. De-asupra complexului bisericesc, pe suprafața promontoriului Butuceni este instalată o cruce din piatră (secolele XVII-XVIII) și amenajată o Clopotniță (1822).

Biserica a fost construită prin refolosirea unor încăperi mai vechi, ale căror urme se profilează foarte bine pe suprafața pereților. Este amenajată de-a lungul versantului, fiind compusă din Altar, Naos, Pronaos și Gang de acces.

Complexul de chilii se află la vest de Biserică, cu circa 0,60-0,70 m mai sus, fiind legat de aceasta printr-un coridor special. Chiliile sunt amplasate radiar, deschise spre centru obținând lumina necesară din exterior.

Crucea din piatră (secolele XVII-XVIII)

Chiliile complexului rupestru Peștera

Schitul a funcționat în mai multe etape, care se încadrează în sec. XV-XVI– începutul sec. al XIX-lea (1816). Din 1822 Biserica Peștera a funcționat în calitate de parohie a s. Butuceni, cu această ocazie fiind construit în anul 1820 un gang de acces dinspre sat. Din 1904 Biserica Peștera funcționa doar în timpul marilor sărbători (Paști și Crăciun). În anul 1946 Biserica Peștera este închisă, iar în anul 1996 este preluată de către o comunitate monahală ortodoxă, care o folosește în prezent.

Complexul rupestru Mănăstirea pârcălabului Bosie

Complexul rupestru Mănăstirea pârcălabului Bosie este amplasat la circa 1,5 km spre est de Schitul Peștera, între-un loc mai puțin accesibil. Reprezintă un complex relativ arhaic, compus dintr-o biserică rupestră și 9 chilii monahale, toate fiind în același orizont exocarstic, cu circa 25,0 m mai sus de nivelul apei râului.

*Complexul rupestru Mănăstirea pârcălabului Bosie.
Vedere generală*

Mănăstirea pârcălabului Bosie

Complexul se remarcă prin inscripțiile medievale lapidare, scrise cu grafie chirilică în limbile slavonă și română, acestea fiind inscripții unice de acest gen păstrate în Republica Moldova.

Pe pereții exteriori ai Bisericii, la intrare, sunt evidențiate 9 inscripții, dintre care cele mai importante sunt trei. Inscripția care atestă hramul bisericii rupestre era situată în nișa arcuită. Actualmente inscripția este degradată, deslușindu-se clar doar cele patru rânduri în care ea a fost divizată. Textul ei în limba slavonă s-a păstrat datorită unei consemnări scrise din secolul XIX: Biserica Ierarhului lui Christos, a Sfântului Părinte Făcător de minuni, Nicolae”.

Inscripția ctitoricească a pârcălabului Bosie se află la stânga de intrarea în biserică. Ea este încadrată într-un chenar asemănător unui sul desfăcut de hârtie, probabil, un cartuș heraldic. Inscripția este timbrată de o coroană deschisă cu trei fleuroane, fleuronul central fiind surmontat de o cruce: „această Mănăstirea fost construită de robul lui Dumnezeu Bosie, pârcălab de Orhei, împreună cu soția și copii lor, spre cinstirea lui Dumnezeu, întru ierarea păcatelor sale, Seleveastru, anul 7173 (1665)].

De spațiul sacru al Peisajului Orheiul Vechi se leagă multiplele complexe rupestre păstrate în stâncile de calcar ale defileului râului Răut în preajma satelor Butuceni și Trebujeni. Komplexe rupestre nominalizate reprezintă construcții veritabile sacre de rit creștin ortodox, care au funcționat cu certitudine cel puțin pe parcursul evului mediu și în epoca modernă. În zona Orheiului Vechi în sec. XVII-XVIII au funcționat mănăstiri și schituri monahale, dintre care din punct de vedere arheologic se remarcă Mănăstirea pârcălabului Bosie, Schitul Peștera etc, precum și o mulțime de chilii rupestre (peșteri) ale călugărilor sihăști. De spațiul sacru al peisajului se leagă, de asemenea, apariția în zona Orheiului Vechi a arhitecturii tradiționale vernaculare cu elemente ornamentale de cult, inclusiv cu motive astrale și mistice.

Începând cu anul 1996, după o perioadă de 50 de ani de ateism militant, la Orheiul Vechi a fost reluată viața creștină, fiind valorificat în acest context și schitul rupestru Peștera.

În prezent în zona Orheiului Vechi funcționează două instituții ecleziastice. În satul Butuceni își are sediul Mănăstirea Peștera, care dispune două biserici: Biserica rupestră "Adormirea Maicii Domnului" amenajată în interiorul unei peșteri artificiale din sec. XVI-XVII și Biserica de zid "Nașterea Maicii Domnului" de pe promontoriul Butuceni construită în anul 1904.

A doua instituție ecleziastică funcțională se află în satul Trebujeni, având drept centru de cult Biserica de zid "Acoperământul Maicii Domnului" construită în anul 1844. Prezența în cadrul sitului Orheiul Vechi a comunității laice creștine ortodoxe și a comunității monahale de același rit, ultima fiind strâns atașată mediului rupestru, reprezintă dovezi vii de continuitate spirituală în zonă și de valorificare sacrală a peisajului respectiv.

Coloritul arhitecturii vernaculare

Un element indispensabil al Peisajului Cultural Orheiul Vechi îl reprezintă arhitectura vernaculară din satele Trebujeni, Butuceni și Morovaia, care grație originalității și coloritului său deosebit oferă complexului dat un specific cultural aparte, care, în îmbinare cu alte elemente istorico-naturală, formează un ansamblu de valori de patrimoniu irepetabile de interes general uman. În forma actuală, arhitectura vernaculară de la Orheiul Vechi s-a format în sec. XVII-XVIII și a ajuns la apogeu către mijlocul sec. XX.

Gospodărie tradițională țărănească din s. Butuceni

Prin esența sa, arhitectura vernaculară din piatră din zona respectivă reprezintă din punct de vedere planimetric și volumetric aceleași elemente cheie ca și arhitectura tradițională vernaculară din zona Codrului, tradițional considerată o arhitectură a lemnului, în arhitectura din zona Răutului lemnul fiind un element arhitectural auxiliar din punctul de vedere al caracteristicii și originalității.

Apariția arhitecturii din piatră în zona Orheiului Vechi se leagă de prezența în spațiul respectiv a uriașelor depozite de calcar sarmațian, piatra posedând calități deosebite se extrage din carierele locale prin metode manuale.

Un rol decisiv în formarea arhitecturii vernaculare l-au avut satele Morovaia, Brănești și Furceni, care au reprezentat un epicentru de iradiere a meșteșugului popular de prelucrare artistică a pietrei. Aici au activat până în anii 60-70 ai secolului XX meșteri de mare renume, care și-au exportat piesele de arhitectură în localități aflate la distanța de peste 80-90 km.

Casă tradițională din s. Butuceni

Poartă tradițională, s. Morovaia

Porțile conferă o notă specifică zonei Orheiul Vechi, dat fiind că prin varietatea motivelor decorative arhitecturale ale stâlpilor de piatră, s-au păstrat elemente arhaice cu simboluri astrale sau cu figuri geometrice. Stâlpii de poartă din piatră sunt masivi, prismatici, cu laturile acoperite cu vopsea de culoare albastră. Vârfurile lor sunt dominate de compoziții sculptate, dintre care celebrul motiv al florei de piatră.

La etapa actuală, în satele Trebujeni, Butuceni și Morovaia sunt înregistrate și documentate în modul corespunzător 160 de gospodării țărănești, cu arhitectură vernaculară. În curs de documentare se află încă cel puțin 50 de gospodării de arhitectură vernaculară. Patru gospodării de acest tip sunt proprietatea Complexului muzeal Orheiul Vechi, dintre care una este Casa-Muzeu de arhitectură și etnografie.

ANEXE

Tabelul 3.1.

Registru patrimoniului național al Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi"

Raionul ORHEI					
1	2	3	4	5	6
1	Trebujeni	Așezare	Epoca bronzului	Arheol	N
2	Trebujeni	Așezare	Sec.II-I î.e.n.	Arheol	N
3	Trebujeni	Așezare	Sec.XV-XVIII	Arheol	N
4	Trebujeni I	Așezare	Paleolitic Sec. II-IV Sec. VI-XII Sec. XIV Sec. XV-XVII	Arheol	N
5	Trebujeni II	Așezare	Paleolitic Halistatul timpuriu Sec. IV-III î.e.en. Sec. II-IV Sec. XV-XIII	Arheol	N
6	Trebujeni III	Așezare	Sec.IV-III î.e.n. Sec. II-IV	Arheol	N
7	Trebujeni IV	Așezare	Sec.II-IV Sec. X-XII	Arheol	N
8	Trebujeni V	Așezare	Sec.II-IV	Arheol	N
9	Trebujeni VI	Așezare	Eneolitic Sec.II-IV	Arheol	N
10	Trebujeni VII	Așezare	Eneolitic Sec.II-IV	Arheol	N
11	Trebujeni VIII	Așezare	Eneolitic Sec.II-IV	Arheol	N
12	Trebujeni-Peștera	Așezare	Halistatul timpuriu	Arheol	N
13	Trebujeni-Țiganca	Așezare	Sec.VII-IX	Arheol	N
14	Trebujeni	Biserica " Schimbarea la față"	1844	Arhit	N
15	Trebujeni	Cetățuia"Orheiul Vechi"		Arheol	N
16	Trebujeni	Cetățuia"Trebujeni-Potîrcă"	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol	N
17	Trebujeni-Selitra	Așezare	Sec.XV-XVIII	Arheol	N
18	Trebujeni-Scoc	Cetățuie	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol	N
19	Trebujeni	Monument în memoria ostașilor căzuți în 1941-1945		Ist.	N
20	Trebujeni	Monument comun al ostașilor căzuți (66) în 1944		Ist.	N
21	Butuceni	Biserica " Nașterea Domnului"	1890	Arhit	N

1	2	3	4	5	6
22	Butuceni	Cetățuie getică	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol.	N
23	Butuceni	Complex de arhitectură populară	Înc.sec.XX	Arhit	N
24	Butuceni	Complex de grote cu semne runice	Sec.VII-XII	Arhit,Ist.	N
25	Butuceni	Mănăstire rupestră a pîrcălabului Bosie	1675	Arhit,Ist.	N
26	Butuceni	Monument în memoria ostașilor căzuți în 1941-1945		Ist.	L
27	Butuceni	Monument la mormîntul ostașilor căzuți în 1944		Ist.	L
28	Butuceni	Rezervația arheologică "Orașul medieval Orhei"	Eneolitic Paleolitic Halistat Sec.IV î.e.n. Sec.XVII	Arheol.	N
29	Butuceni	Schitul rupestru, peștera, clopotnița și crucea de piatră	Sec.XVIII-XIX	Arhit,ist,artă	N
30	Butuceni	Stela funerară	Sec.XVIII	ist,artă	N
31	Morovaia	Case de locuit	Înc.sec.XIX	Arhit popul.	N
32	Morovaia	Complex de arhitectură populară		Arhit popul.	N
33	Morovaia	Monument la mormântul ostașilor căzuți în 1944		Ist.	L
34	Brănești	Așezare getică	Sec. IV-III î.e.n.	Arheol.	N
35	Brănești	Așezare	Eneolitic Sec. II-IV Sec. VIII-IX	Arheol.	N
36	Brănești	Așezare	Neolitic Sec. VI-X	Arheol.	N
37	Brănești I	Așezare	Sec.II-IV	Arheol.	N
38	Brănești II	Așezare	Sec.II-I î.e.n. Sec. II-IV Sec. XIV-XVI	Arheol.	N
39	Brănești II	Așezare	Sec.II-IV	Arheol.	N
40	Brănești III	Așezare	Sec. XIII-XIV, Sec. XV-XVI	Arheol.	N
41	Brănești IV	Așezare	Sec.XVI-XVII	Arheol.	N
42	Brănești V	Așezare	Sec.XV-XVII	Arheol.	N
43	Brănești VII	Așezare	Sec.XV-XVII	Arheol.	N
44	Brănești IX	Așezare	Sec.XIV	Arheol.	N
45	Brănești X	Așezare	Sec.VII-XIII	Arheol.	N
46	Brănești XI	Așezare	Sec.XV-XVII	Arheol.	N
47	Brănești XII	Așezare	Sec.VII-IX	Arheol.	N

1	2	3	4	5	6
48	Brănești XIII	Așezare	Eneolitic Sec. VIII-IX Sec. X-XII Sec. XV-XVII	Arheol.	N
49	Brănești XIV	Așezare	Sec.VIII-IX	Arheol.	N
50	Brănești XV	Așezare	Sec.XV-XVII	Arheol.	N
51	Brănești XVI	Așezare	Eneolitic	Arheol.	N
52	Brănești XVII	Așezare	Sec.XV-XVII	Arheol.	N
53	Brănești	Biserica " Nașterea Maicii Domnului"	Înc.sec.XX	Arhit	N
54	Brănești	Cișmea	Mijl..sec.XX	Arta	N
55	Brănești	Complex de arhitectură populară		Arhit	N
56	Brănești	Necropolă	Sec.X-XIII	Arheol.	N
57	Furceni I	Așezare	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol.	N
58	Furceni II	Așezare	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol.	N
59	Furceni-Cot	Așezare	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol.	N
60	Furceni	Așezare moldovenească	Sec.XV-XVI	Arheol.	N
61	Furceni	Așezare	Paleolitic	Arheol.	N
62	Furceni-Silitra	Cetățuie	Sec.IV-III î.e.n.	Arheol.	N
63	Furceni	Complex de arhitectură populară	Înc.sec.XIX Sec. XX	Arhit	N
64	Furceni	Biserica " Sf. Arhanghel Mihail"	1854	Arhit	N
Raionul CRIULENI					
1	Mășcăuți	Așezare	Eneolit	Arheol.	N
2	Mășcăuți I	Așezare	Epoca bronzului, Sec. IV-III î.e.n. sec. II-III Sec. XII-XIII	Arheol.	N
3	Mășcăuți II	Așezare	Epoca bronzului, Sec. II-IV	Arheol.	N
4	Mășcăuți	Așezare	Sec. II-I î.e.n.	Arheol.	N
5	Mășcăuți	Biserica " Acoperimîntul Maicii Domnului"	Mijloc. sec. XIX	Arhit	N
6	Mășcăuți	Casa scriitorului Ion Sîrbu (1830-1868)	1830-1868	Ist.	L
7	Mășcăuți	Cetățuie	Sec. IV-III î.e.n	Arheol.	N
8	Mășcăuți	Monument în memoria consătenilor căzuți în 1941-1945		Ist	L
9	Mășcăuți	Monumente funerare ale familiei scriitorului Ion Sîrbu		Ist	N
10	Mășcăuți	Semn comemorativ cu prilejul aniversării a 550 a satului		Ist	N
11	Mășcăuți I	Stațiune	Paleolit	Arheol.	N
12	Mășcăuți II	Stațiune		Arheol.	N

4.0. Infrastructura turismului

Turismul reprezintă un sector al economiei naționale cu posibilități de generare a beneficiilor socio-economice pentru țară și comunitățile ei, care se compun din venituri directe, locuri de muncă noi, câștiguri de valută, contribuții la bugetul de stat. Concomitent, turismul poate servi drept catalizator pentru dezvoltarea altor sectoare ale economiei naționale.

În prezent problema privind conștientizarea importanței turismului este deosebit de actuală conform articolului 4 al (1) din Legea cu privire la organizarea și desfășurarea activității turistice în RM nr. 352 – XVI din 24.11.2006, (1) "Statul sprijină turismul, ca unul din domeniile prioritare ale economiei naționale, prin mecanisme economice și prin acțiuni de amenajare și protecție a patrimoniului turistic în conformitate cu prezenta lege și cu alte acte normative, prin crearea de condiții pentru dezvoltarea durabilă a turismului". Totuși turismul adeseori este perceput ca o activitate neesențială pentru dezvoltarea economică.

La etapa actuală turismul este slab dezvoltat nu numai în raionul Orhei dar și în republică. Din cauza infrastructurii turistice slab dezvoltate, potențialul formelor de turism este promovat și valorificat insuficient de piața turistică din Moldova. Majoritatea rutelor turistice sunt create convențional, fără suportul informațional adecvat. Nivelul de informare despre potențialul turistic și serviciile turistice este foarte jos.

Complex natural, arheologic și turistic – Orheiul Vechi este situat în albia pitorească a r. Răut pe teritoriul din apropierea satelor Trebujeni și Butuceni unde râul trece printre șirurile de toltre și formează numeroase meandre, schimbându-și direcția în cele mai neașteptate moduri. Complexul se află la distanță relativ mică de or. Chișinău.

Resursele turistice ale teritoriului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" reprezintă un ansamblu complex al mediului, atât natural (rezervații naturală și peisajistice, monumente ale naturii, elemente de floră și faună etc.), cât și antropice (monumente de istorie, muzee, elemente de folclor și artă populară etc.), care prezintă interes pentru dezvoltarea turismului. Aceste resurse cuprind suprafețe de terenuri neagricole, arii naturală protejate de stat, precum și o diversitate mare de monumente culturale – istorice care contribuie la crearea condițiilor optime pentru odihnă, atât pentru turiști, cât și pentru locuitorii raionului.

Premise pentru dezvoltarea turismului sunt cele două muzee, mănăstirea în stâncă deschisă pentru vizitatori, dar și câteva hoteluri particulare, care se află în satele Butuceni și Trebujeni, Conacul familiei Bogdasarov și Conacul familiei Lazo din Piatra, Orhei care sunt monumente de arhitectură etc.

Muzeul Arheologic

Printre vestigiile arheologice la etapa actuală putem evidenția, cel puțin 8 așezări nefortificate, 6 sisteme distincte fortificate sub forma unor valuri de pământ, o citadelă din pământ și lemn, o citadelă din pământ, o citadelă din piatră și 2 orașe vechi.

Muzeul "Casa Satului"

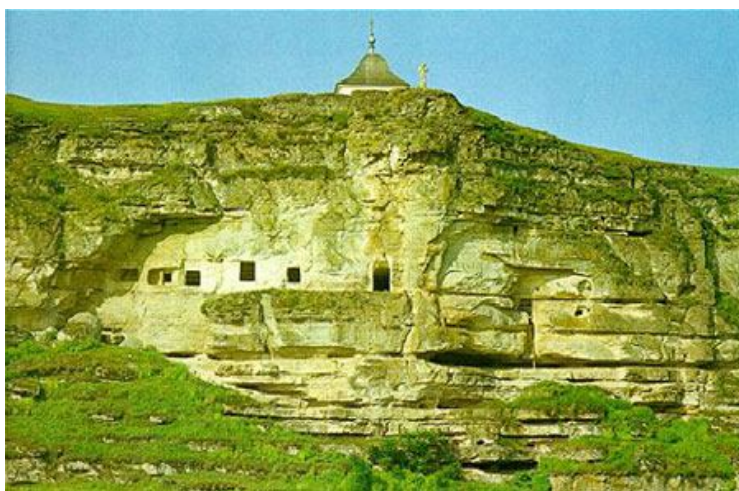
Casa muzeu al sec al XIX-lea, din s. Butuceni este un complex de arhitectura traditionala tipica din zona Orheiului Vechi. În gospodăria din mediul rural tradițional pe lângă casa de locuit mai este și un beci, bucătărie de vară și o poiată de pui. Toate elementele care sunt aici - butoaie, coșuri, oale, borcane, unelte - toate sunt tipice sec. al XIX.

În centru muzeului se află o casă de locuit. Casa are în interiorul său articole de uz casnic tipice de o familie de țărani din sec. al XIX-lea. Principalul atribut al casei sunt covoarele, care într-o familie moldovenească simbolizau bogăția acesteea. Cu ele erau înfrumusețate casele din acele vremuri.

Mănăstirea rupestră Butuceni

Mănăstirea rupestră Butuceni, este situată pe r. Răut, lângă satul cu același nume. Este amplasată pe un promontoriu de pe malul drept, stâncos și abrupt al Răutului, constituit din roci calcaroase la cca 100 m înălțime, fiind alcătuită din mai multe compartimente aflate pe trei niveluri.

Partea veche este situată la nord și constituie 19 caverne, utilizate ca chilii, trapeză și biserică. Toate comunică între ele prin intermediul unei cărărușe înguste. Cele trei niveluri formează respectiv acareturile, trei chilii și clopotnița.

Biserica din Butuceni nu figurează în catagrafia bisericilor din anii 1812-1813. Acest fapt face

să se creadă legenda, care se confirmă și de către cronica bisericii, că biserica din Butuceni cu mănăstirea a fost părăsită cine știe când de călugări.

Manastirea a fost închisă pe la 1816. În perioada sovietică acest complex istoric a fost transformat în muzeu sub cerul liber destinat turiștilor din fosta UniuneSovietica. Reînființarea mănăstirii se datorează unei cereri din partea locuitorilor s. Butuceni în 1996. În prezent, mănăstirea "Butuceni" funcționează.

Mănăstirea Pârcălabului Bosie

Mănăstirea Pârcălabului Bosie, un complex monahal amplasat la o altitudine de 25m față de apele Răutului este unica mănăstire rupestră din Basarabia în care inscripțiile s-au păstrat nealterate.

În baza inscripțiilor păstrate se presupune că a fost construită în anul 1675, „Această mănăstire a făcut-o robul lui Dumnezeu Bosie, pârcălabul Orheiului, cu soția sa și cu copii săi, în cinstea Domnului, pentru iertarea păcatelor sale; anul 7173 (1675)”. Unii specialiști consideră că Bosie doar ar fi refăcut ansamblul mănăstiresc mai vechi, aflat undeva în apropiere și degradat datorită fragilității rocilor de calcar.

Mănăstirea este alcătuită din 8 peșteri ce corespundau, parțial, între ele. Biserica rupestra are aproximativ 6 metri lungime și 4,5 metri lățime.

În 1915, pe cel mai înalt punct al dealului calcaros se construiește o biserică cu hramul Adormirii Maicii Domnului.

În timpul Uniunii Sovietice, biserica a fost transformată în muzeu, iar în curtea bisericii s-a construit un pavilion muzeal: întregul ansamblu de peșteri a devenit muzeu în aer liber, bucurându-se de ocrotire din partea statului.

În anul 1996, în ciuda opoziției lucrătorilor muzeului, biserica Adormirii Maicii Domnului, împreună cu peșterile, sunt trecute în subordinea mănăstirii nou înființate. După doi ani în biserică au început să se officieze Sfânta Liturghie și celelalte slujbe, după tipic. Chiliile s-au organizat în clădirea de lângă biserică, ce aparținuse muzeului.

La 14 decembrie 2009 are loc resfințirea schitului Butuceni, oficiată de către un sobor de preoți în frunte cu Înalț Prea Sfințitul Vladimir, Mitropolitul Chișinăului și al Întregii Moldove.

Crucea Dorinței

Crucea de piatră în Orheiul Vechi se ridică pe o stâncă lângă unul dintre mănăstirile rupestre la o altitudine de aproximativ 60 de metri deasupra râului și este inseparabilă de peisajul Sfintei mănăstiri rupestre. În centrul crucii este o floare cu șase colțuri, care este centrul de putere spirituală și inima poporului moldovenesc.

Biserica Adormirii Maicii Domnului

Biserica Adormirea Maicii Domnului din Orheiul Vechi a fost construită pe un deal deasupra r. Răut în 1636. Acesta este situată în complexul muzeal arheologic Orheiul Vechi. Rezervația a fost înscrisă pe Lista Patrimoniului Mondial.

Biserica "Adormirea Maicii Domnului" funcționează ca biserică ortodoxă în apropiere de s. Butuceni. În prezent, este în proces de restaurare, în care vor fi actualizate și îmbunătățite de principala zona de construcție în jurul templului. Pe partea dreapta a bisericii se află o clopotniță mică.

Baile Tătărești

Ruine unor băi tătărești se află aproape de malul Răutului. Clădirile aveau pe timpul epocii Hoardei de Aur peste 800 de metri pătrați, fiind prevăzute cu încălzire cu aer cald și cu apă ce curgea prin țevi de lut. Unele încăperi erau căptușite cu lespezi de marmură, iar înăuntru era prevăzută o sală pentru odihnă, amenajată cu scaune și o masă din piatră. Fundamentul băilor tătărești s-au păstrat până în prezent.

Agro Pensiunea Butuceni

Eco Resort Butuceni este situat într-un loc pitoresc, care fascinează cu peisajul său. Este o zonă stincoasă cu teritorii nemarginite verzi pe marginea r. Raut.

La dorință, oaspeții pot lua parte în master class-urile organizate săptămânal, împreună cu gospodinele localnice, unde pot învăța cum se prepară sarmalele, plăcintele, prăjiturile moldovenesti veritabile și multe alte bucate tradiționale. Precum fructele și legumele proaspete din grădinile pensiunii Eco Resort Butuceni.

Casa de sub Stanca Pension

Agro-pensiunea „Casa de sub Stâncă” se află în s. Trebujeni. Ea oferă posibilitatea turiștilor din străinătate cât și celor din țară să petreacă un sejur de neuitat într-o ambianță rustică cu bucate tradiționale și multă voie bună. Aici turiștii au unica posibilitate de a descoperi farmecul vieții de la țară cu datini, tradiții și obiceiuri populare.

Agropensiunea "Casa Verde"

Agropensiunea "Casa Verde" este situată în s. Trebujeni este o gospodărie ce dispune de un potențial turistic dezvoltat și constă din: terasă de vară, amenajată în stil rustic; casă separată pentru cazare; dormitoare; bucătărie, "Casa Mare"; automobile; grădină cu flori, pomi fructiferi și legume care sunt folosite pentru prepararea bucatelor.

De asemenea anual se organizează diverse festivaluri naționale și internaționale:

- etno-festivalul muzical Internațional GUSTAR;
- festivalul de muzică clasică în aer liber „descOPERĂ”;;.

Cu toate acestea, problemele majore care împiedică dezvoltarea turismului sînt:

- resurse financiare limitate pentru dezvoltarea infrastructurii turistice, a punctelor de atracție, a serviciilor și marketingului turistic, pentru promovarea turismului;
- nivelul scăzut sau lipsa totală a infrastructurii rutiere în zonele de interes turistic;
- insuficiența de structuri de primire turistică cu funcțiuni de cazare și servire a mesei conform standardelor internaționale;
- starea deplorabilă a unui număr mare de monumente și obiective de interes turistic;
- pregătirea profesională insuficientă a personalului angajat în industria turismului;
- conștientizarea publică insuficientă vizînd atât potențialul existent pentru dezvoltarea turismului, cât și beneficiile care ar putea fi generate de societate ca urmare a acestei dezvoltări etc.

Realizarea acestor prevederi este posibilă în condițiile respectării următoarelor principii:

- planificarea, amenajarea și exploatarea turistică, la nivel local, ca parte integrantă a strategiei dezvoltării durabile a turismului la nivel național;
- participarea diferitelor autorități publice, a sectorului privat, a asociațiilor de protecție a mediului și a populației la procesul de planificare a turismului;
- gestionarea și planificarea sustenabilă a turismului, ținînd cont de protecția mediului în zonele de primire;
- informarea, educarea, încurajarea și atragerea populației locale în procesul de amenajare turistică.

O alternativă bună pentru utilizarea resurselor locale (peisajele pitorești, teritoriile rezervate, monumentele diverselor civilizații umane) fără a le degrada, este recomandată de către experții naționali și internaționali dezvoltarea turismului. Acesta însă trebuie să se dezvolte pe fondul unei diversificări a economiei locale, dezvoltarea infrastructurii, intensificarea sferei serviciilor și promovarea diverselor forme de antreprenariat.

Deoarece, teritoriul Rezervației cultural – naturale "Orheiul Vechi" dispune de condiții și resurse necesare dezvoltării turismului, acest tip de activitate, poate fi considerat, cu condiția unei implementări planificate, o oportunitate excelentă ce conduce la dezvoltarea locală durabilă, prin crearea de locuri de muncă și venituri suplimentare, determinînd bunăstarea oamenilor.

Zona turistică se va dezvolta în formula mixtă protejînd patrimoniul istoric din intravilan și degradabilă a zonei de protecție a monumentelor, valorificarea terenurilor cu valoare turistică de-a lungul Răutului și de la intersecția de drumuri și trasee turistice. Pe aceste terenuri se vor dezvolta mai multe tipuri de unități turistice clasificate - vile turistice, pensiuni, hoteluri rurale, tabere, motel.

Ca urmare a prezenței unor resurse turistice neexploatate și insuficient puse în valoare, turismul constituie o ramură cu posibilități însemnate de creștere și deci rămîne o sferă de activitate care poate absorbi o parte din forța de muncă rămasă disponibilă prin restructurarea economică.

Conform prevederilor proiectului "Planul de Amenajare a Teritoriului Intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" pentru perspectivă se propune crearea unei agenții de turism ce urmează să organizeze excursii pentru toate categoriile de cetățeni, atât a celor din raion, republică cât și din străinătate.

Rutele turistice prin "Rezervația cultural –naturală Orhei Vechi" se propun la Centrul administrativ informațional- turistic:

Traseul turistic prin "Rezervația cultural –naturală Orhei Vechi" pornește din direcția satului Brănești

- panorama defileului fluviului Răut;
- vestigiile orașelor medievale: Șehral-Cedid și Orhei, aflate pe promontoriul "Peștera";
- relicvele traco- getodacice de pe promontoriul "Butuceni";
- complexele rupestre din stîncă și obiectivele etnografice din vatra actualelor sate;
- valurile de apărare a Orheiului medieval, care reprezenta un oraș-cetate;
- citadela de piatră – fortificația centrală a Orheiului Vechi;
- ruinele unui palat monumental, lînga zidul de nord a citadelei;
- locuința din piatră, din colțul de sud-vest al citadelei;
- ansamblul monumental alcătuit din Moschee și Caravan sarai, ține de perioada Hoardei de Aur;
- ruinele din piatră ale unei biserici creștine, în partea centrală a așezării Orhei Vechi;
- trei băi medievale;
- mănăstirea "Peștera" compusă din: biserică și 11 chilii monahale, clopotniță și crucea masivă din piatră;
- citadela geto-dacică de pe suprafața centrală a promontoriului Butuceni;
- biserica "Nașterea Maicii Domnului";
- sanctuarul geto-dacic, în prezent acoperit cu pământ;
- gospodăriile țărănești ale satului Butuceni;
- arhitectura stîlpilor de poartă;
- în perimetrul orașului medieval, stîncă Răutului, cu 150 cavități rupestre ce reprezintă schiturile mănăstirii "Peștera";
- mănăstirea pîrcălabului Bosie – complex monahal rupestru;
- schitul pîrcălabului Albu.

Trasee turistice naționale (de tranzit) propuse.

Tematica excursiei: cultură, istorie, arheologie.

- *Ruta 1:* Chișinău – Ivancea – Brănești - Butuceni - Marovaia - Trebujeni - Ustia – Dubăsari – Chișinău;
- *Ruta 2:* Chișinău – Orhei – Piatra – Jeloboc - Trebujeni – Butuceni - Marovaia – Mașcăuți – Brănești – Ivancea - Chișinău

Ruta 1 - . Mun. Chișinău

- satul Ivancea:

- Ateliere a meșterilor populari;
- Biserica "Sf. Treime";
- Complexul muzeal "Conacul Balioz".
- s. Brănești
- Cramele vinicole "Pivnițele din Brănești" SA;
- Complex de arhitectură populară;
- Biserica Sf. Maria.
 - s. Butuceni, s. Marovaia, s.Trebujeni,
 - s. Ustia
 - Dubăsari
- „Buchetul Moldovei” SA
- Mun. Chișinău

Ruta 2

- Mun. Chișinău

- orașul Orhei

Muzeul de Istorie și Etnografie din or. Orhei este amplasat în casa lui Mircea Bengulescu, fostul arhitect al orașului. Colecția muzeului conține mai mult de 20 mii de exponate, cele mai valoroase fiind colecțiile de monede și carte veche.

Sediul Upravei Zemstvei Orhei este un monument de istorie și arhitectură din sec. XIX. A fost construită la îndemnul fostului președinte al Zemstvei Orhei, Alexandru Cotruță. În acest edificiu la 25 martie 1918 deputații Orheiului au votat Moțiunea de Unire a Basarabiei cu România. După 1 ianuarie 1919 în acest sediu a fost Prefectura și Tribunalul județului Orhei. În prezent clădirea este utilizată de Liceul Teoretic „Ioan Luca Caragiale”.

Sediul fostului Liceul de băieți „Vasile Lupu” din Orhei este un monument de arhitectură al sec. XX. Actualmente este sediul Colegiului pedagogic „Vasile Lupu” din Orhei. În această instituție au învățat: viitorii generali ai Armatei române Valerian Sârbu, Valeriu Dumitrescu, Sergiu Ceachir. Leon Lupșa, căpitanul Armatei române, ofițerul statului major al Diviziei “Tudor Vladimirescu” Vasile Pascal, scriitorii academicieni Ion C. Ciobanu, Dumitru Matcovschi, Leo Botnaru, artistul poporului, academicianul Mihail Volontir s.a.

Sediul actual al Judecătoriei Orhei este un monument de istorie și arhitectură din sec. XX. Este fosta casă a doctorului și avocatului Mihai Coteanu, directorul săptămânalului „Frăția Românească” din Orhei, care a fost o publicația periodică din anii 1919-1940. După cel de-al doilea război mondial în edificiul a fost ocupat de Comitetul executiv orășenesc Orhei de deputați ai poporului. În anii 90 aici a fost transferată Judecătoria raionului Orhei.

Catedrala „Sfântul Dumitru” care este cel mai vechi locaș religios din Orhei, fiind construit între anii 1632 și 1636. Ctitorul Catedralei a fost domnitorul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653). Biserica are o semnificație patrimonială istorică și artistică națională, fiind una dintre cele mai importante construcții eclesiastice păstrate până în prezent. Imaginea catedralei este reprezentată pe bancnota de 176 5 lei.

Catedrala „Sfântul Nicolae” este construită la începutul secolului XX și reprezintă o construcție semnificativă și impozantă. În timpul celui de al doilea război mondial Catedrala Sf. Nicolae a fost parțial distrusă. După război locașul sfânt a fost transformat în depozit, apoi în de sală de box și sport, ulterior în Școala sportivă Orhei. După 1990 Catedrala Sf. Nicolae este redeschisă.

Biserica romano-catolică din orașul Orhei a fost zidită în anul 1914 cu suportul Dnei Cezarina Dobrovolskaya pentru comunitatea catolică din oraș, compusă în mare parte din polonezi, lituanieni și nemți. În perioada sovietică, biserica romano-catolică a fost pângărită și parțial distrusă, fiind transformată în sală de sport ca să ajungă, în cele din urmă, un depozit ordinar. Datorită voinței părintelui Klaus Kniffki, biserica a fost retrocedată în 2005 micii comunități catolice rămase în Orhei, iar în 2008 a fost redeschisă după renovare.

Biserica „Sfântul Vasile de la Poiana Mărului” din orașul Orhei se situează la intersecția străzilor Dorobanți, Tricolorului și M. Gorki, la aproximativ 1 km depărtare de centrul orașului. Aflată în apropierea unui lac și a unui cadru natural deosebit, biserica prin suplețea și originalitatea sa înfrumusețează această parte veche a orașului. Construcția bisericii a început în anul 2009.

Monumentul lui Vasile Lupu este amplasat în centrul or. Orhei. Statuia din bronz îl reprezintă pe Vasile Lupu, în odăjdii voievodale, în mâna dreaptă ținând o gramotă domnească. Monumentul domnitorului Vasile Lupu a fost ridicat în centrul orașului Orhei în anul 1938. Este creația unuia dintre iluștrii sculptori români - Oscar Han (1891-1976). Monumentul are o lungă și sinuoasă istorie. Astfel, până a fi amplasat în locul actual el a fost strămutat de 8 ori.

Potențialul natural Lângă orașul Orhei, pe o suprafață de 100 ha, se întinde un alt monument geologic și paleontologic - „Defileul Orhei”.

„Chateau Vartely”

- satul Piatra

Conacul familiei Lazo din satul Piatra este construit în a doua jumătate a sec. XIX de Ion și Matilda Lazo. Sălile de expoziție casei-muzeu cuprind obiecte casnice, mobilier, fotografii, cărți din sec. XIX care au aparținut și familiei Lazo. Nu departe de conac este o biserică care a fost construită de Enache Lazo și soția sa Victoria Donici la sfârșitul sec. XVIII începutul sec. XIX. Conacul este amplasat în mijlocul unei grădini, cu orientare spre valea râului Răut.

În satul Piatra, se mai află și *conacul familiei Bagdasarov* ce a aparținut unei familii de nobili armeni despre care se spune că au venit în Basarabia din Turcia. Pe timpuri complexul era destul de extins, fiind ocupat de acareturi, o crămă și un lac în față.

Potențialul natural

a) Monumentul geologic și paleontologic „Recif pe malul Răutului” este o arie naturală protejată de stat, care se întinde pe o suprafață de 3 ha lângă satul Piatra raionul Orhei, pe malul drept al r. Răut.

b) La 0,5 km nord-vest de satul Piatra raionul Orhei, pe o suprafață de 3 ha, se întinde monumentul geologic și paleontologic „Stânca Mâgla”.

- satul Jeloboc

Potențialul natural

a) Lângă s. Jeloboc, la talpa versantului stâng al văii, se află un puternic izvor de apă cu debitul de cca 45 l/s. Apa iese prin fisurile din calcarele sarmațiene, fiind captată și pompată prin țevi pentru alimentarea or. Orhei cu apă potabilă.

Monumentul hidrologic „Izvorul Jeloboc” este o arie naturală protejată de stat și se întinde pe o suprafață de 10 ha, la 1 km sud-est de satul Jeloboc raionul Orhei.

b) Rezervația Peisajeră „Trebujeni” este o arie naturală protejată de stat și se întinde pe o suprafață de 500 ha, raionul Orhei între satele Furceni și Trebujeni, ocolul silvic Susleni, Jeloboc-Furceni. Peisajul cuprinde versanții stâncoși a râului Răut și afluenții lui Draghinici și Ivancea, parțial împăduriți, precum și multiple peșteri, grote, divetrse monumente de cultură și locuri pitorești.

- s. Trebujeni, s. Butuceni, s. Marovaia

Monumentul istoric și arheologic ”Orheiul Vechi” este amplasat în aer liber, între satele Butuceni și Trebujeni, raionul Orhei pe o suprafață de 220 ha. Monumentul are o importanță deosebită deoarece aici s-au păstrat urme de viață umană din cele mai vechi timpuri și până în evul mediu târziu.

Schitul Butuceni (de călugări) cu hramul - Adormirea Maicii Domnului. Se află în satul Butuceni, la 15 km de or. Orhei sau la 60 km de capitala Chișinău. Este amplasat pe un promontoriu de pe malul drept, stâncos și abrupt al râului Răut. Se pare că schitul a fost construit în sec. XV. În biserică s-au păstrat câteva icoane cu inscripții din secolul al XVIII. În perioada sovietică acest complex istoric a fost transformat în muzeu sub cerul liber destinat turiștilor. În anul 1996 schitul a fost reînființat.

- s. Mașcauți

Biserică

Casa scriitorului I. Sirbu

- s. Brănești

„Pivnițele din Brănești” SA

Complex de arhitectură populară

- s. Ivancea

Biserica „Sf. Treime”

Complexul muzeal „Conacul Balioz” din satul Ivancea a fost construit în a doua jum. a sec. al XIX-lea, la comanda boierului armean Carabet Balioz. Conacul include un parc cu suprafața de cca. 7 ha, cu specii rare de copaci. În incinta conacului este amplasat Muzeul Meșteșugurilor Populare cu mostre autentice din sec. XIX – XX ce țin de: olărit, prelucrarea lemnului, metalului, pietrei și a

pielei, țesutul covoarelor și a pânzelor, portul popular, broderia și croșetatul, împletiturile din fibre vegetale și confecționarea instrumentelor populare.

- Mun. Chișinău

Concomitent pentru perspectivă se propune:

- Centru administrativ informațional turistic (*Trebujeni*)
- Muzeu (*Butuceni*)
- Motel (*Trebujeni, Mașcăuți și Butuceni*)
- Instituții de alimentație publică (*Trebujeni, Butuceni, Morovaia, Brănești, Furceni și Mașcăuți*)
- Obiecte comerciale (*Trebujeni, Butuceni, Morovaia, Brănești, Furceni și Mașcăuți*)
- Pensuni (*Butuceni și Morovaia*)
- Centre distractiv-culturale (*Brănești și Mașcăuți*)
- Viceu public (*Trebujeni, Butuceni, Morovaia, Brănești, Furceni și Mașcăuți*)
- Centru de meșteșugărit (*Trebujeni, Butuceni și Brănești*)
- Valorificarea monumentelor – moară de apă cu lac (*Butuceni*)
- Platforme panoramice
- Restabilirea vegetației - zone propuse pentru împădurire
- Parcări la 2 intrări în rezervație (*Brănești și Mașcăuți*)
- Panouri informative, borne, indicatoare
- Panouri de avertisment Brănești, Furceni, Trebujeni „Pericol – muniții neexplodate”
- Reconstrucția și schimbarea acoperișelor
- Balustrade de protecție.

Dezvoltarea turismului va crea profituri suplimentare în economia raionului, locuri de muncă suplimentare, care la rândul său va contribui

5.0. Auditul factorilor dezvoltării

5.1. Caracterizarea teritoriului

5.1.1. Cadrul natural

Poziția geografică. Din punct de vedere a poziției geografice teritoriul Rezervației cultural-naturale "Orheiul Vechi" este situat în partea centrală a Republicii Moldova la distanța de 50 km nord-est de la capitala țării, orașul Chișinău, în Valea Răutului.

Teritoriul. Din punct de vedere teritorial-administrativ *teritoriul Rezervația* include aproape în totalitate ariile comunei Trebujeni cu satele Trebujeni, Butuceni, Morovaia (r-nul Orhei), precum și teritorii adiacente ale localităților: la vest com. Ivancea - satele Furceni și Brănești, la nord s. Susleni – r-nul Orhei; la sud s. Mașcăuți (r-nul Criuleni) – și la nord-est s. Molovata (r-nul Dubăsari).

Teritoriul zonei de protecție al Rezervația ține de localitățile Trebujeni, la vest com. Ivancea (satele Furceni și Brănești), la nord-vest com. Piatra, la nord s. Susleni – r-nul Orhei; la nord—est s. Molovata (r-nul Dubăsari) –la est s. Mărcăuți (r-nul Criuleni) și s. Holercani (r-nul Dubăsari), la sud s. Mașcăuți (r-nul Criuleni).

Suprafața Rezervația constituie 4978,99 ha, suprafața Zonei de protecție – 6085,57 ha, suprafața totală a Rezervația și a Zonei de protecție – 11064,56 ha.

Teritoriul Rezervația și a Zonei de protecție cuprinde un important segment al Platoului Moldovenesc care fiind traversat de râul Răut s-a aprofundat în formațiunea calcaroasă sarmațiană de la baza acestuia, formând o succesiune de benzi și meandre, cu coaste abrupte, grote și peșteri.

Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi prezintă un relief complex, care îmbină structuri geologice sarmațiene și peisajuri cuaternare argiloase acoperite de cernoziomuri.

Elementul geomorfologic esențial al complexului îl constituie valea râului Răut, compusă din albia minoră, albia majoră, terase și versanți.

Valea Răutului are formă de defileu și chei, fiind relativ îngustă, cu o lățime ce nu depășește 1–2 km. Râul Răut are maluri concave sau convexe, de multe ori aproape abrupte, uneori cu panta până la 80–90°. Relieful contemporan al Rezervației s-a format și a evoluat în rezultatul mai multor procese de morfogeneză. Dintre acestea un rol deosebit revine proceselor fluviale, eroziunii torențiale, proceselor gravitaționale și proceselor carstice. Procesele fluviale au determinat apariția văilor și a elementelor componente ale acestora. Valea r. Răut este secționată preponderent în calcarele Sarmatianului mediu. Adâncimea maximă a văii cuaternare atinge 120–130 m.

Caracterul pitoresc al văii este accentuat de trei meandre - Mihăilașa, Peștera, Butuceni. Înălțimea versanților abrupti atinge în medie altitudinea de circa 100–130 m, cotele maxime fiind de 170–180 m, mai sus de nivelul mării.

Învelișul solului este condiționat de amplasarea spațială specifică a Rezervației. Din punct de vedere pedologic zona se află la contactul solurilor de cernoziom și soluri cenușii. Principalele tipuri și subtipuri de soluri sunt: - solurile humico-carbonatice de pe suprafața versanților calcaroși ai văii r. Răut și afluneții lui; cernoziomuri tipice hunificate și cernoziomuri carbonatice de pe podurile teraselor înalte ale văii r. Răut și ale Nistrului; cernoziomuri argilo-iluvionale și cernoziomuri aluvionale pe terasele cuaternare și în albia majoră a Răutului; cernoziomuri cenușii molice se întâlnesc în spațiile silvice.

Vegetația și lumea animală

Originalitatea și unicitatea Peisajului Cultural Orheiul Vechi este ilustrată în mod elocvent prin floră, vegetație și specificul ecosistemelor.

În cadrul respectiv este prezentă o diversitate de specii vegetale rare, care denotă originalitate pe plan regional și european, dovadă a acestui fapt fiind prezența unui important număr de specii de plante incluse în Cartea Roșie a Republicii Moldova, Cărțile Roșii ale țărilor limitrofe (România și Ucraina) și în Lista Roșie a Europei.

Originalitatea vegetației din cadrul Peisajului Cultural Orheiul Vechi rezidă din faptul amplasării sitului dat într-o regiune specifică de stâncării, aflată la intersecția zonei silvice cu acelea de stepă și silvostepă, particularitate ce a determinat formarea în acest spațiu a covorului vegetal foarte variat și a diversității de ecosisteme.

În cadrul Peisajului este prezentă o gamă largă de ecosisteme, cum sunt:

- ecosistemele naturală (silvice, de stepă, de luncă, de stâncării și acvatic);
- ecosistemele antropice (agrocenoze și localități).

Regnul vegetal din zona Orheiului Vechi include peste 500 specii de plante vasculare superioare, dintre care 66 sunt specii rare, iar 13 – specii periclitare.

Fauna reprezintă un alt element prin care se profilează originalitatea și unicitatea Peisajului Cultural Orheiul Vechi. Diversitatea geomorfologică, hidrologică și a vegetației zonei Orheiului Vechi a determinat dezvoltarea în spațiul respectiv a unei faune destul de variate, care acoperă practic toate nișele ecologice. În cadrul complexului istorico-natural sunt înregistrate 144 specii faunistice vertebrate, inclusiv 18 specii de mamifere, 91 specii de păsări, 9 specii de reptile, 2 specii de amfibii, 6 specii de ihtiofaună, precum și un număr important de insecte și moluște, toate acestea fiind concentrat în 7 ecosisteme: pădure, pajiști de stepă, lunci, stâncării, râu, agrocenoze și localități rurale.

Fauna este reprezentată de diverse specii variate, inclusiv: mamifere – iepuri, vulpi, mistreți, veverițe, jderi, ondatre etc.; păsări – rațe sălbatice, bîtlani etc., precum și un număr mare de insecte și moluște, amfibii, reptile, specii de ihtiofaună.

Clima teritoriului se caracterizează prin climă temperat-continentală cu predominarea vînturilor din direcția de nord-est, cu număr sporit de zile senine, ierni scurte și relativ calde, cu veri călduroase de lungă durată și cantități insuficiente de depuneri atmosferice. Temperatura medie a

cele mai calde luni (iulie) constituie $+21^{\circ}\text{C}$, iar pentru cea mai rece lună (ianuarie) -4°C , -3°C . Valoarea maximă a temperaturii, de $+41,5^{\circ}\text{C}$ a fost înregistrată în 21 iulie 2007, iar valoarea maximă a iernii, de $-38,5^{\circ}\text{C}$ a fost înregistrată în data de 25 ianuarie 1942.

Precipitațiile medii anuale variază de la 475 - 500 mm. Durata strălucirii soarelui 2000–2050 ore anual (22,8–23,4%).

În linii generale, rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi, beneficiază de o climă moderată, fenomenele meteorologice de risc reprezentând excepții.

Rețeaua hidrografică este reprezentată de râul Răut, care își are obârșia la confluența a două pârâie la 2 km spre est de s. Rediul Mare, la altitudinea de 180 m și debușează în fl. Nistru de pe malul drept, la 342 km de la gura fluviului, lângă or. Dubăsari, la altitudinea de 12,00 m. Lungimea râului este de 286 km, suprafața bazinului hidrografic de 7.760 km², diferența de nivel de 168 m și panta medie de 0,59‰. Pe Răut sunt situate orașele Bălți, Florești și Orhei.

Bazinul râului ocupă o parte considerabilă a Podișului Nistrului și a Podișului Moldovei Centrale, are forma de pară, cu lungimea de cca 190 km, lățimea medie de 41 km, maximă – 65 km (în partea centrală).

În cea mai mare parte bazinul este valorificat sub terenuri arabile, cu excepția a 3,2% din suprafață, acoperită de păduri de foioase, predomenind stejar și carpen. Terenurile înmlăștinite, care se întâlnesc doar în lunile râurilor, ocupă cca 0,8% din suprafața bazinului.

Valea râului este în general slab șerpuitoare. Lunca este bilaterală, insulară, prezentă pe ambele maluri, în cursul superior și pe multe sectoare din aval devine îngustă (50-100 m.), uscată, cu vegetație de pajiște, constituită din argile nisipoase. În cursul mediu albia este lată (1,0-1,3 km), predominant înmlăștinată, acoperită cu trestie și rogoz.

Râul Răut face parte din râurile cu alimentare mixtă. În perioada apelor mari de primăvară și a viiturilor pluviale este acoperită de un strat de apă cu grosimea de 2-4 m, pe o perioadă de la 2-5 zile până la 3-4 săptămâni. Apele mari de primăvară, de regulă, încep la sfârșitul lunii februarie.

Temperatura medie lunară a apei variază de la 0°C , în lunile de iarnă, până la $20-21^{\circ}\text{C}$ vara (iulie, august). Temperatura maximă înregistrată a apei a fost de $32,8^{\circ}\text{C}$ (anul 1967).

Nu se recomandă folosirea apei r. Răut pentru irigare din cauza mineralizării și durtății înalte. Acumulările de apă sunt deosebit de importante sub aspect recreativ. La 1 km aval de s. Jeloboc, la talpa versantului stâng al văii, se află un puternic izvor de apă cu debitul de cca 45 l/s. Apa iese prin fisurile din calcarele sarmațiene, fiind captată și pompată prin țevi pentru alimentarea or. Orhei cu apă potabilă.

5.1.2. Zone naturale protejate

Cea mai mare parte din suprafața ariilor protejate de stat este ocupată de rezervația peisagistică "Trebujeni" situată între satele Furceni și Trebujeni.

Pe teritoriul comunei Trebujeni se află trei obiecte de importanță națională:

- Rezervația arheologică „Orașul medieval Orhei”;
- Rezervația peisagistică Trebujeni;
- Landșaftul pitoresc Butuceni.

Concomitent, com. Trebujeni se mărginește cu zona protejată „Codru”.

Rezervația peisagistică Trebujeni

Rezervația Trebujeni se afla în raionul Orhei, între satele Furceni și Trebujeni. Se înscrie în categoria arealelor protejate ce beneficiază de formele caracteristice reliefului carstic, dezvoltat pe calcare sarmațiene în versanții abrupti - stincosi ai r. Raut. Peșterile, pilniile carstice și cascadele sunt cele mai reprezentative elemente ale carstului.

Rezervația peisagistică Trebujeni face parte din Complexul natural-cultural “Orheiul Vechi”. Rezervația are un peisaj unic, inegalabil ca frumusețe și valoare științifică, fiind o adevărată carte de vizită a naturii meleagului nostru. În zona s. Trebujeni, râul șerpuiește foarte puternic, malurile sunt

abrupte, atingând pe alocuri o înălțime de peste 100 m. Rezervația naturală se învecinează cu renumitul monument istoric și arheologic Orheiul Vechi.

În secolele V-III î.e.n., pe aceste culmi stâncoase există o cetate geto-dacă. Din timpurile medievale aici exista o mănăstire ortodoxă rupestră "Adormirea Maicii Domnului". Acest loc este foarte popular în rândul turiștilor. Cu suprafața de 500 ha - peisajul îl formează versanții stâncoși a râului Răut și afluenții lui, r. Draghinici și Ivancea, parțial împăduriți, peșteri, grote, monumente de cultură, locuri pitorești. Albia Răutului aici întretaie un șir de stânci calcaroase, formând maluri abrupte, vaduri, cascade. O mare parte a acestui peisaj ocupă masivele de pădure Furceni (189 ha) și Trebujeni (497 ha). Printre arborii din pădurea deasă predomină stejarul pufos și pârul sălbatic, fiind însoțiți pretutindeni de păducel, porumbar, corn, măceș. Povârnișurile abrupte, stâncile cu grote, masivele silvice instalate pe terenuri aproape inaccesibile, au creat un mediu perfect pentru refugiu unui număr mare de specii de animale și plante rare.

Malul drept este aproape în întregime împădurit. Printre verdele pădurii, dar și pe coastele deschise, se înalță triumfal stânci enorme, de diferite culori și forme bizare. Imensă, tăcută, domină împrejurimile Stâncă Corbului, numită astfel de localnici, deoarece în scobiturile inaccesibile din stâncă își construiesc cuiburile unele răpitoare, nestingerite de curiozitatea omului. Stâncile fantastice își schimbă culoarea în funcție de anotimp. Sunt minunate primăvara, când florile galbene de ciuboțica-cucului te îmbată cu miresmele florilor aromatate.

În zona satului Trebujeni, râul șerpuiește foarte puternic, malurile sunt abrupte, atingând pe alocuri o înălțime de peste 100 m. Aici rezervația naturală se învecinează cu renumitul monument istoric și arheologic Orheiul Vechi.

5.2. Protecția teritoriului intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" împotriva proceselor geologice periculoase

Complexul Cultural-natural "Orheiul Vechi" este situat la distanța de 50 km nord-est de or. Chișinău, în partea central-estică, a Podișului Moldovenesc, de-a lungul defileului format de r. Răut, afluent de dreapta al fluviului Nistru. Din punct de vedere fizico-geografic acest sit este situat la contactul peisajelor silvice și a celor de stepă, făcând parte din Codrii Orheiului, o unitate istorico-geografică bine conturată din timpuri străvechi, cu tradiții culturale bine profilate și conservate în timp.

Peisajul Cultural Orheiul Vechi reprezintă un complex istorico-natural unic, amplasat în calcarele recifale ale defileului r. Răut, în zona de contact a Podișului Codrilor, Podișului Nistrului și Câmpiei de terase a Nistrului. În procesul de adâncire atât r. Răut cât și afluenții săi au adus la lumina zilei un șir de stânci de calcar.

Structura geologică

Teritoriul Rezervației este alcătuit predominant din depozitele Sarmațianului mediu, care se află între r. Răut și afluenții săi. Mai sus de baza de eroziune, Sarmațianul mediu este reprezentat de diverse categorii de calacre (oolitice, cochilifere sau lamașele, detritice etc.). Partea superioară a Sarmațianului mediu este reprezentată prin argile, nisipuri intercalate cu straturi subțiri de gresie. Peste acestea sunt aranjate depozitele aluviale ale teraselor vechi ale Nistrului și Prutului. În partea medie și inferioară a versanților, pe alocuri, s-a păstrat aluviul teraselor cuaternare. Depozitele aluviale sunt acoperite de cele deluviale care ating valori maxime la baza versanților.

Caracterul pitoresc al văii este accentuat de trei meandre - Mihăilașa, Peștera, Butuceni.

Înălțimea versanților abrupti atinge circa 100-130 m, cotele absolute maxime fiind de 170-180 m. Rolul principal în formarea reliefului revin rocilor de vârstă miocenă, reprezentate de subetajul Sarmațianului mediu (Basarabian) în cadrul cărora se evidențiază trei pachete, care corespund unor etape distincte în istoria geologică a zonei respective.

Pachetul I ($N_1S_2^1$) este reprezentat de calcare pelitomorfe, dure, de culoare cenușie deschisă până la cenușie închisă și cu un conținut substanțial de cochilii de moluște de talie mică. Grosimea stratului de calcare variază de la 8-18 m. Mai sus de calcarele nominalizate urmează diatomite argiloase, dure, cenușii-închise cu un conținut bogat de moluște.

Grosimea acestora variază între 8-12 m. În partea superioară a pachetului se află calcare cu intercalații de marne, cu amprente de moluște. Grosimea marnelor atinge 6 m.

Pachetele II-III ale Sarmațianului mediu ($N_1S_2^{2-3}$) sunt reprezentate de formațiuni maritime nediferențiate, așezate concordant pe suprafața pachetului I. Aceste depozite sunt amplasate mai sus de baza de eroziune și se află complet în malurile concave ale văii r. Răut și afluenților săi, începând în amonte de Trebujeni și până în „Râpa Morova” în aval. Din punct de vedere litologic sunt reprezentate de calcare cu foraminifere, calcare cu alge, calcare detritice, calcare oolitice de o culoare cenușie-închisă și cenușie-deschisă. Pe verticală, se înregistrează o succesiune a calcarelor cochilifere cu cele detritice și conglomerate calcaroase. Calcarele au o stratificare orizontală, grosimea lor constituind până la 110 m. Calcarele conțin cochilii de moluște.

Depozitele pachetului III ($N_1S_2^3$) sunt plasate pe suprafața pachetului II. Depozitele acestui pachet au o așezare orizontală, litologic fiind reprezentate de mai multe faciesuri de calcare (detritice, cochilifere etc.), argile, nisipuri. În calcare sunt prezente cochilii de moluște. Calcarele sunt acoperite cu argile montmorilonitice și nisipuri, grosimea cărora, după datele forajelor, variază între 10 și 17 m. Pe suprafața calcarelor și argilelor sarmațiene, în formă de trepte, sunt așezate depozitele (argile, nisipuri cu pietrișuri) a cinci terase ale fl. Nistru și Răut (nr. VII-XI), formate în eopleistocen.

Pe versanții concavi mai domoli sunt prezente depozitele aluviale ale teraselor mai tinere (pleistocene) ale r. Răut. În afara defileului Răutului, podul teraselor a VII-XI au aspectul de podișuri relativ largi, care reprezintă părți componente ale Peisajului Orheiul Vechi. Acestea, fiind întretăiate de văile în formă de cheiuri ale afluenților Răutului, reprezintă obiective deosebit de impresionate pe plan cultural, științific și cognitiv. Astfel, în cadrul Peisajului Cultural Orheiul Vechi pot fi deosebite 8 podișuri de bază, care reprezintă podurile teraselor superioare, acoperite de păduri, pajiști de stepă sau culturi agricole:

1. Podișul Butuceni, care se află în partea centrală a Peisajului, la altitudinea de 100,0-115,0 m pe suprafața terasei a VIII, având o întindere de circa 1,5x0,5-0,8 km pe axa est-vest.
2. Podișul Trebujeni, situat în partea de nord a Peisajului, la altitudinea de 130,0-235,0 m pe suprafața teraselor a IX, a X și a XI, având o întindere de circa 7,5x5,0 km pe axa sud-nord.
3. Podișul Jeloboc se află în partea de nord-vest a Peisajului, la altitudinea de 100,0-176,0 m pe podul teraselor nr. 9-10, având o întindere de circa 3,0-1,5 km de la nord spre sud de-a lungul marginii de vest a defileului Selitra.
4. Podișul Furceni se află în partea de vest a Peisajului, la altitudinea de 120,0-150,0 m pe podul teraselor nr. IX, a X, având o întindere de circa 2,0 km de-a lungul malului de vest al r. Ivancea.
5. Podișul Mihăilașa se află în partea centrală a Peisajului, la altitudinea de 130,0-171,0 m pe podul teraselor nr. VIII-X, având o întindere de 3,5x1,5 km pe axa sud-nord.
6. Podișul Brănești se află în partea de sud-vest a Peisajului, la altitudinea de 140,0-210,0 m pe suprafața teraselor nr. 10-11, având o întindere de circa 3,0x6,0 km pe axa nord-sud.
7. Podișul Mașcăuți se află în partea de sud a Peisajului, la altitudinea de 120,0-210,0 m pe podul teraselor nr. VII-X, având o întindere de circa 4,0x3,0 km pe axa vest-est.
8. Podișul Marcăuți se află în partea de est a Peisajului, la altitudinea de 140,0-210,0 m, pe podul teraselor nr. VIII-X, având o întindere de circa 2,5x7,0 km pe axa nord-sud.

O trăsătură caracteristică a Peisajului Cultural Orheiul Vechi, care sporește cu mult originalitatea și unicitatea lui, îl reprezintă multiplele formațiuni carstice, printre care se evidențiază peșterile, dolinele și carstul conic, ultimele două reprezentând fenomene rare atât pentru teritoriul Republicii Moldova, cât și pentru regiunile limitrofe.

Peșterile, în număr de circa 300, sunt concentrate în versanții de sud ai văii Răutului de lângă satul Butuceni, în amonte de Trebujeni, dar nu lipsesc și în alte locuri din cadrul Peisajului Cultural.

Pe de altă parte dolinele și carstul conic – structuri morfogeologice de o frumusețe irepetabilă, reprezintă părți componente ale Cheiilor Morova din stânga Răutului, aflate în preajma satului Morovaia.

Condiții geomorfologice

Din punct de vedere geologic Peisajul Cultural Orheiul Vechi este alcătuit din calcarele, acoperite de argile sarmațiene și depozite pliocen-cuaternare aluviale, de deluvii pe versanți și proluvii la gurile ravenelor și vâlcetelor.

Relieful contemporan al complexului istorico-natural „Orheiul Vechi” s-a format și a evoluat în rezultatul mai multor procese de morfogeneză. Dintre acestea un rol deosebit revine proceselor fluviale, eroziunii torențiale, proceselor gravitaționale și proceselor carstice. Procesele fluviale au determinat apariția văilor și a elementelor componente ale acestora. Valea r. Răut, cu versanți asimetrici, are pe alocuri un aspect de chei, fiind secționată preponderent în calcarele Sarmațianului mediu. Sectoarele concave ale meandrelor au versanții abrupti, uneori cu panta până la 90, reprezentând prin aceasta elemente de mare atractivitate, mai ales pe sectorul Trebujeni (versantul de dreapta), sectorul Trebujeni-Butuceni (versantul de stânga) și sectorul Butuceni (versantul de dreapta). Adâncimea maximă a văii cuaternare atinge 120-130 m. În cadrul văii se evidențiază următoarele elemente geomorfologice: albia minoră, albia majoră (lunca sau șesul), terasele și versanții.

Albia minoră a r. Răut reprezintă un canal cu adâncimile medii în perioada apelor mici de 0,7-1,5 m, iar în perioada apelor mari, cu valori extreme ale nivelului, adâncimea, în sectorul Butuceni-Măscăuți, poate atinge 6,0-6,5 m. Lățimea albiei variază în limitele 30-50 m. Albia formează un șir de meandre ce determină valoarea marea coeficientului de sinuozitate care este egal cu 2,66. Unele sinuozități mici ale albiei sunt determinate de conurile aluvionare ale afluenților Răutului, cum este, de exemplu, conul aluvial din preajma s. Butuceni. În albie pe alocuri se formează praguri, unde se înregistrează creșterea vitezei apei. În partea superioară a sectorului, în amonte de com. Trebujeni, în cadrul albiei minore sunt câteva insule (ostroave), unele dintre ele fiind formate de prăbușirea blocurilor de calcar de pe versantul abrupt. Cea mai mare insulă este situată vizavi de cantonul pădurarului (rezervația „Furcenii”) cu dimensiunile de 60 pe 6-7 m și înălțimea, față de nivelul apei, de circa 2 m.

Albia majoră reprezintă o treaptă de relief care se înalță nemijlocit de asupra nivelului apei râului Răut cu 1,5-2 m. Podul este preponderent orizontal, în segmentele concave ale malurilor fiind acoperit cu blocuri masive de calcar și, pe alocuri, de conuri de dejecție. După origine albia majoră se atribuie la categoria albiilor segmentate, fiind prezentă sub formă de sectoare izolate, de obicei pe malurile convexe cum este, de exemplu, pe malul stâng în regiunea s. Trebujeni și Butuceni și pe malul drept în sectorul dintre aceste două localități. Lățimea albiei majore variază de la câțiva metri până la 100-130 m. Albia majoră este constituită din nămoluri, luturi, nisipuri cu incluziuni de pietriș predominant din calcar sarmațian. Grosimea aluviului atinge 6-8 m. Patul albiei este situat la circa 6 m sub nivelul de eroziune. Astfel, după origine, albia majoră face parte din categoria celor acumulative.

Terasalele cuaternare se întâlnesc sub formă de trepte, de obicei înguste, care se înalță de asupra albiei minore de la 5-6 m până la 80 m. Morfologic terasele sunt slab exprimate și au fost depistate doar în rezultatul forajelor; ele reprezintă de obicei glacisuri de eroziune prezente în buclele meandrelor pe sectorul com. Trebujeni. Din punct de vedere genetic terasele cuaternare pot fi atribuite la categoria celor erozional-acumulative, patul lor aflându-se deasupra nivelului apei din albia minoră.

Terasalele pliocene (eopleistocene), spre deosebire de cele cuaternare (pleistocene), au o răspândire cu mult mai largă, fiind reprezentate nu numai petrografic dar și morfologic. Acestea reprezintă trepte orizontale sau suborizontale care ocupă suprafețe considerabile deasupra muchiei

văii cuaternare a Răutului. Aceste terase genetic aparțin văii fl. Nistru. Dintre acestea, după întinderea sa, se evidențiază terasele superioare, îndeosebi terasele a IX-XI.

Terasa a VII-a este prezentă, sub formă de treaptă structurală cu lățimi de 300-500 m, pe versantul de stânga al văii Răutului, în amonte de Trebujeni și pe versantul de dreapta, în amonte de Mășcăuți. Altitudinea absolută a bazei structurale a terasei constituie 85-90 m.

Terasa a VIII-a reprezintă o treaptă erozional-acumulativă fiind exprimată morfologic pe ambii versanți în amonte de s. Trebujeni, în amonte de s. Mășcăuți și pe versantul de stânga al râului în regiunea s. Morovaia. Altitudinea absolută a podului terasei constituie 100-110 m. Litologic această terasă a fost descrisă în cariera de nisip de pe versantul de dreapta al văii Răutului, în punctul cu coordonatele: N – 47 17'29,7", E–28°58'55,9" și la altitudinea absolută de 110 m, unde, de jos în sus, se alternează:

- Aleurit de culoare gălbuie cu intercalații de nisip și prundiș bine rulat cu diametrul de 1-2 cm, de jasp, gresie, cuarț, silex cu stratificație oblică, și pete de culoare ruginie datorită oxizilor de fier. Sunt prezente concrețiuni carbonatice. În partea superioară cu laminații de culoare galbenă-verzuie. Grosimea vizibilă – 2,2 m.

- Sol înhumat cu două orizonturi de concrețiuni carbonatice – 0,8-1,0 m.

- Depozit loessoid cu grosimea de 1,2 m.

Sol contemporan – 0,5 m. Reieșind din poziția teraselor a VII-a și a VIII în valea râului și vârsta Apșeronianului timpuriu a terasei superioare (terasei a IX), formarea acestora poate fi atribuită sfârșitului Pliocenului (Apșeronianul tardiv și, respectiv, Apșeronianul mediu).

Terasa a IX-a reprezintă o treaptă erozional-acumulativă situată pe ambii versanți ai văii râului Răut: pe versantul de stânga în amonte de satul Trebujeni și pe cel de dreapta vizavi de s. Butuceni. Altitudinea absolută a podului terasei constituie 140-150 m. În cariera de pe versantul stâng, în amonte de Trebujeni, terasa este alcătuită din faciesul de albie și de luncă cu grosimea vizibilă de 4,6 m, acoperit de faciesul subaeral reprezentat prin lehm de culoare galbenă, cu concrețiuni carbonatice și grosimea de 7,0-7,5 m. În aluviul terasei se conține un complex de mamifere și complexul de moluște de Boșernița.

Terasa a X-a de vârsta Akciagylianului tardiv–Apșeronianului timpuriu, reprezintă o treaptă morfologic bine exprimată pe versantul de stânga al văii r. Răut în amonte de s. Trebujeni și pe versantul de dreapta vis-a vis de Butuceni și Trebujeni. Altitudinea absolută a podului terasei constituie 160-180 m. Soclul terasei este reprezentat de argile și nisipuri ale Basarabianului mijlociu. Altitudinea absolută a soclului constituie 130-143 m. Structura terasei a X-a a fost apreciată în baza forajelor, mai bine fiind prezentată în sonda 60 amplasată în sud-vest, la o distanță de 2,2 km de biserica din Trebujeni, cu altitudinea absolută de 178 m, unde sunt prezente (de jos în sus):

1. calcare oolitice cu grosimea de 1,0 m de vârsta Sarmațianului mediu ($N_1S_2^{2-3}$);
2. argilă verde-cenușie, compactă ($N_1S_2^3$), grosimea – 1,0 m (soclul terasei);
3. nisip cuarțifer cu granularea diversă, acvifer, cu intercalații de pietriș. Grosimea – 6,9 m;
4. aleurite compacte cafenii, cu urme de carbonați. Grosimea – 3,3 m;
5. aleurite argiloase galben-cafenii. Grosimea – 1,6 m;
6. sol înhumat cafeniu, cu intercalații de nisip și concrețiuni carbonatice. Grosimea – 3,7 m.

Orizontul 4, 5 și 6 reprezintă un facies de albie majoră, acumulat în Apșeronianul timpuriu, vârstă ce poate fi confirmată și de prezența în acest aluviu a reprezentanților complexului faunistic de Haprov.

7. loess galben, cu pseudomicelii de carbonați. Grosimea – 7,1 m;
8. sol înhumat cafeniu, cu concrețiuni carbonatice. Grosimea – 1,8 m;
9. loess cafeniu-deschis, compact. Grosimea – 2,4 m;
10. Sol fosil cafeniu-închis, la bază cafeniu-deschis. Grosimea – 2,4 m;
11. Loess cafeniu-deschis, compact, cu fisuri verticale și micelii de carbonați. Grosimea – 7,9m;
12. Sol contemporan cu grosimea de 0,9 m.

Terasa a XI-a de vârstă Akciagylianului mijlociu, este exprimată morfologic sub forma unei trepte erozional-acumulative pe versantul de dreapta al văii r. Răut, în sud-vest de s. Butuceni. Altitudinea absolută a podului terasei depășește 180 m. Soclul terasei, reprezentat de argilele de vârstă Basarabiană, se află la o altitudine absolută de 164-170 m și altitudini relative de 151-159 m. Astfel, în cadrul complexului istorico-natural „Orheiul Vechi”, cea mai mare răspândire spațială au terasele vechi ale Nistrului, care ocupă suprafețe mari mai sus de muchia văii cuaternară a r. Răut.

În afară de valea r. Răut, în aria complexului istorico-natural “Orheiul Vechi”, sunt reprezentate și văile afluenților acestora. Dintre acestea se evidențiază un sistem de formațiuni torențiale cum sunt ravene “Râpa Morovaia”, două ravene din amonte de Trebujeni ș.a. Acestea au aspectul de chei, sculptate în calcarele dure ale Basarabianului, cu adâncimi ce depășesc 100-110 m. Versanții puternic înclinați (cu panta pe alocuri de 80-90) reprezintă obiective cu atractivitate sporită, fenomene accentuate și de prezența multiplelor formațiuni carstice. Gradul înalt de atractivitate este susținut și de prezența în profilul longitudinal al văilor în formă de chei a unor denivelări abrupte cu înălțimea de 8-12 m care reprezintă cascade active în timpul ploilor torențiale.

Un rol extrem de important în morfogeneza revine proceselor carstice, care au o răspândire pe tot teritoriul de referință, fiind însă mai pronunțate în valea cuaternară a Răutului și în cadrul formațiunilor torențiale.

Carstul este reprezentat prin două categorii de forme: exocarstice (carst de suprafață) și endocarstice (carst de profunzime). La formele exocarstice se atribuie lapiezurile de pe suprafața versanților care reprezintă adâncituri liniare sau ovale formate prin procese de coroziune a calcarelor.

De o atractivitate deosebită dispun dolinele, depresiuni ovale sau circulare cu adâncimi de la câțiva metri până la câteva zeci de metri. În urma îngemănării câtorva doline în partea de mijloc a Văii Morovaia s-a format o uvală cu diametrul de circa 120-150 m. Tot în această regiune este reprezentată și o formă erozivo-carstică rar întâlnită pe teritoriul Republicii Moldova cum este carstul conic reprezentat prin câteva măguri cu aspect de con și cu altitudinea relativă de circa 50 și 70 m.

Formele endocarstice sunt reprezentate prin grote și peșteri care se întâlnesc pe tot teritoriul complexului. Peșterile reprezintă goluri formate prin dizolvarea de către apele subterane a calcarelor. Dimensiunile acestora pot atinge 15-20X8-10 m. Unele dintre peșterile naturală, pe parcursul anilor, au fost modificate de om, care le-a folosit ca locuințe sau ca lăcașe de cult. Prezența versanților puternic înclinați, alcătuiți din roci dure (calcare) în condițiile unor intense procese de dezagregare și alterare, a contribuit la dezvoltarea proceselor de versant, care se desfășoară sub influența nemijlocită a forței de gravitație în legătură cu ce ele mai poartă numele de procese gravitaționale. Acestea se pot declanșa în stare uscată sau în stare umedă, cu participarea apelor.

Din procesele ce decurg în stare uscată menționăm prăbușirile sau surpările și rostogolirile.

Prăbușirile reprezintă procesul de antrenare în mișcare a blocurilor masive (până la 5-6 m în diametru, uneori și mai mult) de calcar din segmentele abrupte ale versanților, proces condiționat de dezagregarea calcarelor, de procesele de îngheț-dezgheț și de cutremurele de pământ. Sunt frecvente pe malurile convexe ale văii Răutului și versanții stâncoși ai văilor torențiale.

Rostogolirile reprezintă deplasarea clastelor relativ mărunte de calcar pe versanții abrupti, care contribuie la formarea unor “râuri de pietre”, a jgheburilor de rostogolire (canale trapezoidale cu adâncimi până la 1,0-1,5 m) și a conurilor și trenelor de grohotiș la baza versanților.

Pe lângă cele menționate, în regiunea de referință sunt prezente și forme antropice de relief. Dintre acestea se evidențiază carierele de extragere a substanțelor minerale utile (calcar, argile și nisipuri) și minele săpate în procesul de extragere subterană a calcarului. O răspândire largă au și formele antropice vechi, cum sunt valurile și șanțurile cetăților geto-dace din sec. VII-II-a î.Ch. și cele ale cetăților medievale.

Astfel, structura geologică, condițiile climatice și evoluția îndelungată a teritoriului au contribuit la formarea unui sistem complex de forme specifice de relief: forme fluviale și torențiale, forme gravitaționale, forme carstice etc. Dintre formele de relief, pe lângă văile fluviale și văiugile

în formă de chei, se evidențiază un complex carstic reprezentat prin așa forme exocarstice cum sunt dolinele și câteva formațiuni de carst conic, forme, care, până în prezent, nu au atras atenția autorilor, dar care dispun de un apreciabil potențial turistic și recreativ.

Dacă în cursul superior, aproximativ până la Florești, râul își poartă apele prin regiuni de câmpie, adâncindu-se predominant în roci friabile, în cursul de mijloc și în deosebi în cursul inferior, în special de la Orhei și până la vărsare în Nistru, Răutul intersectează șirurile de recife de calcare sarmațiene, formând o vale îngustă în formă de defileu, cu versanți prăpăstioși. Acest segment de vale, cu lățimea ce nu depășește 1,0-2,0 km, oferă regiunii un aspect pe cât de grandios și monumental, pe atât de misterios.

Condiții hidrogeologice

Peisajul cultural "Orheiul Vechi" beneficiază de resurse naturală acvifere foarte bogate, care reprezintă un element esențial al complexului respectiv. Sursele hidrologice (apa Răutului, izvoarele și fântânile) se află în stare ecologică bună, cu excepția, unor fântâni abandonate, a unor cazuri de poluare și amenajări neadecvate.

În zonă funcționează 89 din cele 107 fântâni particulare (70 în s. Trebujeni, 12 – s. Butuceni și 7 – s. Morovaia). De asemenea, sunt 3 fântâni arteziene.

Din punct de vedere hidrogeologic zona Orheiului Vechi este parte componentă a bazinului artesian moldovenesc. În limitele complexului istorico-natural de Orheiul Vechi se evidențiază șase orizonturi acvifere:

1. Orizontul din depozitele aluviale, aluvial-deluviale de vârstă holocenă. Sunt ape dulci cu mineralizarea sub 1 g/l, lipsite de presiune, aflate în depozitele albiei majore a râului Răut, la adâncimea de 0,0-8,0 m. Orizontul este prezent sub formă de izvoare în malul albiei minore a Răutului cu 0,4 m mai sus de nivelul apelor medii și de câteva fântâni părăsite din satul Morovaia.

2. Orizontul din depozitele aluviale de vârstă Eopleistocen– Pleistocenul superior. Sunt ape cu mineralizarea de 0,3-1,0 g/l, atribuite la apele hidrocarbonate și hidrocarbonat-sulfatice cu predominarea ionilor de sodiu și magneziu. Orizontul acvifer cu grosimea medie de 2,0-5,0 m este prezent pe versanții văii Răutului, în depozitele din aleurite argiloase, nisipuri și pietriș ale teraselor nr. I-IV și VII-IX, la adâncimea de 0,5-12,0 m. Acest orizont este depistat de majoritatea fântânilor de apă potabilă din s. Butuceni, Trebujeni și Morovaia.

3. Ape sporadice din depozitele eluviale, eluvial-deluviale de vârstă Pliocenului superior-Holocenă. Sunt prezente în aria interfluviilor, în partea superioară a versanților, în corpurile alunecărilor de teren, fiind încadrat în aleurite argiloase la adâncimea de 0,6-11,8 m.

4. Orizontul acvifer din rocile aluviale ale Pliocenului superior. Sunt ape fără presiune, cu un grad de mineralizare de 1,5g/l atribuite la clasa apelor hidrocarbonat-sodice, prezente în aluviul teraselor nr. X-XI, având o grosime de 0,70-1,22 m. Orizontul acvifer este documentat prin fântâni de apă potabilă din preajma s. Mașcăuți (adâncimea 1,65-3,0 m) și sonda arteziană din s. Trebujeni (adâncimea 37,3 m).

5. Orizontul acvifer din rocile pachetului III al Sarmațianului mediu. Sunt ape din depozite de nisip, aleiuri și argile, documentate în Fântâna nr. 1 din s. Trebujeni aflată la altitudinea absolută de 50 m, adâncimea până la oglinda apei constituind 41,0 m, iar grosimea stratului acvifer fiind de 6,0 m.

6. Orizontul acvifer al Sarmațianului mediu și inferior. Sunt ape recifale, atribuite la clasa apelor hidrocarbonatice și hidrocarbonat-sulfatice cu sodiu și sodiu și magneziu, depozitate în calcare, nisipuri și gresii din partea inferioară a versanților văii Răutului din pachetul nr. II al Sarmațianului mediu. Sunt ape ascensionale, documentate în Izvorul nr. 1 de lângă s. Butuceni cu un debit de circa 10,0 l/s și Izvorul nr. 2 de lângă s. Trebujeni cu un debit de circa 10,0 l/s.

Conform condițiilor geotehnice teritoriul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" poate fi divizat în 4 zone:

Zona A – teritoriu cu relief favorabil din punct de vedere altitudinal.

Zona B – se caracterizează prin teritoriu foarte accidentat, cota de înălțime variază în limitele 50-100 m, prezența pereților de surpare verticală a calcarelor stâncoase cu înălțimea până la 10-12 m, dezvoltarea proceselor de eroziunea eoliană și spălare areală, prezența grohotișurilor, proceselor de carst și formarea peșterilor.

Zona C – sectoarele preluncă a r. Răut sunt periodic inundate de viituri, scurgerii de pantă și înămolire.

Zona D – teritoriul este afectat de procesele de alunecări străvechi și contemporane ca rezultat al activității economice.

5.3. Potențialul demografic

5.3.1. Situația existentă

Conform datelor statistice de la 01.01.2016 prezentate de autoritățile publice locale numărul total al populației stabile pe teritoriul "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" constituie 8,9 mii oam., inclusiv pe teritoriul Rezervației cultural-naturale "Orhei Vechi" – 1850 oam, pe teritoriul zonei de protecție 7109 oam.

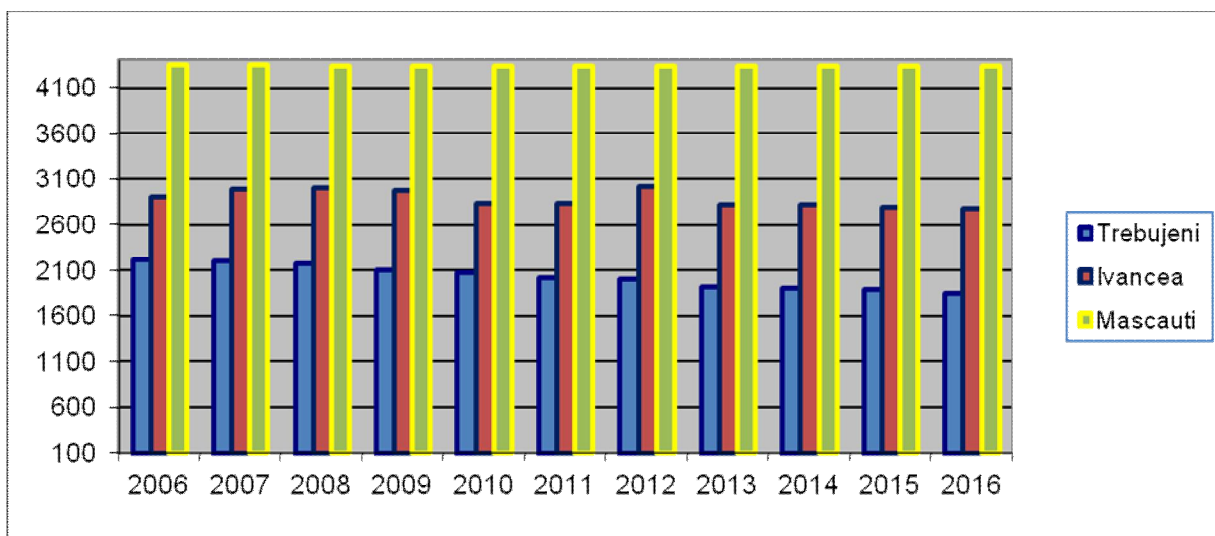
Dinamica numărului populației în perioada de retrospectivă se caracterizează prin indici negativi care sunt condiționați de reducerea natalității și procesele migraționiste.

Dinamica numărului populației pe teritoriul "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi", inclusiv pe localități pentru perioada anilor 2006-2016 este prezentată în tab. 5.3.1.1 și diagrame.

Tabelul 5.3.1.1.

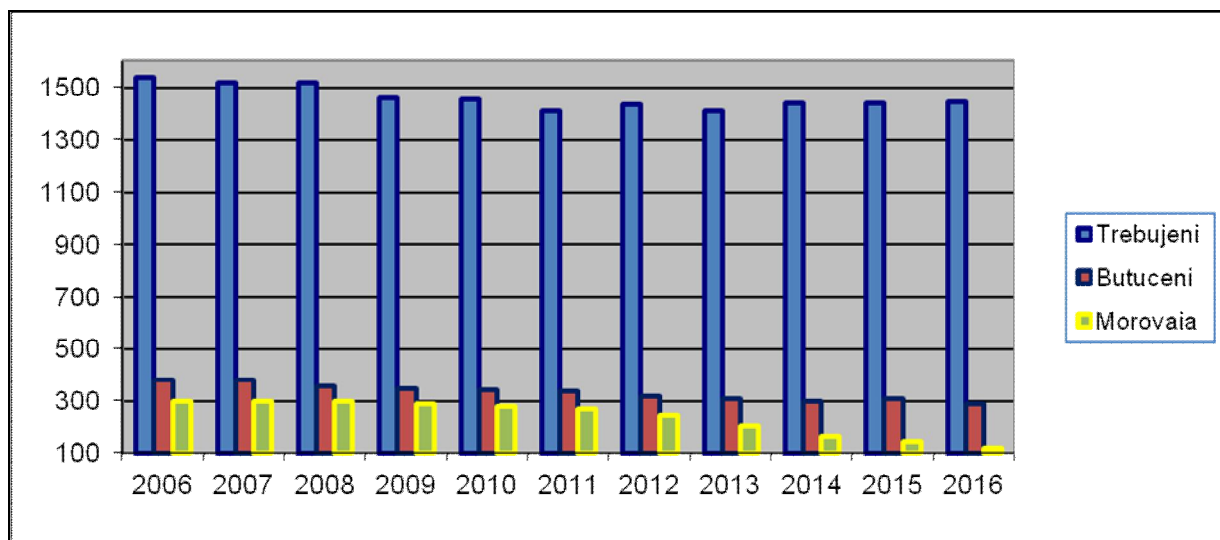
Dinamica numărului populației pe teritoriul "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" , inclusiv pe localități

Denumirea localității	Dinamica numărului populației pe ani, mii loc.										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Trebujeni	2220	2200	2180	2100	2080	2020	2000	1920	1900	1890	1850
Com. Ivancea (s. Brănești și Furceni)	2908	2995	3004	2979	2828	2834	3021	2818	2815	2785	2779
Mașcăuți	4350	4350	4340	4339	4338	4335	4338	4338	4330	4330	4330

Dinamica numărului populației com. Trebujeni

Denumirea localității	Dinamica numărului populației pe ani, mii loc.										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Trebujeni	1540	1520	1520	1460	1455	1410	1435	1410	1440	1442	1445
Butuceni	380	380	360	350	345	340	320	310	300	308	287
Morovaia	300	300	300	290	280	270	245	200	160	140	118

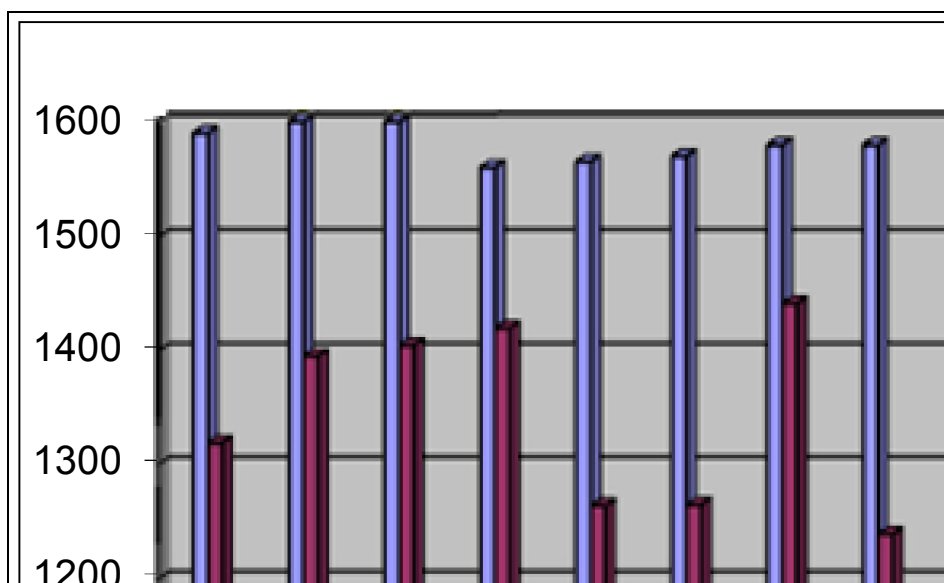

Structura pe vârstă a populației com. Trebujeni se caracterizează conform următorilor indici:

- populația până la vârsta de muncă – 0,3 mii loc. (18,5% din numărul total al populației);
- populația aptă de muncă – 1,1 mii loc. (62 %);
- populația peste vârsta de muncă – 0,3 mii loc. (19,5%).

Dinamica numărului populației com. Ivancea

Denumirea localității	Dinamica numărului populației pe ani, mii loc.										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Brănești	1590	1601	1600	1560	1565	1570	1580	1580	1580	1585	1590
Furcenii	1318	1394	1404	1419	1263	1264	1441	1238	1235	1200	1189

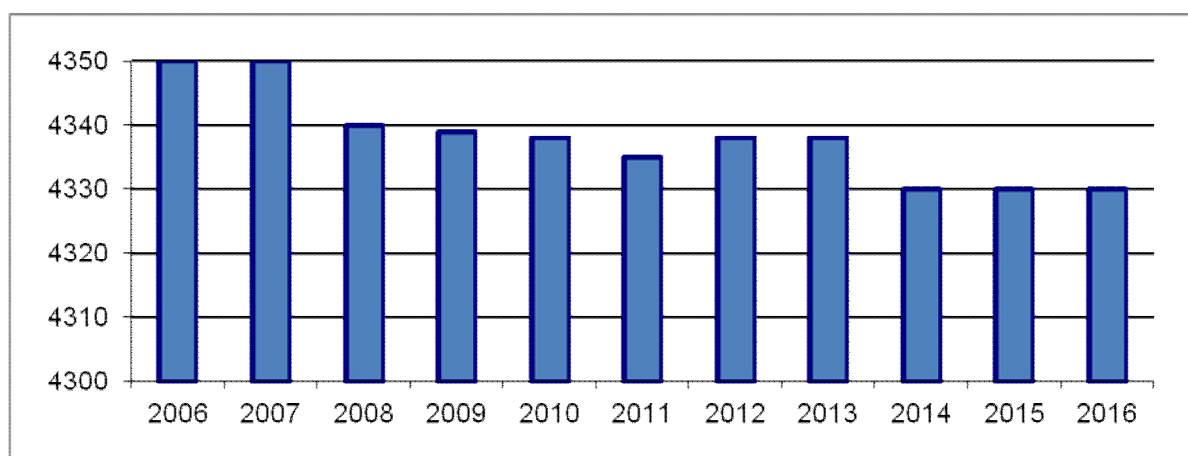

Structura pe vârstă a populației din satele Brănești și Furceni se caracterizează conform următorilor indici:

- populația până la vârsta de muncă –376 loc. (13,5 % din numărul total al populației);
- populația aptă de muncă – 2094 loc. (75%);
- populația peste vârsta de muncă –320 loc. (11,5%.

Dinamica numărului populației s. Mașcăuți

Denumirea localității	Dinamica numărului populației pe ani, mii loc.										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Mașcăuți	4350	4350	4340	4339	4338	4335	4338	4338	4330	4330	4330

Structura pe vârstă a populației s. Mașcăuți se caracterizează conform următorilor indici:

- populația până la vârsta de muncă –0,7 mii loc. (17 % din numărul total al populației);
- populația aptă de muncă – 2,9 mii loc. (68,8 %);
- populația peste vârsta de muncă –0,6 mii loc. (14,2%).

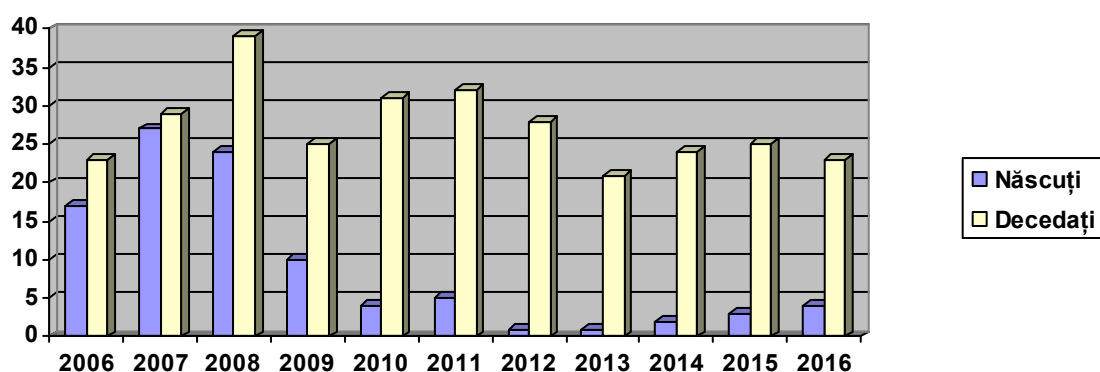
Evoluția numerică a populației pe teritoriul Rezervația cultural-naturală "Orhei Vechi" este determinată atât de mișcarea naturală, cât și de procesele migraționiste, care sunt o consecință a degradării situației socio-economice în țară. Astfel, contingentul de migranți îl constituie grupul de vârstă 20-34 ani. Migrația naturală a populației este reflectată în tab. 5.3.1.2.

Tabelul 5.3.1.2.

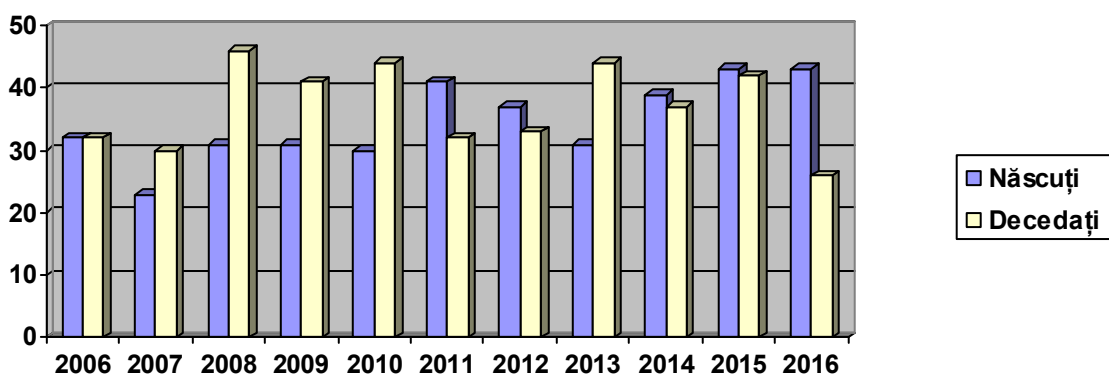
Migrația naturală a populației

Denumirea localității	2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați	Născuți	Decedați
Frebujeni	14	9	22	21	18	25	9	9	4	23	4	18	1	20	1	9	1	15	3	18	4	20
Butuceni	2	8	3	6	4	8	1	9	0	3	1	8	0	6	0	7	0	6	0	5	0	3
Morovaia	1	9	2	2	2	6	0	7	0	5	0	6	0	2	0	5	0	3	0	2	0	0
Total	17	23	27	29	24	39	10	25	4	31	5	32	1	28	1	21	1	24	3	25	4	23
vancea																						
Brănești	16	14	12	19	16	26	18	39	16	19	20	18	19	12	18	24	20	17	23	14	22	15
Furceni	16	18	11	11	15	20	13	21	14	25	21	14	18	21	13	20	19	20	20	28	21	11
Total	32	32	23	30	31	46	31	41	30	44	41	32	37	33	31	44	39	37	43	42	43	26
Mașcăuți	49	63	61	65	44	62	49	49	42	52	54	45	50	35	48	45	43	45	46	56	33	57

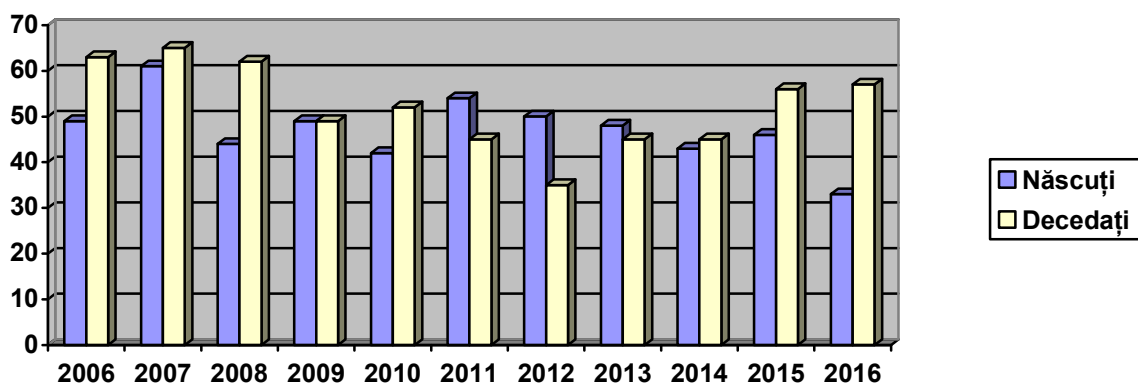
Natalitatea și mortalitatea com. Trebujeni

Natalitatea și mortalitatea com. Ivancea satele Fruceni și Brănești

Natalitatea și mortalitatea s. Mașcăuți, r-nul Criuleni

Reieșind din cercetările efectuate, principalele schimbări demografice începînd cu anul 2006 sunt:

- intensificarea proceselor migraționiste a populației în ultima perioadă influențată de șomaj, condiții de abitație nesatisfăcătoare ale unor grupuri ale populației, venituri modeste în majoritatea familiilor care nu asigură nivelul minim de trai;
- schimbările în structura pe vârste ale populației, sporirea cotei populației peste vârsta aptă de muncă și reducerea cotei populației pînă la vârsta aptă de muncă.

5.3.2. Prognoze demografice

Prognozele demografice, prezentate ulterior, au fost elaborate în exclusivitate prin intermediul metodei componentelor, angajând, în cazul prognozei de reper, ipoteze privind evoluția constantă a mortalității, natalității și a sporului natural al populației, iar în cazul variantelor optimistă și pesimistă, prognozele au fost fundamentate pe ipoteze privind evoluția favorabilă/nefavorabilă a fenomenelor și proceselor socio-economice, precum și a celor incluse în mișcarea naturală și cea mecanică.

Pe parcursul studiului desfășurat au fost examinați factorii principali de reproducere a populației, și pe baza lor au fost stabilite unele caracteristici medii posibile pentru perioada de perspectivă. De asemenea au fost utilizați indicii extrapolari a mortalității și natalității anilor precedenți. Conform calculelor au fost introduse schimbări posibile a migrației pentru perioada de perspectivă.

Ținând cont de existența unor condiții pozitive, care influențează la dezvoltarea stabilă a localităților, prognoza numărului populației se formează pe baza realizării optime a condițiilor de asigurare, care garantează nivelul de trai. Aceasta a condiționat necesitatea desfășurării calculelor în mai multe variante ce țin de metoda mișcării datelor după categoria de vârstă.

Calculele sunt efectuate separat pentru localitățile din cadrul Rezervației și zonei de protecție a Rezervației. Necătând la aceasta, în dependență de intensitatea modificărilor presupuse la dezvoltarea socio-economică, calculul prognozei numărului populație se clasifică în trei scenarii – scenariul optimist, mediu și pesimist. Prognozarea scenariilor optimiste și cele pesimiste, se determină pe baza factorilor socio-economici calculați, favorabili sau nefavorabili, și de asemenea pe baza tendințelor de mișcare naturală și mecanică. Pentru calculul prognozei populației au fost utilizate datele demografice după sexe și vârstă a populației din cadrul Rezervația și zonei de protecție a Rezervația, grupate după vârste din cinci în cinci ani, conform datelor recensământului din 2004 și recalcularea lor la începutul a. 2016.

Scenariul optimist presupune dezvoltarea economiei în perspectivă, atât în republică, cât și în special pentru economia teritoriului intercomunal "Rezervația cultural-natural Orheiul Vechi" care va avea capacitatea de-a asigura schimbări esențiale în structura demografică a populației. Prognoza numărului populației pentru perspectivă este reflectată în tab. 5.3.2.1.

Tabelul 5.3.2.1.

Prognoza numărului populației pentru perspectivă

Nr. crt.	Populația mii oam.		Rezervația			Zona de protecție			Total		
	Denumirea localității	Denumirea raionului	Sit. exist., 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036	Sit. exist., 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036	Sit. exist., 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Trebujeni	Orhei	1445	1450	1610				1445	1450	1610
2	Butuceni	Orhei	287	250	200				287	250	200
3	Morovaia	Orhei	118	100	80				118	100	80
Total			1850	1800	1890				1850	1800	1890
4	Ivancea	Orhei									
5	Brănești	Orhei				1590	1620	1690	1590	1620	1690
6	Furceni	Orhei				1189	1212	1270	1189	1212	1270
Total						2779	2834	2960	2779	2834	2960
7	Mașcăuți	Criuleni				4330	4360	4545	4330	4360	4545
Total pe zone			1850	1800	1890	7109	7194	7505	8959	8994	9395

În acest context trebuie să se producă schimbări pozitive la nivelul natalității și mortalității. În același timp se așteaptă o evoluție bine reușită a proceselor migratoare, care vor asigura restabilirea numărului populației și cel mai important, structura populației. La rândul său modificărilor la nivelul dezvoltării economiei vor influența asupra factorilor de reproducere a populației.

Scenariul pesimist atrage după sine ipoteze, în legătură cu care starea socio-economică a teritoriului Rezervația în perioada de prognoză nu va avea schimbări esențiale ce ar putea influența modificarea parametrilor demografici a populației.

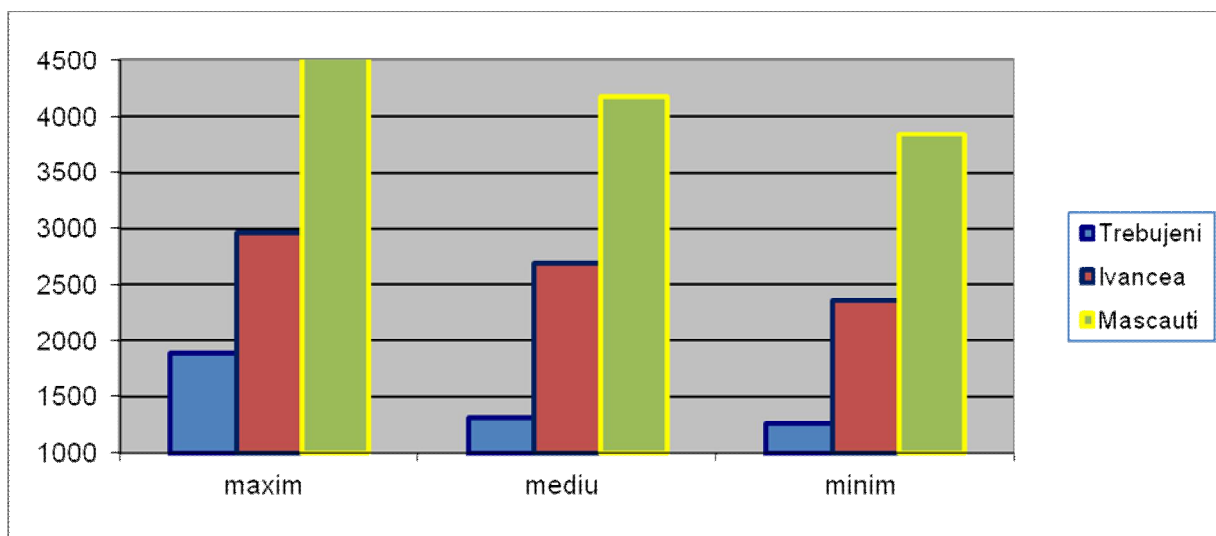
Scenariul mediu se bazează pe ritmul existent de creștere a dezvoltării socio-economice și stabilizarea ei pe viitor. Necitând la faptul că scenariul mediu reflectă tendințe pozitive ce au loc în ultimul timp, scenariul optimist este acceptat ca scenariu de bază în dezvoltarea demografiei, la care ar trebui să se orienteze direcțiile strategice de dezvoltare socio-economică.

Datele principale a variantelor de prognozare a numărului populației pe teritoriul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" pentru perioada anilor 2016 – 2036 sunt reflectate în tab. 5.3.2.1 și diagrame.

Tabelul 5.3.2.1.

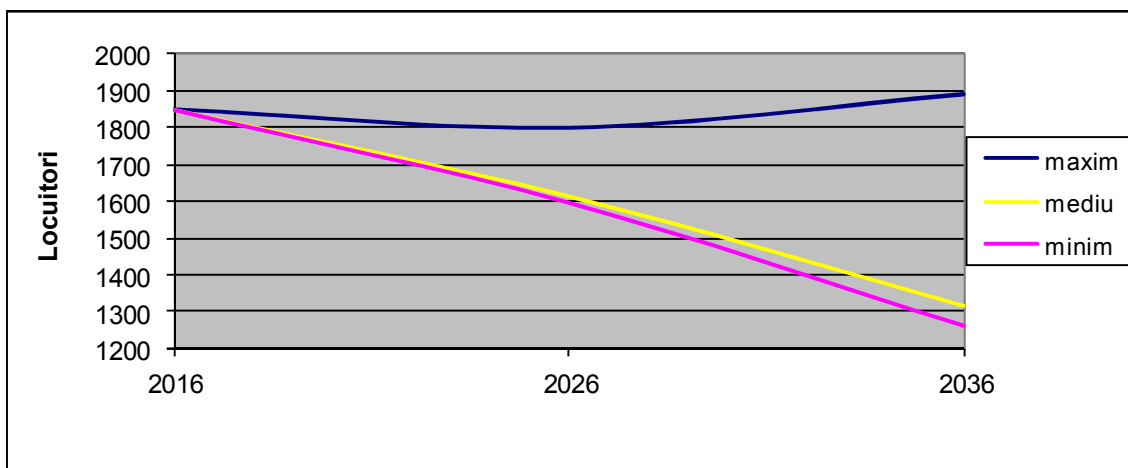
Varianțe ale prognozei dinamicii numărului populației pe teritoriul
Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi"

Nr. crt.	Denumirea comunei	Sit. exist. 2016	Denumirea variantelor		
			maxim	mediu	minim
1	Trebujeni	1850	1890	1316	1260
2	Com. Ivancea (s. Brănești și Furceni)	2779	2960	2691	2361
3	Mașcăuți	4330	4545	4172	3848

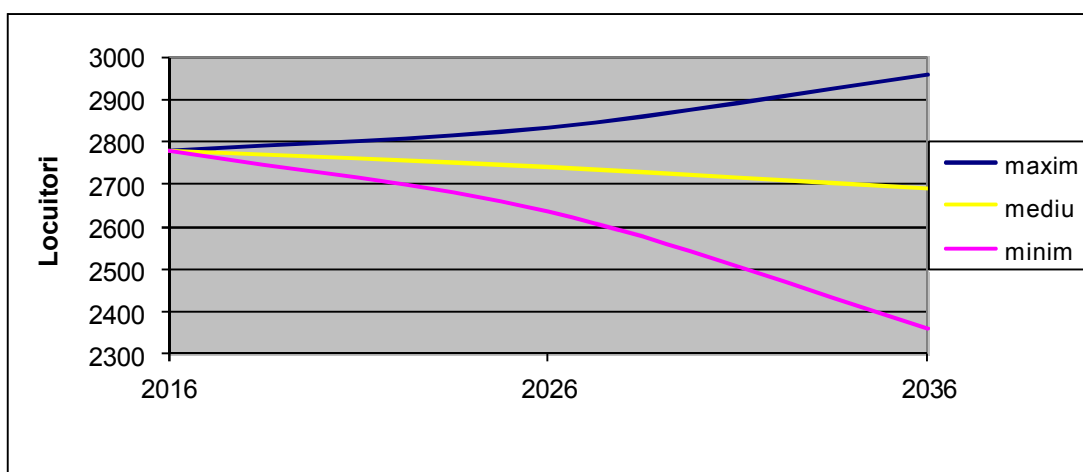
Varianțe ale prognozei dinamicii numărului populației com. Trebujeni, r-nul Orhei

Nr. crt.	Denumirea variantelor	Sit. exist. 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036
1	maxim	1850	1800	1890
2	mediu	1850	1615	1316
3	minim	1850	1597	1260

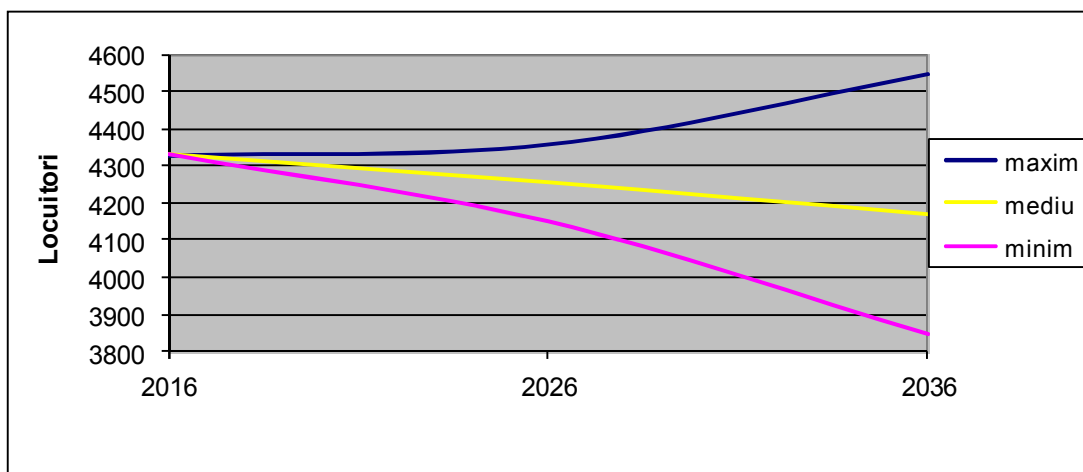
Variante ale prognozei dinamicii numărului populației com. Ivancea, r-nul Orhei
satele Brănești și Furcenii

Nr. crt.	Denumirea variantelor	Sit. exist. 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036
1	maxim	2779	2834	2960
2	mediu	2779	2741	2691
3	minim	2779	2636	2361

Variante ale prognozei dinamicii numărului populației s. Mașcăuți, r-nul Criuleni

Nr. crt.	Denumirea variantelor	Sit. exist. 2016	I etapă 2026	Perspectiva 2036
1	maxim	4330	4359	4545
2	mediu	4330	4256	4172
3	minim	4330	4152	3848

În corespundere cu datele de prognoză obținute în baza scenariului optimist, potențialul demografic pentru perioada anilor 2016-2036 va spori:

- pe teritoriul Rezervația cu 40 oam. (2,1%) și către anul 2036 va constitui 1890 oam.;
- pe teritoriul zonei de protecție cu 396 oam. (5,2%);
- numărul total al populației cu 436 oam. (4,6%)

Numărul total al populației pe teritoriul Rezervația cultural naturală "Orheiul Vechi" către anul 2036 va constitui 9395 oam.

Argumentarea numărului concomitent al turiștilor și persoanelor sosite pentru odihnă

Sistematizarea și amenajarea zonei trebuie să asigure crearea condițiilor favorabile atât pentru turiștii și persoanele sosite pentru odihnă din țară, cât și pentru cei de peste hotarele republicii.

Conform proiectului se prevede sistematizarea rațională a structurii zonei, zonificarea funcțională optimă a teritoriului și nivelul corespunzător de deservire ținând cont de standardele și cerințele contemporane.

Numărul calculat al turiștilor și persoanelor sosite pentru odihnă în zonă este calculat reieșind din analiza datelor statistice privind numărul actual al vizitatorilor, utilizarea rațională a patrimoniului istorico-cultural și resurselor naturală, precum și factorii landsaftologici ai teritoriului.

Actualmente, numărul vizitatorilor, constituie:

- în 2012 – 18067 persoane;
- în 2014 – 23385 persoane;
- în 2014 – 15078 persoane;
- în 2015 – 12219 persoane;
- în 2016 – 14000 persoane.

Ceea ce în medie constituie 80-100 oameni în zi.

Ținând cont de valoarea unică a Rezervației cultural-naturale "Orhei Vechi" sarcina asupra landsaftului pentru rutele turistice pietonale nu trebuie să depășească 10-20 oam/ha (Ghidul pentru sistematizarea și amenajarea stațiunilor balneare, zonelor de odihnă și turism", Anexa 3, p 10,7).

Pentru perioada de calcul se prevede amenajarea teritoriului zonei pe o suprafață de 10 ha utilizată pentru vizualizarea obiectelor turistice. Astfel, numărul maxim concomitent, al turiștilor și persoanelor sosite pentru odihnă nu poate depăși 200 persoane. Conform proiectului, treptat fluxul turiștilor va spori de 2 ori și pentru perspectivă va constitui 200 persoane /zi, ceea ce va constitui 50000 persiane / an.

Actualmente, în localitățile din cadrul Rezervației, numărul persoanelor încadrate în sfera productivă și neproductivă este foarte mic, conform datelor statistice constituie 15 % din numărul total al populației apte de muncă. Sporirea capacității și crearea rețelei obiectelor prestări servicii

pentru tusrști și persoanele sosite pentru odihnă vor facilita și contribui la crearea locurilor suplimentare de muncă pentru locuitorii localităților situate în zona nominalizată, precum și pentru locuitorii din satele adiacente.

Pentru perspectivă, conform prevederilor proiectului se prevede amenajarea la nivel înalt a spațiilor verzi în hotarele Rezervației cultural – naturale "Orhei Vechi" care va include elemente ale arhitecturii landșaftologice și crearea conturului unic și expresiv a construcțiilor și zonei în întregime.

Proгноza numărului populației și al turiștilor pentru perspectivă

Nr. crt.	Denumirea localității	Denumirea raionului	Rezervația			Zona de protecție			Total		
			Sit. exist, 2016	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Trebujeni	Orhei	1445	1450	1610				1445	1450	1610
2	Butuceni	Orhei	287	250	200				287	250	200
3	Morovaia	Orhei	118	100	80				118	100	80
	Total		1850	1800	1890				1850	1800	1890
	Turiști								100	150	200
	Total Trebujeni								1950	1950	2090
	Ivancea	Orhei									
4	Brănești	Orhei				1590	1620	1690	1590	1620	1690
5	Furceni	Orhei				1189	1212	1270	1189	1212	1270
	Total					2779	2834	2960	2779	2834	2960
6	Mașcăuți	Criuleni				4330	4360	4545	4330	4360	4545
	Total										
	Total pe zone		1850	1800	1890	7109	7194	7505	9059	9144	9595

5.4. Potențialul economic

5.4.1. Situația existentă

Teritoriul intercomunal "Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi" se caracterizează prin poziție economico - geografică favorabilă, datorită faptului că este situată la distanță relativ mică de capitala republicii or. Chișinău și or. Orhei.

Economia este bazată pe agricultură și turism. Majoritatea locuitorilor sunt implicați în activități economice, dintre care 98% lucrează în cadrul unei gospodării țărănești. Sectorul serviciilor este reprezentat de 4 unități comerciale și 4 pensiuni turistice (Casa de sub stâncă, Casa din Luncă, Casa Verde, Vila Roz). Sub profil confesional, majoritatea locuitorilor este de religie creștină ortodoxă.

Agricultura este specializată în cultura cerealelor, culturilor tehnice, și pomilor fructiferi. Concomitent, pe teritoriul Rezervația activează întreprinderea SRL "Trans Palet" în s. Mașcăuți, r-nul Criuleni specializată în prelucrarea lemnului și SA Nerudnîe" în s. Brănești com. Ivancea, specializată în extragerea calcarelor. Lista principalilor agenților economici este reflectată în tab. 5.4.1.1.

Tabelul 5.4.1.1.

Principalii agenți economici pe teritoriul Rezervația

Denumirea întreprinderii	Adresa	Tipul producției produse	Angajați
1	2	3	4
GT "Tudor Moraru"	s. Trebujeni	grâu, porumb, floarea soarelui	10
GT "Cristina Condratev"	s. Trebujeni	grâu, porumb, floarea soarelui	6
GT "M. Gașper"	s. Furceni	produse cerealiere, fructe	10
GT "A. Borș"	s. Furceni	produse cerealiere	2
Întreprindere de stat "Brănești"	s. Brănești	produse cerealiere	70
Institutul "N. Dîmo"	s. Furceni	produse cerealiere	15
SRL "Alvensagro"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	12
SRL "Carton Agro"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	6
SRL "Est-Agro"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	2
SRL "Burcagroservice"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	2
SRL "Agrodivertisprim"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	4
GT "Mirca Corneliu"	s. Mașcăuți	produse cerealiere	6
SRL "Trans Palet"	s. Mașcăuți	în prelucrarea lemnului	
SA Nerudnîe"	s. Brănești	extragerea calcarelor	

Zootehnia

În perioada tranziției la economia de piață, paralel cu privatizarea terenurilor agricole, s-au înregistrat schimbări esențiale, care au contribuit la scăderea producției agricole și zootehnice. Ca rezultat s-a redus volumul produselor animaliere și astfel, piața internă a fost invadată de produse de import, care, nu întotdeauna corespund standardelor sanitare, însă sunt accesibile după preț.

Actualmente, pe teritoriul Rezervația creșterea animalelor este axată pe creșterea bovinelor, porcinelor, păsărilor, cabalinelor, care sunt întreținute în gospodăriile casnice pentru necesitățile familiei și parțial comercializate pe piața internă sau în calitate de materie primă pentru întreprinderile industriei prelucrătoare.

În perioada anilor 2010-2016 efectivul de bovine s-a redus cu 22 capete, numărul cabalinelor cu 124 capete, iar numărul ovinelor și caprinelor a crescut cu 431 capete, porcinelor cu 260 capete. Numărul păsărilor a scăzut cu 6295 capete.

Concomitent în s. Brănești sunt crescute 50 familii de albine. Informația mai detaliată privind efectivul de animale în profil teritorial pe ani este reflectat în tab. 5.4.1.2.

Tabelul 5.4.1.2.

Efectivul de animale

Anul	Bovine				Porcine				Ovine, caprine				Cabaline				Pasari			
	Trebujeni	Brănești	Furceni	Mașcăuți	Trebujeni	Brănești	Furceni	Mașcăuți	Trebujeni	Brănești	Furceni	Mașcăuți	Trebujeni	Brănești	Furceni	Mașcăuți	Trebujeni	Brănești	Furceni	Mașcăuți
2010	185	50	80	280	217	250	250	150	129	250	100	180	122	7	20	135	11255	3200	3200	10150
2011	165	50	70	285	220	200	250	140	126	250	100	180	120	8	18	135	10200	3100	3000	10100
2012	150	50	70	200	260	200	200	230	126	300	150	290	100	7	20	140	9300	3000	2500	11150
2013	139	60	65	340	305	200	230	160	105	270	150	560	90	7	18	172	8800	3000	3000	12000
2014	120	70	70	300	280	200	250	380	190	280	180	450	87	8	15	80	9400	3000	4000	11800
2015	125	70	65	295	260	200	300	250	236	250	200	450	50	7	15	70	16200	3200	3500	11600
2016	123	70	70	310	257	300	300	270	230	250	200	410	45	7	15	93	16400	3000	3500	11200

Silvicultura

Dezvoltarea durabilă a unei țări nu poate fi concepută fără o politică și un concept clar în direcția conservării și extinderii suprafețelor acoperite cu pădure, care în condițiile Republicii Moldova este practic cel mai important component stabilizator al mediului. Sarcina prioritară la etapa actuală a autorităților silvice de stat este conservarea patrimoniul forestier existent, cât și extinderea substanțială a acestuia.

Pădurile constituie o inestimabilă sursă de cele mai diverse beneficii. Pe lângă aportul direct la economia națională prin valorificarea produselor lemnoase și nelemnoase, pădurile constituie un factor de primă importanță în menținerea echilibrului ecologic. Pădurile creează microclimatul propriu capabil să diminueze efectul factorilor climatici nefavorabili. Este notorie și contribuția pădurilor la stabilizarea continuă a pânzei freatice, menținerea resurselor acvatice, a echilibrului dioxidului de carbon, azotului, fosforului, la emisia oxigenului etc. Pădurile au o pondere semnificativă și la diminuarea proceselor de eroziune a solurilor, a alunecărilor de teren.

Multitudinea serviciilor oferite de pădure nu sunt inepuizabile, atitudinea nehibzuită față de componenta forestieră a echilibrului ecologic, ar aduce pagube irecuperabile nu numai actualei societăți, dar în special generațiilor viitoare. Din aceste considerente, gestionare durabilă a pădurilor și vegetației forestiere a devenit o preocupare prioritară a fiecărui stat și comunității mondiale în ansamblu.

Suprafața totală a Fondului silvic gestionat de întreprinderile de stat pentru silvicultură pe teritoriul Rezervația constituie 4770,3 ha. Informația privind structura și lista întreprinderilor de stat pentru silvicultură în profil teritorial este reflectată în tab. 5.4.1.3.

Tab. 5.4.1.3.

Structura și lista întreprinderilor de stat pentru silvicultură în profil teritorial

Nr.	Denumirea localității	Denumirea întreprinderilor	Suprafața gestionată, ha	Angajați, oam.
1	2	3	4	5
r-nul Orhei				
1	com. Trebujeni	Î.S. Î. S. Orhei	1058,0	1
2	com. Ivancea	Î.S. Î. S. Orhei	3065,0	8
3	com. Piatra	Î.S. Î. S. Orhei	40,0	1
4	s. Susleni	Î.S. Î. S. Orhei	153,0	7
r-nul Criuleni				
1	s. Mașcăuți	Î.S. Î. S. Chișinău	391,0	2
r-nul Dubăsari				
1	s. Holercani	Î.S. Î. S. Chișinău	63,3	1
2	s. Marcăuți	Î.S. Î. S. Orhei	-	-
3	s. Molovata	Î.S. Î. S. Orhei	-	-

Pentru teritoriul Rezervația, care se caracterizează prin alternanțe semnificative de temperaturi, suprafețe afectate de alunecări de teren, inundații, căderea pietrelor de pe stînci rolul protector al pădurilor capătă o importanță vitală. Conform datelor prezentate de Agenția "Moldsilva" pe teritoriul Rezervația suprafața teritoriilor degradate, în deosebi afectate de alunecări constituie 158,3 ha. Informația privind suprafața teritoriilor silvice degradate în profil teritorial al Rezervația este reflectată în tab. 5.4.1.4.

Tabelul 5.4.1.4.

Suprafața teritoriilor silvice degradate în profilul teritorial

Nr.	Denumirea localității	Teritorii silvice degradate, ha	inclusiv	
			Afectat de ravene	alunecări
1	2	3	4	5
r-nul Orhei				
1	com. Trebujeni	60,0	0	60,0
2	com. Ivancea	56,0	0	56,0
3	com. Piatra	0	0	0
4	s. Susleni	11,0	10,0	1,0
r-nul Criuleni				
1	s. Mașcăuți	40,1	0	40,1
r-nul Dubăsari				
1	s. Holercani	1,2	0	1,2
2	s. Marcăuți	0	0	0
3	s. Molovata	0	0	0

Pădurile din Republica Moldova sunt încadrate în grupa I funcțională, avînd în exclusivitate funcții de protecție a mediului înconjurător. În raport cu funcțiile ce le revin, pe teritoriul Rezervația se disting următoarele subgrupe funcționale:

- păduri de protecție a solului – 4770,3 ha;
- rezervații – 557,0 ha.

Informația privind importanța funcțională a pădurilor în profil teritorial este reflectată în tab. 5.4.1.5.

Tabelul 5.4.1.5.

Importanța funcțională a pădurilor în profil teritorial

Nr.	Denumirea localității	Păduri de protecție a solului, ha	Fâșii de pădure de-a lungul magistrelor auto și căilor feroviare, ha	Parcuri forestiere, ha	Fâșii de protecție de-a lungul malurilor râurilor și bazinelor acvatice, ha	Zone verzi, ha	Rezervații, ha
1	2	3	4	5	6	7	8
r-nul Orhei							
1	com. Trebujeni	1058,0	-	-	-	-	500,0
2	com. Ivancea	3065,0	-	-	-	-	-
3	com. Piatra	40,0	-	-	-	-	-
4	s. Susleni	153,0	-	-	-	-	57,0
r-nul Criuleni							
1	s. Mașcăuți	391,0	-	-	-	-	-
r-nul Dubăsari							
1	s. Holercani	63,3	-	-	-	-	-
2	s. Marcăuți	-	-	-	-	-	-
3	s. Molovata	-	-	-	-	-	-

Regenerarea și extinderea pădurilor este una din principalele sarcini ale sectorului forestier național. În perioada 2011-2015 volumul total al tăierilor silvice, inclusiv cele de regenerare a pădurilor în fondul forestier gestionat de Agenția "Moldsilva" pe teritoriul Rezervația s-a efectuat pe o suprafață totală de 6148 ha în anul 2011 în comparație cu 4741 ha în anul 2015. Pentru perspectivă se prevede efectuarea lucrărilor de regenerare pe o suprafață de 5454 ha. Informația

privind suprafețele parcurse cu lucrări de regenerare a pădurilor și extinderea suprafețelor acoperite cu vegetație forestieră în perioada 2011-2015 este reflectată în tab. 5.4.1.6.

Tabelul 5.4.1.6.

Volumul total al tăierilor silvice, inclusiv tăieri de regenerare în profil teritorial, pe ani

Nr.	Denumirea localității	Anii					Proгноza pentru perspectivă
		2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7	8
r-nul Orhei							
1	com. Trebujeni	1828	1790	1670	1590	1412	1314
2	com. Ivancea	3120	2940	2870	2800	2649	2560
3	com. Piatra	60	70	20	0	0	0
4	s. Susleni	420	390	412	380	310	280
r-nul Criuleni							
1	s. Mașcăuți	720	570	330	459	370	1200
r-nul Dubăsari							
1	s. Holercani	0	25	0	0	0	100
2	s. Marcăuți	-	-	-	-	-	-
3	s. Molovata	-	-	-	-	-	-

Printre problemele principale ale sectorului forestier din Republica Moldova care s-au aprofundat pe parcursul ultimilor ani sunt:

- reducerea diversității biologice a ecosistemelor forestiere și speciilor din biocenoză;
- gradul scăzut de împădurire a teritoriului, evident insuficient pentru menținerea unui echilibru ecologic constant;
- înrăutățirea stării de vitalitate și sănătate a pădurilor;
- răspândirea speciilor adventive și invazibile;
- proveniență vegetativă din lăstari având o rezistență mult mai redusă la acțiunea factorilor biotici și abiotici nefavorabili;
- prezența în cadrul ariilor protejate a unor arborete aflate într-o stare avansată de degradare, derivate, arborete de specii introduse cu un comportament agresiv față de speciile autohtone etc.;
- tăierile ilicite masive pentru necesități energetice, în deosebi în localitățile rurale;
- recrearea și agrementul necontrolat și nedirijat, accesul larg al populației în păduri;
- stoparea creării în ultimii ani a perdelor de protecție a câmpurilor și distrugerea celor existente.

Alte tipuri de activități

Cîteva decenii în urmă satele tradiționale din arealul Rezervației, datorită meșterilor locali, erau aproape total independente în tot ce ține de producerea bunurilor de primă necesitate, iar covoarele, obiectele din piatră sau lucrate în lemn de aici erau bine vândute în multe târguri din țară și peste hotarele ei.

Îndeletnicirile din satele situate în zona Rezervației sunt foarte diverse: de la zidari, pietrari, lemnari pînă la olari, dogari etc. În fiecare din domeniile vieții cotidiene erau cîteva feluri de meșteșuguri, care satisfăceau aproape toate necesitățile umane. Tradițional, satul era împărțit în mahalale de meșteri, mai numite și „ghildii”, membrii cărora erau specializați în meșterirea diferitor obiecte necesare pentru localnici.

Dinastii întregi de meșteri lemnari, pietrari, jocari specializați s-au perindat de secole prin satele codrene, iar acum întreaga experiență de veacuri ale acestora este valorificată de zeci de meșteri și meșterite din localitățile Rezervației

Actualmente, pe teritoriul Rezervației meșterii populari practică diferite îndeletniciri:

- prelucrarea artistică a lemnului;
- prelucrarea artistică a pietrei se practică în deosebi în s. Butuceni și Brănești unde din piatra spartă și prelucrată se confecționează suvenire pentru turiști;
- prelucrarea metalului;
- croșetarea și broderia artistică este specifică pentru meșterițele din s. Bravicea;
- țesături artistice din lână se obțin din fire, utilizate apoi la țesutul covoarelor, covorașelor, lăicerilor și altor confecții din lână în s. Trebujeni;
- împletitul în fibre vegetale cum ar fi pănuși de porumb, papură, paie și nuiele este practicat în s. Trebujeni atât de bărbați cât și de femei;
- confecționarea instrumentelor muzicale ;
- încondeierea ouălor pe larg se practică în s. Trebujeni.

5.4.2. Prognoza potențialului economic

Actualmente, complexul agroindustrial al republicii se dezvoltă în baza:

- "Strategiei naționale de dezvoltare agricolă și rurală pentru anii 2014-2020, aprobată prin HG nr. 409 din 04.06.2014;
- Strategiei de dezvoltare a serviciilor de extensiune rurală pentru anii 2012-2022, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 486 din 5 iulie 2012;
- Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012–2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 685 din 13 septembrie 2012;
- Strategiei de dezvoltare a comerțului interior în Republica Moldova pentru anii 2014-2020, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.948 din 25 noiembrie 2013;
- Strategiei de dezvoltare a turismului „Turism 2020”;
- Programului de conservare și sporire a fertilității solului pentru anii 2011- 2020 aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 626 din 20 august 2011;
- Programul de creștere și ameliorare a ovinelor și caprinelor în RM (2014-2020) –ordinul Ministrelor Agriculturii și Industriei Alimentare nr. 146 din 26 iunie 2014.

Activitatea economică din localitățile incluse în Rezervația cultural – naturală "Orhei Vechi" a cunoscut o instabilitate în evoluția sectorului economic în ultimii 20 de ani. În mod special aceasta s-a manifestat pe fondul general al tranziției la economia de piață prin degradarea sectorului productiv, parcelarea excesivă a terenurilor și practicarea unei agriculturi de subzistență.

Totodată alte forme alternative de antreprenariat capabile să antreneze forța de muncă eliberată sau să utilizeze resursele locale nu au fost dezvoltate. Condițiile în care se dezvoltă în prezent localitățile impun anumite restricții, cum ar fi:

- terenuri agricole amplasate departe de locuințe;
- relief accidentat;
- infrastructura drumurilor slab dezvoltată;
- un număr mare de persoane plecate pentru căutarea unui loc de muncă;
- piață locală de consum limitată.

O alternativă bună pentru utilizarea resurselor locale (peisajele pitorești, teritoriile rezervate, monumentele diverselor civilizații umane) fără a le degrada, este recomandată de către experții naționali și internaționali dezvoltarea turismului. Acesta însă trebuie să se dezvolte pe fondul unei diversificări a economiei locale, dezvoltarea infrastructurii, intensificarea sferei serviciilor și promovarea diverselor forme de antreprenariat.

Deoarece, teritoriul Rezervația cultural – naturală "Orhei Vechi" dispune de condiții și resurse necesare dezvoltării turismului, acest tip de activitate, poate fi considerat, cu condiția unei implementări planificate, o oportunitate excelentă ce conduce la dezvoltarea locală durabilă, prin crearea de locuri de muncă și venituri suplimentare, determinând bunăstarea oamenilor.

Zona turistica se va dezvolta în formula mixta protejând patrimoniul istoric din intravilan și degradabila a zonei de protecție a monumentelor, valorificarea terenurilor cu valoare turistica de-a lungul Răutului și de la intersecția de drumuri și trasee turistice. Pe aceste terenuri se vor dezvolta mai multe tipuri de unități turistice clasificate - vile turistice, pensiuni, hoteluri rurale, tabere, motel.

Ca urmare a prezenței unor resurse turistice neexploatate și insuficient puse în valoare, turismul constituie o ramură cu posibilități însemnate de creștere și deci rămâne o sferă de activitate care poate absorbi o parte din forța de muncă rămasă disponibilă prin restructurarea economică.

În scopul dezvoltării sectorului agricol pentru perspectivă este necesară implementarea agriculturii ecologice prin: revigorarea capacităților de producție în cele mai intensive ramuri, cum ar fi: creșterea animalelor, legumicultura, producerea fructelor, baciferelor etc. În acest scop, se propune crearea mini-fermelor de producere a laptelui, cărnii, ouălor, serelor pentru creșterea legumelor, atelierelor de producere și creștere a puișilor (butașilor, răsadului).

Concomitent, pentru dezvoltarea durabilă a agriculturii și garantarea securității alimentare se preconizează următoarele măsuri:

- dezvoltarea activităților economice potrivite turismului cultural și ecologic - tehnologii ecologice, agricultură ecologică etc.;
- valorificarea potențialului existent în agricultură, diversificarea și modernizarea sectorului agrar;
- restructurarea, dezvoltarea și modernizarea pomiculturii, viticulturii și legumiculturii ecologice;
- implementarea tehnologiilor de creștere a producției agricole ecologice pure;
- susținerea producției agricole autohtone;
- planificarea antierozițională a terenurilor;
- asigurarea securității alimentației cu producție autohtonă, cu cheltuieli minime și beneficii maxime;
- crearea mini-fermelor ecologice;
- crearea punctelor complexe de deservire zooveterinară a animalelor;
- crearea unui sistem de colectare și comercializare a surplusurilor de producție agricolă de la populație și de la micii producători agricoli;
- creșterea veniturilor din exportul mărfurilor agricole pe piața externă;
- elaborarea planului de consolidare a terenurilor agricole;

Pentru ameliorarea situației create în sectorul forestier se impune implementarea următoarelor acțiuni:

- reducerea presingului antropogen asupra pădurilor;
- definitivarea procesului de creare a bazei seminciare;
- extinderea zonelor verzi ale localităților și integrarea lor în rețeaua forestieră națională;
- perfecționarea legislației silvice în vederea atragerii populației la luarea de decizii și la realizarea activităților de conservare și dezvoltare a resurselor forestiere;
- integrarea problematicei conservării biodiversității forestiere în concepția și practica amenajării silvice a pădurilor;
- extinderea posibilităților de încadrare activă a sectorului forestier în programele de dezvoltare a turismului și a altor activități recreative;
- crearea unei infrastructuri financiare și a unei piețe de desfacere a produselor silvice.

5.5.1. Locuințe

5.5.1.1. Situația existentă

Conform datelor prezentate de autoritățile publice locale de la 01.01.2016 suprafața totală a fondului locativ total al "Rezervației cultural – naturală Orhei Vechi" constituie 201,7 mii m², inclusiv:

- com. Trebujeni (r-nul Orhei) - 49,6 mii m² inclusiv:
 - s. Trebujeni – 36,8 mii m²;
 - s. Butuceni – 9,0 mii m²;
 - s. Morovaia – 3,8 mii m²;
- com. Ivancea (r-nul Orhei) - 54,2 mii m² inclusiv:
 - s. Brănești – 30,6 mii m²;
 - s. Furceni - 23,5 mii m²;
- s. Mașcăuți (r-nul Criuleni) – 97,8 mii m².

Asigurarea medie cu spațiu locativ constituie 22,6 m² / loc., inclusiv:

- com. Trebujeni (r-nul Orhei) - 26,84 m² / loc inclusiv:
 - s. Trebujeni – 25,51 m² / loc;
 - s. Butuceni – 31,36 m² / loc;
 - s. Morovaia – 32,2 m² / loc;
- com. Ivancea (r-nul Orhei) – 19,8 m² / loc inclusiv:
 - s. Brănești – 19,8 m² / loc;
 - s. Furceni - 19,8 m² / loc
- s. Mașcăuți (r-nul Criuleni) – 22,59 m² / loc.

Suprafața medie a unei case constituie 60,08 m², inclusiv:

- com. Trebujeni (r-nul Orhei) - 53,6 m² inclusiv:
 - s. Trebujeni – 54,1 m²;
 - s. Butuceni – 52,0 m²;
 - s. Morovaia – 52,1 m²;
- com. Ivancea (r-nul Orhei) – 67,8 m² inclusiv:
 - s. Brănești – 69,8 m²;
 - s. Furceni - 65,4 m²;
- s. Mașcăuți (r-nul Criuleni) – 60,0 m².

Ca urmare, nivelul mai ridicat de asigurare a populației cu fond locativ se înregistrează în satele Trebujeni, Butuceni și Morovaia. Concomitent cel mai scăzut nivel de asigurare a populației cu fond locativ se înregistrează în satele Brănești și Furceni. Informația mai detaliată este reflectată în tab. 5.5.1.1. Anexe.

5.5.2. Dezvoltarea fondului locativ

Locuința are un rol important în dezvoltarea societății și constituie unul din principalii factori al progresului socio-economic și cultural. Problemele dezvoltării sectorului locativ trebuie să fie examinate nu numai în aspect economic, ci și în corelație de importanță primordială în influența pe care o are politica fondului locativ la condițiile de abitație a populației. Paralel problemele de ocupație a populației, asigurarea lor cu nivel corespunzător a infrastructurii sociale și edilitare unul din cei mai însemnați factori destabilizatori în dezvoltarea localităților rămâne a fi asigurarea populației cu locuințe și standardele lor.

Starea fondului locativ existent după mai mulți parametri este sub nivelul satisfăcător, ceea ce se explică prin uzarea fizică și morală a lui, neajunsurile în organizarea dării în exploatare a locuințelor, în primul rând rețeaua edilitară și utilajul. Aceasta se referă nu numai la locuințele construite cu 30-40 de ani în urmă, dar și la construcțiile mai recente (10 ani în urmă). O mare parte

a fondului locativ existent necesită reparație capitală, concomitent, cu fiecare an crește numărul caselor ce necesită reparație capitală.

În rezultatul analizei modului de utilizare a teritoriilor localităților s-a constatat că situația existentă se caracterizează prin prioritatea utilizării extensive a teritoriilor în general și a elementelor zonelor funcționale. Densitatea populației în hotarele construcțiilor în localități este la un nivel scăzut din cauza lipsei unor teritorii pentru amplasarea construcțiilor noi. În același timp în hotarele construcțiilor localităților există teritorii ocupate de ravene, pante abrupte, luncile râurilor, terenuri inundabile și subinundabile, versanți de alunecări aceste terenuri nu au o anumită menire funcțională. Prin efectuarea unor măsuri corespunzătoare, se poate asigura dezvoltarea teritorială a localităților din contul teritoriilor interioare, în hotarele existente, fără anexarea teritoriilor suplimentare.

În ultimii ani la teritoriile periferice a localităților sunt preluate terenuri ample pentru construcția caselor individuale. Terenurile repartizate pentru construcții individuale care nu corespund permanent intereselor de dezvoltare a localităților, au dus la crearea raioanelor locuibile, deocamdată slab adaptate pentru un nivel de trai adecvat din cauza fondului locativ nefinisat și ne dat în folosință, lipsa infrastructurii edilitare, locurilor de muncă. Acest fapt este cauzat de încălcările administrative comise în documentația urbanistică.

La temeiul prognozei populației și planificarea asigurării cu fond locativ este determinarea prealabilă a volumului minim-necesar a construcțiilor noi conform unităților administrativ-teritoriale.

Conform calculelor, pentru perspectivă suprafața totală a fondului locativ va constitui 241,3 mii m², inclusiv pentru I etapă – 226,7 mii m², ca urmare, va spori și asigurarea cu locuințe până la 26,57 m²/om, inclusiv pentru I etapă – 24,36 m²/om.

Proiectul dat, de asemenea, a determinat teritoriile necesare pentru construcții, care vor constitui 46,6 ha, inclusiv I etapă – 28,8 ha. Construcțiile noi este oportun să fie amplasate în hotarele localităților, din contul comasării formațiunilor locative și folosirea altor teritorii, luând în considerație măsurile ingineresti. Calculul fondului locativ pentru perspectivă în profilul teritorial este reflect în tab. 5.5.1.1. Anexe.

ANEXE

Tabelul 5.5.1.1.

Calculul fondului locativ pentru perspectivă în profilul teritorial al "Rezervației cultural-naturală Orhei Vechi"

Nr. crt.	Denumirea localității	Denumirea raionului	Populația, oam.			Fondul locativ m ²			Asigurarea populației cu locuințe, m ² /pers.			Numărul case			Suprafața medie a caselor m ²			Construcții noi, m ²		Teritoriile construcțiilor noi (ha)	
			Sit. exist, 2016.	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016.	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	Sit. exist, 2016.	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036	I etapă, 2026	Perioada de calcul, 2036
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Rezervația																					
1	Trebujeni	Orhei	1445	1450	1610	36860	40600	46690	25,51	28,0	29	681	720	780	54,1	56,4	59,9	3740	9830	4,2	10,9
2	Butuceni	Orhei	287	250	200	9000	8400	7500	31,36	33,6	37,5	173	161	144	52,0	52,2	52,1	-	-	-	-
3	Morovaia	Orhei	118	100	80	3800	3500	3000	32,20	35,0	37,5	73	70	61	52,1	50,0	49,2	-	-	-	-
Total			1850	1800	1890	49660	52500	57190	26,84	29,2	30,3	927	951	985	53,6	55,2	58,1	3740,0	9830,0	4,2	10,9
Zona de protecție																					
	com. Ivancea																				
4	Brănești	Orhei	1550	1690	1620	30690	37180	40500	19,80	22	25	440	505	540	69,8	73,6	75,0	6490	9810	7,2	10,9
5	Furceni	Orhei	1189	1270	1212	23542	27940	30300	19,80	22	25	360	404	428	65,4	69,2	70,8	4398	6758	4,9	7,5
Total			2739	2960	2834	54232	65120	70800	19,80	22,0	25,0	800	909	968	67,8	71,6	73,1	10888	16568	12	18
6	Mașcăuți	Criuleni	4330	4545	4360	97800	109080	113360	22,59	24	26	1630	1745	1785	60	62,5	63,5	11280	15560	12,5	17,3
Total pe zonă			8919	9305	9084	201692	226700	241350	22,61	24,36	26,57	3357	3605	3738	60,081	62,9	64,6	25908	41958	28,8	46,6

5.6. Infrastructura socială

Rețeaua obiectelor de deservire socială include instituțiile de educație, medicale, cultură, construcții sportive, centre comerciale și alimentare publică.

Infrastructura socială are ca scop crearea condițiilor optime pentru abitație și satisfacerea necesității în obiectele de educație preșcolară, învățământ, ocrotire a sănătății, comerț și alimentație publică, cultură, sport și agrement.

Conform statutului administrativ, numărului populației, asigurarea cu obiective prestări servicii și edilitare s. Trebujeni și s. Mașcăuți se referă la localitățile de *rangul V*, care este atribuit satelor – centre ale comunelor. Satele Butuceni, Morovaia, Brănești, Furceni sunt localități ce intră în componența comunelor Trebujeni și Ivancea și se referă la localitățile de *rangul VI*. Cerințele minime, necesare pentru deservirea satelor din componența comunelor, presupun în centrele rezidențiale ale comunelor prezența următoarelor obiecte:

- sediu primăriei;
- grădiniță, școală primară și gimnaziu;
- dispensar medical, farmacie sau punct farmaceutic;
- oficiu poștal, servicii telefonice;
- sediul poliției;
- casă de cultură, bibliotecă;
- magazin de produse alimentare și nealimentare, casă de deservire socială;
- terenuri de sport amenajate;
- obiecte de cult;
- cimitir;
- stație transport auto;
- punct veterinar, sediu serviciu de pompieri;
- puncte locale pentru depozitarea controlată a deșeurilor;
- alimentarea cu apă prin cișmele stradale

Actualmente, obiectele prestări servicii sunt amplasate neuniform pe teritoriul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi", iar numărul și calitatea serviciilor prestate nu corespund exigențelor contemporane. Multe obiecte sunt amplasate în încăperi adaptate fără dotare edilitară necesară.

Însă în condițiile moderne au apărut și un șir de factori pozitivi care influențează dezvoltarea rețelei obiectelor prestări servicii. Aceștea sunt: apariția diverselor forme de proprietate care stimulează calitatea și diversitatea tipurilor de servicii, construcția obiectivelor după proiecte individuale ce permite crearea unei individualități arhitecturale și estetice a teritoriului Rezervația.

Calculul capacităților reglementate pentru obiectele prestări servicii este efectuat ținând cont de numărul calculat al populației, analiza indicilor specifici obținuți la 1000 locuitori și majorarea lor până la normele minim necesare pentru perioada proiectată, repartizarea uniformă a obiectelor de deservire în formațiunile locative și asigurarea populației cu servicii cotidiene necesare.

Concomitent este necesar de asigurat cu obiecte ale alimentație publică, comerț, artizanat și cazare zonele rutelor turistice și agrement.

Pentru localitățile com. Trebujeni calculul este efectuat ținând cont de deservirea opulației localităților adiacente și a turiștilor, pentru obiecte comerciale suplimentar la normativ se adaugă 65 m² la 1000 turiști și persoane episodice, pentru obiectele alimentație publică – 20 locuri la 1000 turiști și persoane episodice.

Calculul obiectivelor prestări servicii pentru perioada până în a. 2036 și I etapă - a. 2026 este reflectat în tab. 5.6.1. Anexe.

5.6.1. Instituții de educație

Instituții preșcolare

Conform datelor prezentate de autoritățile publice locale actualmente în instituțiile preșcolare amplasate pe teritoriul localităților din cadrul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" și a zonei de protecție activează 4 grădinițe de copii cu capacitatea 540 locuri, de facto frecventează 326 copii. Numărul scriptic al angajaților - 66 persoane, inclusiv cadre didactice 22. Informația mai detaliată este reflectată în tab. 5.6.1.1.

Tabelul 5.6.1.1.

Instituții preșcolare în profil teritorial

Nr. crt.	Denumirea instituției	Adresa	Capacitatea		Angajați (oam.)	Inclusiv cadre didactice
			după proiect (locuri)	De facto (copii)		
1	2	3	4	5	6	7
	Grădinița Trebujeni	s. Trebujeni (r-nul Orhei)	50	62	11	4
2	Grăd. de copii	s. Brănești (com. Ivancea)	100	60	15	5
3	Grăd. de copii	s. Furceni (com. Ivancea)	200	54	14	4
4	Grăd. "Izvoraș"	s. Mașcăuți (r-nul Criuleni)	190	150	26	9

Pentru normarea optimală, capacitatea instituțiilor preșcolare se determină prin suportul structurii demografice a populației, din calcul 85% din copiii grupei de vârstă corespunzătoare, de la 2 până la 6 ani inclusiv. Conform calculelor (tab. 5.6.1. Anexe) în se preconizează construcția suplimentară și extinderea grădinițelor de copii în s. Trebujeni cu 50 locuri și s. Mașcăuți cu 60 locuri. În celelalte localități capacitatea existentă a instituțiilor preșcolare este suficientă atât pentru perioada actuală, cât și pentru perspectivă cu condiția reparației și modernizării clădirilor existente în corespundere cu normativele în vigoare.

Instituții de învățământ primar și general

Actualmente în instituțiile de învățământ amplasate pe teritoriul localităților din cadrul "Rezervația cultural-naturală Orhei Vechi" și a zonei de protecție activează 3 gimnazii cu capacitatea totală 2286 elevi. Numărul scriptic al cadrelor didactice constituie 144 persoane, inclusiv 83 cadre didactice.

Conform calculelor, pentru perioada până în a. 2036, capacitatea instituțiilor școlare existente este suficientă, atât pentru perioada actuală cât și pentru perioada de calcul. Actualmente, capacitatea instituțiilor de educație depășesc numărului copiilor cu vîrstă școlară, această tendință se se va păstra și pentru perioada de proiect.

Instituțiile extrașcolare contribuie la dezvoltarea multilaterală a copiilor, actualmente pe teritoriul localităților com. Trebujeni, s. Brănești și Furceni precum și Mașcăuți astfel de instituții lipsesc. În corespundere cu normele urbanistice în vigoare numărul de locuri în instituțiile extrașcolare trebuie să constituie 10% din capacitatea totală pentru perspectivă a instituțiile de învățământ.

Pentru perspectivă se propune amplasarea pe teritoriul localităților nominalizate a Centrelor de creație pentru copii și tineret unde vor fi promovate tradițiile meșteșugărești, dansul, cântecul popular, instrumentele muzicale populare etc.

5.6.2. Obiective de ocrotirea sănătății

Compartimentul dat este considerat unul din elementele principale din activitatea locuitorilor și securității umane a țării. Nivelul bunăstării individuale și gradul de dezvoltare umană depinde în mod direct de starea sănătății populației.

Obiectele de ocrotire a sănătății ocupă o poziție prioritară în infrastructura socială. Actualmente, capacitatea totală a instituțiilor medicale de tip ambulatoriu sau policlinică pe teritoriul localităților din cadrul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" și a zonei de protecție constituie 189 vizite/zi.

Pentru perspectivă, reieșind din normativul 24 vizite/schimb la 1000 locuitori, este necesară sporirea capacității instituțiilor medicale pe teritoriul s. Trebujeni și s. Brănești respectiv cu 30 și 11 vizite/zi.

5.6.3. Obiective de cultură și sport

Sfera culturii include case de cultură, muzee, biblioteci, cinematografe.

Actualmente teritoriul localităților din cadrul "Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi" și a zonei de protecție activează:

- muzeul "Casa satului" și "Muzeul Arheologic";
- biblioteci – 27,4 mii volume;
- case de cultură cu capacitatea – 1470 locuri;
- stadion și terenuri sportive cu suprafața totală 2,9 ha.

Sportul constituie unul din principiile fundamentale pentru menținerea modului sănătos de viață a populației, pentru realizarea acestei sarcini este necesar de a dezvolta acest tip de activitate.

Pentru asigurarea locuitorilor cu obiecte sportive pe perioada de calcul se prevede construcția suplimentară și extinderea stadioanelor și terenurilor sportive cu suprafața 3,7 ha.

De asemenea, se preconizează modernizarea stocului de carte cu 19,2 mii volume, inclusiv 7,9 mii volume în com. Trebujeni, și 11,3 mii vol. în s. Mașcăuți.

Concomitent, pentru perspectivă se preconizează reconstrucția și modernizarea conform normativelor în vigoare a Centrelor distractiv – culturale (case de cultură) cu capacitatea 768 locuri, inclusiv în s. Brănești – 400 locuri și s. Mașcăuți – 368 locuri. În celelalte localități unde capacitatea acestor instituții corespunde normelor se propune reconstrucția și modernizarea lor conform normativelor în vigoare.

De asemenea, în s. Trebujeni și în s. Butuceni activează pensiuni cu capacitatea respectiv 70 locuri și 50 locuri. Pentru perspectivă se propune construcția pensiunii cu capacitatea 30 locuri în s. Butuceni și 20 locuri în s. Morovaia.

În s. Trebujeni se propune construcția unui motel cu capacitatea 200 locuri și a Centrului Administrativ informațional turistic.

Concomitent, pe teritoriul Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" și a zonei de protecție activează meșteri populari care practică pe larg:

- prelucrarea artistică a lemnului;
- prelucrarea artistică a pietrei se practică în deosebi în s. Butuceni și Brănești unde din piatra spartă și prelucrată se confecționează suveniruri pentru turiști;
- prelucrarea metalului;
- croșetarea și broderia artistică este specifică pentru meșterițele din s. Bravicea;
- țesături artistice din lână se obțin din fire, utilizate apoi la țesutul covoarelor, covorașelor, lăicilor și altor confecții din lână în s. Trebujeni;
- împletitul în fibre vegetale cum ar fi pănuși de porumb, papură, paie și nuiele este practicat în s. Trebujeni atât de bărbați cât și de femei;
- confecționarea instrumentelor muzicale ;
- încondeierea ouălor pe larg se practică în s. Trebujeni.

5.6.4. Comerț și alimentație publică

În prezent pe teritoriul localităților din cadrul "Rezervației cultural-naturală Orheiul Vechi" și a zonei de protecție suprafața obiectelor comerciale, care sunt reprezentate prin construcții provizorii (chioșcuri, gherete) sau construcții adaptate care nu dispun de dotare edilitară necesară constituie 1707 m² suprafață comercială, inclusiv:

- s. Trebujeni – 344 m² suprafață comercială;
- s. Butuceni – 50 m² suprafață comercială;
- s. Brănești – 319 m² suprafață comercială;
- s. Furceni – 279 m² suprafață comercială;
- s. Mașcăuți – 715 m² suprafață comercială.

Rețeaua obiectivelor din sfera **alimentație publică** este prezentată de restaurante, cafenele și baruri.

Suprafața totală a obiectivelor de alimentație publică constituie 100 locuri, inclusiv:

- s. Trebujeni – 40 locuri;
- s. Brănești – 30 locuri;
- s. Mașcăuți – 30 locuri.

Calculul obiectelor comerciale pentru perspectivă este determinat, reieșind din normativele minim – necesare pentru aceste obiective – 300 m² la 1000 locuitori, iar pentru obiectivele alimentare publică – 40 locuri.

Ca urmare, conform calculelor, pentru perspectivă este necesară sporirea suprafeței comerciale cu 1389 m². Respectiv și pentru obiectivele alimentație publică se preconizează sporirea capacității totale cu 320 locuri. Informația mai detaliată este reflectată în tab. 5.6.1. Anexe.

ANEXE

Tabelul 5.6.1.

Calculul obiectelor prestări servicii pentru perspectivă

comuna Trebujeni

s. Trebujeni

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Unitatea de măsură	Situația exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an.2036
1	2	3	4		5		6
1	Populația com. Trebujeni	mii locuitori	1,85	1,8	1,89		
	Populația s.Trebujeni		1,445	1,45	1,61		
2	Instituții preșcolare	locuri	50	100	100	50	50
	la 1000 locuitori		27	56	53		
3	Instituții de învățământ primar și general*	elevi	270	270	270	0	0
	la 1000 locuitori		146	150	143		
4	Instituții medicale de tip ambulatoriu sau policlinică	vizite/zi	15	27	45	12	30
	la 1000 locuitori		8	15	24		
5	Stadion, terenuri sportive	ha	0,8	1,26	1,3	0,5	0,5
	la 1000 locuitori		0,43	0,70	0,7		
6	Centre distractiv culturale	locuri	500	500	500	0,0	0,0
	la 1000 locuitori		270	278	265		
7	Biblioteci*	mii vol.	1,5	7,3	8,1	5,8	6,6
	la 1000 locuitori		1	5	5		
8	Obiecte comerciale*	m ² supr. comerc.	344	445	496	101	152
	la 1000 locuitori		238	300	300		
9	Instituții de alimentație publică*	locuri	40	61	68	21	28
	la 1000 locuitori		28	40	40		
10	Pensiune*	locuri	70	70	70	0	0
	la 1000 locuitori		36	37	35		
11	Motel*	locuri	0	100	200	100	200
	la 1000 locuitori		0	50	106		
12	Centrul Administrativ informațional turistic	obiecte		1	1	1	1
13	Viceu public*	locuri	0	2	4	2	4
	la 1000 locuitori		0	1	2		
14	Cimitire*	ha		0,3	0,4	0,3	0,4
	la 1000 locuitori			0,24	0,24		

s. Butuceni

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Un. măsură	Sit. exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an.2036
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Populația	mii locuitori	0,29	0,25	0,20		
2	Instituțiile preșcolare	locuri					
	la 1000 locuitori						
3	Instituții medicale de tip ambulatoriu sau policlinică	vizite/zi	4	4	4	0	0
	la 1000 locuitori		14	16	20		
4	Centru distractiv cultural*	locuri	80	80	80	0	0
	la 1000 locuitori		279	320	400		
5	Biblioteci	mii.volume	0,5	1,25	1,3	0,8	0,8
	la 1000 locuitori		2	5	5		
6	Obiecte comerciale*	m2 supr. comerc.	50	85	85	35	35
	la 1000 locuitori		129	300	300		
7	Instituții de alimentație publică*	locuri	0,00	13	13	13	13
	la 1000 locuitori		0,00	40,0	50,0		
8	Pensiune*	locuri	50	70	80	20	30
	la 1000 locuitori		129	200	267		
9	Viceu public	locuri	0	2	4	2	4
	la 1000 locuitori		0	6	16		
10	Cimitire	ha	0	0,06	0,06	0	0
	la 1000 locuitori		0	0,24	0,24		

s. Morovaia

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Unitatea de măsură	Situația exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an.2036
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Populația	mii locuitori	0,12	0,1	0,08		
2	Centru distractiv cultural*	locuri	50	50	50	0	0
	la 1000 locuitori		417	500	625		
3	Biblioteci	mii.volume	0	0,5	0,5	0,5	0,5
	la 1000 locuitori		0	5	6		
4	Obiecte comerciale	m2 supr. comerc.	0	40	40	40	40
	la 1000 locuitori		0	300	300		
5	Instituții de alimentație publică	locuri	0	7	7	7	7
	la 1000 locuitori		0	40	40		
6	Pensiune*	locuri	0	10	20	10	20
	la 1000 locuitori		0	50	111		
7	Viceu public	locuri	0	2	2	2	2
	la 1000 locuitori		0	20	25		
8	Cimitire	ha		0,02	0,02	0,02	0,02
	la 1000 locuitori			0,24	0,24		

*Nota: * pentru localitățile com. Trebujeni calculul este efectuat ținând cont de deservirea populației localităților adiacente și a turiștilor, pentru obiecte comerciale suplimentar la normativ se adaugă 65 m2 la 1000 turiști și persoane episodice, pentru obiectele alimentație publică – 20 locuri la 1000 turiști și persoane episodice.*

com. Ivancea

s. Brănești

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Un. măsură	Situația exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an. 2036
1	2	3	4	5	6	7	8
	Populația s. Branesti	mii locuitori	1,59	1,62	1,69		
	Instituții preșcolare	locuri	100	100	100	0	0
	la 1000 locuitori		63	62	59		
	Instituții de învățământ primar și general	elevi	150	150	150	0	0
	la 1000 locuitori		94	93	89		
	Instituții medicale de tip ambulatoriu sau policlinică	vizite/zi	30	32	41	2	11
	la 1000 locuitori		19	20	24		
	Stadion, terenuri sportive	ha	0	1,13	1,18	1,1	1,2
	la 1000 locuitori		0,0	0,70	0,7		
	Centru distractiv cultural	locuri	0	400	400	400	400
	la 1000 locuitori		0	247	237		
	Biblioteci*	mii.volume	7,7	7,7	7,7	0,0	0,0
	la 1000 locuitori		5	5	5		
	Obiecte comerciale*	m2 supr. comerc.	319	535	558	216	239
	la 1000 locuitori		201	300	300		
	Instituții de alimentație publică*	locuri	30	71	74	41	44
	la 1000 locuitori		19	40	40		
	Motel	locuri	0	0	100		100
	la 1000 locuitori		0	0	59		
13	Hotel. Punct informațional turistic						
15	Viceu public*	locuri	0	2	4	2	4
	la 1000 locuitori		0	1	2		
16	Cimitire*	ha		0,4	0,4	0,4	0,4
	la 1000 locuitori			0,24	0,24		

*Nota: * calculul este efectuat ținând cont de deservirea populației localităților adiacente și a turiștilor, capacitatea instituțiilor școlare în comună corespunde normativelor în vigoare, construcții noi nu se preconizează.*

s. Furceni

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Unitatea de măsură	Situația exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an.2036
1	2	3	4	5	6	7	8
	Populația	mii locuitori	1,19	1,21	1,27		
	Instituțiile preșcolare	locuri	200	200	200		
	la 1000 locuitori		168	165	157		
	Instituții de învățământ primar și general*	elevi	150	150	150	0	0
	la 1000 locuitori		126	124	118		
	Instituții medicale de tip ambulatoriu sau policlinică	vizite/zi	30	30	30	0	0
	la 1000 locuitori		25	25	24		
	Stadion, terenuri sportive	ha	0	0,85	0,89	0,8	0,9
	la 1000 locuitori		0,0	0,7	0,7		
	Centru distractiv cultural*	locuri	300	300	300	0	0
	la 1000 locuitori		252	248	236		
	Biblioteci	mii. vol.	6,3	6,3	6,3	0,0	0,0
	la 1000 locuitori		5	5	5		
	Obiecte comerciale*	m2 supr. comerc.	279	399	419	120	140
	la 1000 locuitori		216	300	300		
	Instituții de alimentație publică*	locuri	0,00	53	56	53	56
	la 1000 locuitori		0,00	40,0	40,0		
11	Viceu public	locuri	0	2	4	2	4
	la 1000 locuitori		0	2	3		
12	Cimitire	ha	-	0,29	0,30	0,3	0,3
	la 1000 locuitori		-	0,24	0,24		

s. Mascauti, r-nul Criuleni

Nr. ord.	Denumirea obiectelor	Unitatea de măsură	Situația exist. 2014	I etapă 2026	Proiect pentru an.2036	Construcții noi și reconstrucții	
						I etapă 2026	Proiect pentru an.2036
1	2	3	4	5	6	7	8
	Populația s. Branesti	mii locuitori	4,33	4,36	4,54		
	Instituțiile preșcolare	locuri	190	250	250	60	60
	la 1000 locuitori		44	57	55		
	Instituții de învățământ primar și general	elevi	1716	654	681	0	0
	la 1000 locuitori		396	150	150		
	Instituții medicale de tip ambulatoriu sau policlinică	vizit/zi	110	110	110	0	0
	la 1000 locuitori		25	25	24		
	Stadion, terenuri sportive	ha	2,1	3,05	3,18	1,0	1,1
	la 1000 locuitori		0,5	0,70	0,7		
	Centru distractiv cultural	locuri	540	654	908	114	368
	la 1000 locuitori		125	150	200		
	Biblioteci*	mii. vol.	11,4	21,8	22,7	10,4	11,3
	la 1000 locuitori		3	5	5		
	Obiecte comerciale*	m2 supr. comerc.	715	1439	1498	724	783
	la 1000 locuitori		165	300	300		
	Instituții de alimentație publică*	locuri	30	192	200	162	170
	la 1000 locuitori		7	40	40		
	Motel*	locuri	0		100		100
	la 1000 locuitori		0		22		
15	Viceu public*	locuri	0	5	5	5	5
	la 1000 locuitori		0	1	1		
16	Cimitire*	ha		1,0	1,1	1,0	1,1
	la 1000 locuitori			0,24	0,24		

*Nota: * calculul este efectuat ținând cont de deservirea populației localităților adiacente și a turiștilor*

5.7. Soluții de planificare spațială și arhitecturală

5.7.1. Situația existentă

Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" este situată în estul regiunii centrale a Republicii Moldova și reprezintă un complex excepțional, care prin multiplele sale obiective primare naturale și antropice amplasate într-un spațiu restrâns, reflectă succesiunea, continuitatea și unitatea desfășurării proceselor naturale și culturale din vremuri geologice și preistorice până astăzi.

Rezervația reprezintă un complex istorico-natural unic, amplasat în defileul râului Răut. Acest râu a modelat platoul care formează un șir de stînci de calcar, care au adăpostit timp de milenii așezări umane și comunități religioase, amplasate la intersecția diferitor civilizații, care caracterizează spațiul Moldovei din timpurile preistorice până în evul mediu.

Orheiul Vechi cumulează valori culturale din toate epocile istorice, reprezentînd un exemplu unic al viețuirii umane durabile, al dialogului dintre culturi și civilizații, al construirii unor culturi și civilizații la intersecția Occidentului cu Orientul, reprezentînd astfel, un fenomen de o semnificație universală indiscutabilă.

Sub stîncile de calcar, în defileul Răutului se află așezările rurale, care mențin perfect armonia dintre om și natură, împletirea modului de viață tradițional rural cu mediul natural.

Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi” se întinde pe o suprafață de 4978,99 ha, iar în limitele zonei de protecție aceasta însumează 6085,75 ha. Suprafața totală a Rezervației și a Zonei de protecție – 11064,56 ha.

Teritoriul rezervației cultural-naturale include aproape în totalitate ariile comunei Trebujeni cu satele Trebujeni, Butuceni, Morovaia (r-nul Orhei), precum și teritorii adiacente ale localităților: la vest com. Ivancea - satele Furceni și Brăneși, la nord s. Susleni – (r-nul Orhei); la sud s. Mașcăuți (r-nul Criuleni) – și la nord-est s. Molovata (r-nul Dubăsari).

Teritoriul zonei de protecție al Rezervației ține de localitățile Trebujeni, la vest com. Ivancea (satele Furceni și Brănești), la nord-vest com. Piatra, la nord s. Susleni – (r-nul Orhei); la nord—est s. Molovata (r-nul Dubăsari) –la est s. Mărcăuți (r-nul Criuleni) și s. Holercani (r-nul Dubăsari), la sud s. Mașcăuți (r-nul Criuleni).

Nucleul Rezervației îl constituie Peisajului Arheologic „Orheiul Vechi”, cu suprafața – 539 ha, nominalizat în anul 2015 pentru înscriere în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO, care, fiind traversat de râul Răut s-a aprofundat în formațiunea calcaroasă sarmațiană de la baza acestuia, formînd o succesiune de benzi și meandre, cu coaste abrupte, grote și peșteri, care reprezintă promontorii naturale.

Originalitatea Rezervației este dictată în mare parte de prezența în acest cadru a localităților rurale Trebujeni, Butuceni și Morovaia. Păstrînd un habitat tradițional bine conservat aceste localități se înscriu perfect în mediul natural și istorico-arheologic din zonă.

Dintre cele trei localități, cel mai mare și totodată cel mai vechi este - satul Trebujeni, prima atestare documentă a căruia datează din 10 mai 1574. Satul Trebujeni este amplasat pe promontoriul Trebujeni, ocupînd versantul de stînga al râului Răut de la nord-vest spre sud-est pe o lungime de 2,5 km și lățimea de 0,2-0,6 km.

Al doilea ca mărime și număr de populație este satul Butuceni, prima mențiune documentară a căruia datează din anul 1616. Satul Butuceni la distanța de 2,0 km spre sud de s. Trebujeni. Este amplasat pe versantul de sud al promontoriului cu același nume, în stînga Răutului, fiind orientat de la nord-vest spre sud-est pe o lungime de 1,90 km și lățimea de 0,20-0,25 km.

Cel mai mic este satul Morovaia, denumire provenită de la toponimul Morova atestat prima dată în documentele scrise la 1616. Se află la distanța de 0,5 km spre est de la satul Butuceni pe versantul sudic a aceluiași promontoriu. Este orientat de la nord-vest spre sud-est pe lungimea de 0,9 km și lățimea de 0,20-0,25 km.

Rețeaua de transport a Rezervația cultural-naturală "Orheiul Vechi" include transportul auto. Zona dispune de o rețea extinsă de drumuri naționale și locale, care leagă împreună toate așezările zonei examinate, precum și localitățile din alte raioane ale țării, prin drumul național R23, care face

legătura între M2 (Chișinău - Soroca - fr. cu Ucraina) și M21 (Chișinău - Dubăsari - Poltava, Ucraina). Configurația actuală a rețelei de transport este rezultatul unei îndelungate evoluții, poziția și structurarea ei fiind determinate de caracteristicile reliefului, dar și de factorii economici.

Infrastructura rutieră este formată din drumuri de interes național (R23, R43) și local (L301, L311, L312, L340). Lungimea drumurilor publice în Rezervație constituie 17,82 km din care 12,43 km necesită reabilitare. Rețeaua rutieră nu este încă complet dezvoltată.

Fondul funciar al Rezervației cultural-naturale Orhei Vechi și a zonei de protecție constituie – 11064,56 ha, informația mai detaliată este reflectată în tabel.

În rezultatul analizei condițiilor naturale și urbanistice a teritoriului Rezervației și în conformitate cu Codul Funciar, fondul funciar al Rezervației cultural-naturale Orhei Vechi și a zonei de protecție este împărțit după categorii de terenuri și este format din:

- Plantații forestiere – 1995,9 ha;
- Rețeaua de drumuri și străzi – 200 ha;
- Suprafețe acvatice – 112,9 ha;
- Vii – 291,4 ha;
- Livezi – 297,8 ha;
- Pășuni – 547,2 ha;
- Terenuri arabile – 4063,6 ha.
- Teritoriul intravilan – 637,54 ha;
- Stîncării și complexe rupestre – 344,7 ha;
- Situri arheologice - 561,5 ha;
- Teritoriu destinat protecției naturii - 504 ha;
- Alte teritorii – 2573,6 ha.

Bilanțul teritoriului Rezervației cultural – naturale Orhei Vechi și a zonei de protecție (ha)
(situația existentă)

Zona funcțională	Peisaj arheologic	Rezervația	Zona de protecție	Total
Plantații forestiere	26,85	1571,83	397,19	1995,87
Rețeaua de drumuri și străzi	14,00	128,0	58,0	200,0
Suprafețe acvatice	19,79	18,05	75,02	112,86
Vii	0	133,06	158,3	291,36
Livezi	7,17	118,21	172,40	297,78
Pășuni	96,48	286,15	164,59	547,22
Terenuri arabile	73,0	1325,68	2664,96	4063,64
Teritoriul intravilan	53,74	114,7	469,1	637,54
Stîncării și complex rupestru	148,0	94,19	102,5	344,69
Alte teritorii	100,09	650,0	1823,51	2546,6
Total	539,12	4439,87	6085,57	11064,56
Terenuri cu destinație specială	0	0	27,0	27,0
Situri arheologice	321	171	69	561,47
Teritoriu destinat protecției naturii	0	504	0	504

5.7.2. Disfuncționalități și priorități

Analiza situației din Rezervației cultural-naturale Orhei Vechi și a zonei de protecție denotă existența în cadrul respectiv a unui potențial natural și istorico-cultural deosebit, în stare să favorizeze dezvoltarea spațială și a turismului, de o perspectivă deosebită.

În același timp, cercetarea amenajărilor și a infrastructurii din zona respectivă denotă o serie de probleme, care împiedică dezvoltarea normală a zonei.

În cadrul analizei sectorului dezvoltării urbane, sunt evidențiate disfuncționalități și priorități.

Aspecte favorabile:

- Rețea de localități bine dezvoltată
- Defileul r. Răut
- Potențial turistic semnificativ
- Prezența complexului arheologic de importanță națională
- Elemente de infrastructură de importanță regională realizate sau aflate în curs de realizare
- Rețea de drumuri dezvoltată (drumuri naționale, internaționale)
- Posibilitate de a mări densitatea pe terenurile deja valorificate
- Suprafață mare acoperită cu păduri
- Suprafață predominantă de relief pitoresc
- Condiții favorabile pentru desfășurarea turismului cultural, științific, ecologic și agrar

Aspecte nefavorabile:

- Potențiale naturale și de patrimoniu nevalorificate
- Lipsa Planurilor urbanistice generale contemporane pentru toate localitățile
- Accesibilitate redusă
- Calitatea joasă a drumurilor
- Relief deteriorat de populația autohtonă
- Deficit de locuri de parcare
- Număr redus de traversări ale Răutului, poduri insuficient dimensionate și aflate parțial în stare tehnică necorespunzătoare
- Existența terenurilor inundabile
- Lipsa rezervelor de teren pentru satisfacerea necesarului de dotări și spații verzi
- Lipsa dotărilor de infrastructură generală în zonă: apeduct, sisteme de canalizare și de aprovizionare cu gaz natural
- Lipsa unor dotări de acumulare și prelucrare a deșeurilor

5.7.3. Propuneri de proiect

Sarcina organizării arhitectural – urbanistice a teritoriului constă în sistematizarea funcțional-spațială a teritoriului prin specializarea mai rațională a elementelor și părților separate și concentrarea lor într-un sistem funcțional unic.

Baza structurii de sistematizare este sistemul spațial - teritorial de așezări, care sunt centre de sistematizare de diferite ranguri.

Interconexiunea centrelor, unite prin comunicațiile ingineresti și de transport, teritoriile de agrement și cele înverzite este prezentată de axa de sistematizare. Importanța organizatorică a acestor elemente structurale constă în influența lor asupra proceselor urbanistice de bază și a mediului înconjurător.

Conceptul de planificare spațială reprezintă un cumul de metode, programe, proiecte și acțiuni prin care se realizează dezvoltarea direcționată, ghidată de strategii explicite, a spațiului fizic pentru a echilibra componentele economice, sociale, culturale și istorice, de peisaj și mediu natural ale unui teritoriu.

Planificarea spațială presupune demersuri interdisciplinare și include studii și proiectare, constituind baza conceptuală a politicilor de dezvoltare regională și intervenind pentru corectarea disfuncționalităților care pot să apară în derularea acestora. Planurile de amenajare integrată în teritoriu și localitățile vor trebui, prin urmare, să încorporeze orientările comune pentru spațiul amenajat european, cu referință prioritară la menținerea unui echilibru rațional între interesul privat și cel public, în condițiile respectării stricte a regimului juridic al proprietății asupra terenurilor. Se are în vedere evitarea dispersiei zonelor de locuit, asigurarea diversității sociale și culturale, controlul speculațiilor privind spații publice și peisaj, mixajul optim între elementele funcționale și cele sociale.

Perspectiva utilizării raționale a teritoriului ține cont de zonarea lui funcțională, care este axată pe compararea variantelor de sistematizare arhitecturală, indicii tehnico-economi și sanitaro-igienici, resursele acvatice și teritoriale, starea mediului ambiant, ținând cont de prognoza modificărilor condițiilor naturale și a altor condiții în perspectivă. Proiectul - Planul de amenajare a teritoriului intercomunal „Rezervația cultural-naturală Orheiul Vechi” prevede un șir de măsuri privind optimizarea structurii de sistematizare a tuturor zonelor funcționale în corespundere cu normele și regulamentele în vigoare.

În hotarele localităților:

- sporirea suprafeței totale a localităților cu 6 %, ceea ce va constitui în perioada de perspectivă – 676,2 ha;

Nu se prevede extinderea terenurilor cu destinație agricolă, însă se va modifica structura lor.

- suprafața terenurilor arabile se va reduce, cu 53 %, ceea ce va constitui în perioada de perspectivă – 255,9 ha;

În zonele de producere:

- structura de sistematizare existentă a zonelor industriale se va păstra în perspectivă. Ținând cont de dezvoltarea obiectelor de producere pentru perioada de perspectivă, suprafața totală pentru amplasarea lor va spori doar în satul Trebujeni;

Terenurile drumurilor:

- îmbunătățirea rețelelor de transport între localitățile Rezervației și alte raioane ale republicii presupune extinderea lungimii rețelei de drumuri auto, care va constitui în perioada de proiect 239 ha, adică, cu 39 ha mai mult în comparație cu situația existentă.

Prezența pe teritoriul Rezervației a terenurilor împădurite, râurilor, bazinelor acvatice, presupune organizarea zonelor de recreație landșaftică, destinate organizării recreării populației, îmbunătățirii microclimatului, bazinului aerian și condițiilor sanitaro-igienice. De asemenea, se prevede efectuarea măsurilor ingineresti de consolidare a teritoriului, extinderea zonelor de protecție sanitară, fișiiilor de protecție de-a lungul râurilor și bazinelor.

Suprafața totală a pădurilor și spațiilor verzi va spori cu 651,8 ha și va constitui – 2647,7 ha. În rezultatul măsurilor reconstructive noțiunea de "alte terenuri" se va păstra și ele vor constitui aproximativ – 2135,4 ha. De asemenea, se prevede valorificarea terenurilor afectate de alunecări, ravene și recultivarea carierelor. Prognoza utilizării teritoriului este reflectată în tabel.

Bilanțul teritoriului Rezervației cultural – naturale Orhei Vechi și a zonei de protecție (ha)
(prognoză)

Zona funcțională	Peisaj arheologic	Rezervația	Zona de protecție	Total
Plantații forestiere	110,69	1873,29	663,68	2647,66
Rețeaua de drumuri și străzi	16,0	153,0	70,0	239,0
Suprafețe acvatice	19,79	18,05	75,02	112,86
Vii	0	133,06	158,3	291,36
Livezi	7,17	118,21	172,40	297,78
Pășuni	45,34	110,35	100,25	255,94
Terenuri arabile	73,0	1325,68	2664,96	4063,64
Teritoriul intravilan	53,74	153,4	496,1	676,24
Stâncării și complex rupestru	148,0	94,19	102,5	344,69
Alte teritorii	65,39	460,64	1609,36	2135,39
Total	539,12	4439,87	6085,57	11064,56
Situri arheologice	321	171	69	561,47
Teritoriu destinat protecției naturii	0	504	0	504

Proiectul prevede crearea unui sistem funcțional continuu, care va asigura legături viabile între formațiunile landșaftologice cu parcurile naturale, zonele de turism, resursele acvatice.

Conform proiectului se prevede sistematizarea rațională a structurii zonei, zonificarea funcțională optimă a teritoriului și nivelul corespunzător de deservire ținând cont de standardele și cerințele contemporane.

Pentru perspectivă, conform prevederilor proiectului se prevede amenajarea la nivel înalt a spațiilor verzi în hotarele Rezervației cultural – naturale "Orhei Vechi" care va include elemente ale arhitecturii landșaftologice și crearea conturului unic și expresiv a construcțiilor și zonei în întregime. Dezvoltarea fondului de locuințe. Asigurarea cu obiective ale infrastructurii sociale: dezvoltarea instituțiilor de educație preșcolară, dezvoltarea instituțiilor de învățământ, dezvoltarea instituțiilor de ocrotire a sănătății, asigurarea populației cu obiecte de cultură, sport, odihnă, comerț, alimentație publică, servicii sociale.

Zona turistică se va dezvolta în formula mixta protejind patrimoniul istoric din intravilan și a zonei de protecție a monumentelor, valorificarea terenurilor cu valoare turistică de-a lungul Răutului și de la intersecția de drumuri și trasee turistice. Pe aceste terenuri se vor dezvolta mai multe tipuri de unități turistice clasificate - vile turistice, pensiuni, hoteluri rurale, tabere, motel.

Conform prevederilor proiectului se prevede dezvoltarea infrastructurii turismului:

- Valorificarea turistică a Rezervației, astfel încât, până în anul 2025 să fie asigurat un circuit anual de 50 mii persoane.

- Crearea a două Trasee turistice naționale. Tematica excursiei: cultură, istorie, arheologie.

- Construcția noi- Centru administrativ informațional turistic (salvatori, medici, ghizi, pază) în s. *Trebujeni*, - Muzeu (*Butuceni*), - Motel (*Trebujeni*, *Mașcăuți* și *Butuceni*), - Centru de meșteșugărit (*Trebujeni*, *Butuceni* și *Brănești*), Pensiuni (*Butuceni* și *Morovaia*), Platforme panoramice.

- Amenajarea teritoriului zonei, utilizată pentru vizualizarea obiectelor turistice.

Conform proiectului se prevede dezvoltarea infrastructurii de transport:

- Construcția 7,9 km *Trebujeni* – *Piatra*, 4,9 km *Trebujeni* - L339

- Reparația capitală Drumuri naționale R23 4,03 km *Criuleni* - *Brănești* - *Ivancea* - M2, R43 4,28 km *Brănești* - complexul istorico-cultural „*Orheiul-Vechi*”, Drumuri locale L301 4,25 km *Butuceni* - *Morovaia* - L340.

- Reabilitarea Drumuri locale L311 4 km *Brănești* – *Furceni*, L312 R43 - drum de acces spre s. *Trebujeni*, 7,05 km drumuri L340 *Ustia* - *Mașcauți* - R23 Din PC11+75 până la PC18+80 R23.

Pentru perspectivă se prevede dezvoltarea complexă a infrastructurii tehnico-edilitare, ca bază a securității energetice.

- Asigurarea Alimentare cu apă și canalizare a localităților;

- Asigurarea a localităților Rezervație Rețeaua de canalizare menajeră;

- Asigurarea a localităților zona de protecție Rețeaua de canalizare menajeră;

- Sistemul de asigurare cu energie și gaze naturale;

- Salubritatea teritoriului.

Drept rezultat Rezervația cultural-naturale “*Orheiul Vechi*” trebuie să devină un element important în structura turistică a Republica Moldova, dar și un punc de atracție pentru turiștii străini. Iar Planul de Amenajare a Teritoriului Itrcomunat a Rezervației Cultural-Naturale “*Orheiul Vechi*” vine să asigure organizarea rațională a teritoriului.